

Astrologiaa, salatiedettä ja kamomillakääreitä

Tutkimus kansanparantajan käsikirjoituksesta 1920-luvulta

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Historian ja Etnologian laitos
Etnologia
Tammikuu 2011
Susanna Niskanen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Susanna Niskanen	
Työn nimi – Title Astrologiaa, salatiedettä ja kamomillakääreitä – Tutkimus kansanparantajan käsikirjoituksesta 1920-luvulta	
Oppiaine – Subject Etnologia	Työn laji – Level Pro Gradu –tutkielma
Aika – Month and year Tammikuu 2011	Sivumäärä – Number of pages 90
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielma keskittyy keskisuomalaisen kansanparantajan käyttämän käsikirjoituksen ympärille selvittäen käsikirjoituksen sisältöä, käyttöyhteyttä, alkuperää ja sen yhteyksiä aikansa ilmapiiriin sekä muuhun uskonnolliseen ja aatehistorialliseen ajatteluun. Pohjatiedot käsikirjoituksesta ovat olleet vähäisiä, siksi tutkielmassa on kuvattu, miten erilaisten arkistojen, käsikirjoituksen laatijan tyttären haastattelun sekä kirjallisuuden avulla on selvitetty, mistä käsikirjoituksessa on kyse. Tutkimusprosessissa on käytetty apuna mikrohistorioitsija Carlo Ginzburgin johtolanka-ajatusta verraten prosessia salapoliisintyöhön, jossa pieniä johtolankoja seuraamalla on muodostettu kokonaisuus aineistosta, josta etukäteen on ollut vain vähän tietoa.</p> <p>Käsikirjoitus on ollut käytössä keskisuomalaisella kansanparantajalla, joka on ammatiltaan ollut kättilö ja myöhemmin hieroja. Hän on käsin kopioinut käsikirjoituksen vuonna 1928 opiskellessaan kättilöopistolla. Parantaja on hyödyntänyt käsikirjoituksen sisältämiä kasvilääkereseppejä työssään sekä perheensä parissa. Käsikirjoitus sisältää useita osioita, joissa luetellaan kasvien käyttöön liittyviä reseptejä. Osassa yhdistellään kasviparannusta ja astrologiaa sekä viitataan esimerkiksi druideihin ja demoneihin. Käsikirjoituksessa selitetään tarkkaan miten astrologiaa ja kasviparannusta voidaan yhdistellä. Käsikirjoituksessa on lisäksi osioita, jotka ovat vailla magiaa ja astrologiaa sisältäen ainoastaan kasviparannusreseptejä. Näiden osioiden erilaisten sisältöjen perusteella on mahdollista, että käsikirjoitus on koottu useasta eri lähteestä.</p> <p>Käsikirjoituksen tarjoama astrologian ja parantamisen yhdistelmä on ollut tunnettu jo antiikin ajoilta. Se voidaan nähdä vaihtoehtona viralliselle lääketieteelle, mutta se ei toisaalta ole kaikkein tyypillisin kansanparannusaineisto. Voidaankin puhua vaihtoehtolääkinnällisestä aineistosta, joka sijoittuu lääketieteen ja kansanparannuksen rajamaille. Keskeistä on myös sen käyttö kansanparantajan apukirjana. Käsikirjoitus on liitettävissä Suomen modernisaatiokehitykseen ja sen mukanaan tuomiin uusiin uskonnollisiin ja aatteellisiin virtauksiin. 1920-luvulla Suomessa yleistyivät erilaiset vaihtoehtoisen uskonnollisuuden suuntaukset kuten teosofia. Käsikirjoituksessa esiintyvät termit kuten salatiede ovat tyypillisiä näille suuntauksille, lisäksi astrologiaa kohtaan on tunnettu kiinnostusta vaihtoehtoisten uskonnollisten liikkeiden parissa. Myös kopioimisajankohdan vuoksi on loogista, että käsikirjoitus on jollain tapaa liitoksissa johonkin vaihtoehtoisen uskonnollisuuden suuntaukseen.</p>	
Asiasanat – Keywords kansanparannus, astrologia, lääketieteen historia, 1920-luku, vaihtoehtolääkintä, modernisaatio, teosofia, mikrohistoria	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. Johdanto	2
1.1 Keskeisiä käsitteitä.....	3
1.2 Tutkielman rakenne	7
2. Aineiston esittely	9
2.1 Käsikirjoituksen sisältö	9
2.1.1 Naistentaudit ja niiden lääkitys	9
2.1.2 Ihmisruumis ja planeetat	10
2.1.3 Planeettatuntitaulukko.....	11
2.1.4 Astrologisen kasvihoitomenetelmän periaatteet.....	12
2.1.5 Lääkekasvit ja niiden parantavat ominaisuudet.....	15
2.1.6 Reseptit ilman astrologiaa ja mystiikkaa	16
2.2 Aineiston käyttäjä ja konteksti	20
2.2.1 Parannusmenetelmät ja rohdot	21
2.2.2 Suhde astrologiaan ja ylikuonnolliseen	23
2.3 Vertailua muihin kansanparantajiin	25
3. Tutkimusprosessi ja tutkielman tausta	28
3.1 Käsikirjoitus folkloristiikan kentässä ja aiempaa tutkimusta	28
3.2 Mikrohistoriallinen lähestymistapa	31
3.3 Tutkimusetiikkaa ja reflektiota	34
3.4 Kenttätöyön vaiheet	36
4. Aineiston ajatusmallit ja niiden tausta	42
4.1 Astrologia ja tiede	42
4.2 Lääketiede ja astrologia	45
4.3 Kansanlääkintää, kansanparannusta vai vaihtoehtolääkintää?.....	48
4.4 Erilaisia parantajatyypppejä.....	53
5. Modernisaation tuote vai vastarintaa?	58
5.1 Modernisaatio ja uskonto	60
5.2 Kätilö- ja hierojakoulutus, naisten mahdollisuus taloudelliseen itsenäisyyteen	70
5.3 Terveystuollon kehitys ja kansanparannus Suomessa	72
6. Pohdintaa.....	76
LÄHTEET	81

LIITTEET

LIITE 1

LIITE 2

LIITE 3

1. Johdanto

Minä neuvon Loddfafnir,
ota neuvoni varteen,
saat apua niistä, jos otat,
käy hyvin jos noudatat niitä:
kun olutta juot,
niin etsi maan voimaa,
maa auttaa olutta vastaan,
tuli tepsii tautiin,
ummetukseen tammi,
noituuteen tähkä,
torajyvä tepsii riitaan,
kuu tepsii raivotautiin,
rupeen tepsii ruoho,
riimut kaikkeen pahaan,
ja tulvat ottaa vastaan maa.

Sitaatti on peräisin Eddan jumalrunoista, Korkeasta runosta, joka antaa tietoa ihmisten arkipäivän elämästä. (Tynni 1982, 17). Säkeet kertovat mielestäni jotain olennaista Pro gradu -tutkielmaani liittyen, kuten Eddan jumalrunot, myös taivaankappaleiden ja kasvien yhdistäminen sairauksiin ja parantamiseen on ikaikainen ilmiö. Tätä ei ole vaikea ymmärtää, onhan sama taivas ollut ihmisten yllä ihmiskunnan synnystä lähtien ja ympärillämme on aina kasvanut yrtejä ja monenlaisia kasveja. Kekseliäänä olentona ihminen on päättänyt yhdistää nämä tautien parantamiseen.

Tutkielmani aineisto on jatkoa samalla perinteelle omalla tavallaan. Kaikki alkoi siitä kun jutustelimme ystäväni kanssa niitä näitä ja sattumalta puheeksi tuli kansanparannus, aihe joka itseäni on kiinnostanut monella tapaa aina. Ystäväni kertoi minulle, että hänen isomummonsa oli ollut jonkinlainen kansanparantaja ja että hänellä oli ollut käytössään kirja, jossa oli jotain kansanparannukseen liittyvää. Keskustelumme jäi pyörimään mielessäni ja pyysin ystävältäni nähtäväksi kiehtovan kuuloista kirjaa. Pian käsissäni olikin paksu opus, jonka käsialasta oli vaikea saada selvää. Teksti vilisi latinankielisiä kasvinnimiä, taivaankappaleiden nimiä, tautien nimityksiä ja niiden hoitokeinoja. Punaista lankaa oli aluksi vaikea löytää, mutta kun tätä oudontuntuista käsikirjoitusta selaili ja alkoi tarkemmin käydä läpi, selkeytyi se hiukan. Tällaista käsikirjoitusta olisi todella mielenkiintoista päästä tutkimaan tarkemmin. Ilman taustatietoja käsikirjoitus olisi jäänyt aika irralliseksi. Minulla tarjoutuikin loistava tilaisuus päästä haastattelemaan käsikirjoituksen alkuperäisen käyttäjän tytärtä, joka kertoi äidistään ja hänen suhteestaan käsikirjoitukseen ja kansanparannukseen tietoja, joita ilman minun olisi ollut huomattavasti vaikeampaa päästä perille käsikirjoituksen taustoista ja sen käyttöyhteydestä.

Vaikka haastattelun avulla käsikirjoitus näyttäytyi nyt paljon selkeämpänä, jäi moni kysymys avoimeksi. Taustatiedot aineistosta itsestään olivat varsin suppeat ja minun piti pieniä vihjeitä seuraamalla lähteä purkamaan aineistoa, jotta pääsisin perille mistä siinä loppujen lopuksi oli oikein kyse. Tätä työtä olen useasti verrannut salapoliisin työhön. Käsissäni oli mysteeri ja minun tehtäväni oli nyt päästä selvittämään pieniä johtolankoja seuraamalla, mistä tässä mysteerissä oikein oli kysymys. Yritin jo kandidaatintutkielmassa selvittää minua askarruttaneita kysymyksiä, mutta kandidaatintutkielma tuntui liian suppealta käsikirjoituksen syvempään käsittelyyn, siksi pro gradun tekeminen samasta aiheesta tuntui tarpeelliselta.

Pro gradu -tutkielmani on tutkimus aineistosta, jonka lähtökohdat ja alkuperä ovat hämärän peitossa. Voin yrittää päästä sen lähteille ja selvittää mistä siinä on oikein kyse. Saanko koskaan selville kuka sen teki, miksi ja missä? Monia kysymyksiä herää, moni jää vaille vastausta. Salaperäisen käsikirjoituksen mysteeri selviää pikku hiljaa, muun muassa näiden kysymysten kautta:

1. Mistä käsikirjoituksessa on kyse, millaista parantamismenetelmää se edustaa?
2. Mistä käsikirjoitus on peräisin?
3. Kuka ja millainen oli käsikirjoituksen käyttäjä, miten kirjaa on hyödynnetty?
4. Mitä käsikirjoitus kertoo omasta ajastaan, sen ilmapiiristä ja aatevirtauksista?

Näihin kysymyksiin etsin vastauksia haastattelun avulla, käymällä läpi erilaisia arkistomateriaaleja sekä perehtymällä ja etsimällä vastauksia lähdekirjallisuudesta. Pääasiallisena aineistona tutkielmassani toimivat edellä mainittu käsikirjoitus sekä ystäväni mummon, siis käsikirjoituksen laatijan tyttären haastattelu

1.1 Keskeisiä käsitteitä

Astrologia on eräs tärkeimpiä käsikirjoituksessa esiintyviä käsitteitä. Kirjaimellisesti sana astrologia tarkoittaa tietoa tähdistä. (Lewis 2006, 337). Tavallinen suomalainen liittää sen horoskooppeihin, mutta laajemmin se pitää sisällään näkemyksen siitä, että tähdistä voidaan ennustaa. Määritelmän vivahteet riippuvat siitä, onko kyseessä astrologiaan uskova, siihen skeptisesti suhtautuva vai neutraaliin määritelmään pyrkivä lähde. Astrologiaan us-

kovan lähteen mukaan astrologia on kokemusperäistä filosofiaa, joka ei ole tekemisissä taikuuden kanssa, astrologiaa pidetään sielutieteellisenä astronomiana. Lähtökohtaisesti astrologian mukaan kaikilla taivaankappaleilla on paitsi fyysisiä, myös henkisiä ja psyykkisiä ominaisuuksia, säteilyllään taivaankappaleet vaikuttavat ihmis-, eläin-, kasvi-, ja mineraalikuntaan (Johansson 1983, 95.) Jotkut pitävät astrologiaa myös maailman vanhimpänä uskontona, sillä muinaisaikojen ihmiset pitivät aurinkoa, kuuta ja muita taivaankappaleita jumaluuksina, jotka toivat onnea tai onnettomuutta. Astrologisen ajattelun syntypaikkaa on näin ollen vaikea määrittää, sillä se on syntynyt useassa paikassa (Johansson 1983, 15.)

Neutraalimmin astrologiaan suhtautuvan lähteen määrittely poikkeaa astrologien määrittelystä: astrologian mukaan aurinko, kuu, ja aurinkokuntamme planeetat vaikuttavat ihmisten ja koko meitä ympäröivän maailman kohtaloihin. Uskomus kehittyi myöhäisantiikin hellenistisessä kulttuuripiirissä, josta se levisi Intiaan, sieltä Kiinaan ja arabimaihin. Arabien mukana se välittyi keskiajalla eri puolille Eurooppaa. Taustalla astrologiassa oli aluksi kreikkalainen tähtitiede, astronomia sekä kaldealaisten ja egyptiläisten uskomus taivaankappaleista jumalina. Periaate ”kuten ylhäällä, niin myös alhaalla” yhdistää astrologian magiaan. Samat voimat, jotka vaikuttavat taivaankappaleisiin makrokosmoksessa, vaikuttavat myös kansoihin ja ihmiselämään eli mikrokosmokseen. Astrologiaa pidetään näennäistieteenä, tietynlaisena uskomusjärjestelmänä. Osa astrologeista ajattelee edelleen, että taivaankappaleet vaikuttavat ihmiselämään kohtalonomaisesti ja mekaanisesti, kun taas osa astrologeista katsoo horoskooppien kertovan lähinnä tietyistä taipumuksista ja luonteenpiirteistä, jotka eivät kuitenkaan täysin ohjaile ihmistä (Heino 1997, 363–364.)

Astrologian yhteydessä on erikseen mainittava länsimaiden ulkopuolinen astrologia, jossa voidaan nähdä kaksi haaraa: kiinalainen ja vedalainen astrologia. Vedalainen tai hindulainen astrologia juontaa juurensa länsimaisen astrologian tavoin Mesopotamiaan, ja siksi sillä onkin yhtäläisyyksiä länsimaisen suuntauksen kanssa. Länsimaisilla astrologeilla on käytössään niin sanottu trooppinen eli liikkuva eläinrata, kun taas vedalaisessa suuntauksessa eläinrata katsotaan sideeriseksi eli paikallaan pysyväksi. Muutoin eläinrata on samanlainen kuin lännessäkin. Erityispiirteenä tämän suuntauksen astrologiassa on se, että ihmiselämä jaetaan erityisiin kausiin, joiden aikana tietyt planeetat vaikuttavat erityisen voimakkaasti. Kiinalainen suuntaus eroaa länsimaisesta astrologiasta eikä siinä ole mesopotamialaista vaikutusta lainkaan. Kiinalaiset astrologit tarkkailevat taulukkojen sijaan taivasta ja ryh-

mittelevät tähdet erilaisiksi tähtikuvioiksi sekä pitävät kuun asemaa erityisen merkittävänä. Myös planeettojen ulkonäöllä on keskeinen merkitys. (Lewis 2006, 339.)

Käsikirjoituksessa astrologia edustaa länsimaista suuntausta ja esiintyy yhdessä kasveilla parantamisen kanssa siten että ihmisruumiin eri osat kuuluvat tiettyjen planeettojen alaisuuteen, kasvien uskotaan samalla tavoin olevan tiettyjen planeettojen alaisia. Parantamisessa kyseistä perussääntöä voidaan hyödyntää valitsemalla parantamiseen kasvi, joka kuuluu joko samalle tai vastakkaiselle planeetalle kuin sairastunut ihmisruumiin osa. Tätä parantamismekanismeja esittelenkin tarkemmin myöhemmissä luvuissa.

Tutkielmassani esiintyy joukko käsitteitä kuten teosofia, astrologia ja ”salatiede”, jotka ovat tekemisissä länsimaalaisen *esoteerisen* perinteen kanssa. Termi ”esoteerinen” on kreikkaa ja merkitsee ”sisäistä”. Tällä viitataan tietoon, jota opetetaan tai jonka ymmärtävät vain asiaan vihkiytyneet sisäpiiriläiset (Ketola & Sohlberg 2008, 190). Kristinuskon on ollut vallitseva uskonto länsimaissa jo kahden vuosituhannen ajan, mutta sen rinnalla on säilynyt toisenlainen uskonnollinen perinne, joka on kukoistanut 1500-luvulta saakka. Tätä perinnettä kutsutaan eri nimillä, esimerkiksi *okkultismiksi*, mutta nykyään puhutaan usein länsimaisesta esoteriasta. Okkultismi, jota nimitetään myös hermetismiksi, on aateistoriallisen tutkimuksen mukaan ajatustraditio, jonka katsotaan muodostavan lähes 2000-vuotisen jatkumon. (Lukkarinen 1998, 7). Okkulttinen-termiä käytetään usein esoteerisen synonyminä, vaikka okkulttinen viittaakin ”kätettyyn” eli salaiseen tietoon. Okkultismilla voidaan siis viitata mihin tahansa maagiseen tai yliluonnolliseen taitoon, kun taas esoteerinen viittaa ainoastaan siihen, että perinnettä välitetään asteittain vihkimysten tai paljastusten kautta. Monissa esoteerisissa liikkeissä ei harrasteta lainkaan okkultismia. (Ketola & Sohlberg 2008, 190.) Esoteria lukeutuu uskonnollisiin ilmiöihin, joita on tutkittu varsin vähän, mutta viime aikoina uskontotieteilijät ovat alkaneet tutkia tätä useilla tahoilla väheksyttyä perinnettä. (Melton 2004, 10.) Länsimainen esoterismi on termi jota käytetään akateemisessa yhteydessä, kun kuvataan ja luokitellaan laajaa ja kirjavaa joukkoa uskonnollista toimintaa ja erilaisia uskomusjärjestelmiä (Gilbert 2004, 304).

Kansanparannuksen kenttä on laaja ja sen käsitteistö hyvin moninainen, puhutaan kansanlääkinnästä, luonnonparannuksesta, vaihtoehtolääkinnästä ja niin edelleen. Ehkä laiveimmillaan sen määritelmä voisi olla länsimaisen koululääketieteen ulkopuolella olevaa yhteisön terveyskulttuuria, yhteisöllistä kokemusperustaa sairauden ja terveyden hoidossa, hallintamekanismeja joilla eri kulttuureissa pyritään vaikuttamaan niiden jäsenten terveydenti-

laan (Vaskilampi 1983, 61). *Perinteentutkimuksen terminologia* määrittelee termin kansanlääkintä siten, että sille ovat usein ominaisia sen hoitomuodot ja että tietämyksen siirto ja sen säilyminen ovat pääasiallisesti suullisesti tai käytäntöjen kautta opittuja taitoja (2001, 31). Kansanparannus tai -lääkintä on kiistanalainen käsite, erityisesti jos puhutaan niin sanotusta aidosta kansanparannuksesta; onko sellaista aitoa edes olemassa. Käsitteet terveydestä, sairauden hoidosta ja näiden synnystä ovat milloin siirtyneet oppineilta kansalle, milloin kansalta oppineille. Onko siis tarpeellistakaan määritellä mikä on aitoa, kansanparannusta tai kansanparannusta. Voidaan paremminkin pohtia kansanparannuksen tai -lääkinnän eri ulottuvuuksia ja tapoja. Käsitteiden laajemmin kansanparannusta, sen rajanvetoja ja määritelmiä myöhemmissä kappaleissa.

Modernisaatiolla viitataan usein tiettyjen ilmiöiden syntyyn ja vahvistumiseen kuten liberaaliin demokratiaan, yleiseen koulujärjestelmään, teknologiseen kehitykseen, individualismiin ja rationalisaatioon (Mikkola 2009, 35). Se yhdistetään usein yhteiskuntatieteellisiin teorioihin ja tässä yhteydessä Max Weberiin, jonka mukaan länsimaiset ihmiset alkoivat nähdä itsensä moderneina perinteisen sosiaalisen järjestyksen murruttua, kun aateliston ja kirkon valta yksilöiden elämässä ei enää ollut niin merkittävä. Sosiologian klassiset teoreetikot, Karl Marx, Max Weber ja Emile Durkheim yhdistävät modernisaatioon myös kapitalismin nousun työläisten ja omistajien muuttuneiden suhteiden takia. Makrososiologia on käsitellyt modernisaatiokehitystä asettamalla vastakkain esimodernin ja modernin yhteiskunnan esittäen, että tietyt nyky-yhteiskunnan piirteet ovat seurausta jonkin erityisen tendenssin, vähittäisestä kausaalista toteutumisesta esimerkiksi elämänalueiden eriytymisestä tai työnjaon asteen kasvusta (Mikkola 2009, 35). Klassisen määritelmän lisäksi esimerkiksi sosiologi Ian Burkitt näkee modernisaation laajemmin useampaan aikakauteen liittyvänä erilaisten vastakkaisten perinteiden summana, tämän vuoksi hänen mielestään modernisaation ei voida katsoa alkaneen jostain tietyistä päivämäärästä, vaan se on vaatinut useita taustatekijöitä kuten esimerkiksi ihmisen ruumiinkuvan muuttumisen. (Burkitt 130-131). Modernisaation yleistäviä vaihemalleja, metateorioita, on kritisoitu siitä, että niissä historiallisia prosesseja ei ole tutkittu konkreettisesti, vaan on enemmänkin keskitytty historianfilosofiseen teoretisointiin ja tyyppittelyyn. Tämän lisäksi tutkimukset ovat osoittaneet, että eri yhteiskunnat ovat kokeneet modernisaation eri tavoin, jolloin sama modernisaatiomalli ei sovi yleisesti kaikkia yhteiskuntia koskevaksi. (Mikkola 2009, 36.) Modernisaation monenlaisista määrittelyistä huolimatta ei käsitteelle ole löytynyt mitään yleisesti

pätevää standardimääritelmää, empiirisissä tutkimuksissa modernisaatiota on jäsennetty monella tapaa riippuen tutkimusasetelmasta ja kohteesta (Mikkola 2009, 36).

Jos modernisaatiota tutkitaan yksilötasolla, tulee ottaa huomioon ihmisten erilainen kokemusmaailma. Tänä päivänä meidän on helppo määritellä modernisaation piirteitä eri vuosikymmeniltä, 1860- tai 1890-luvuilta. Noina aikoina eläneet ihmiset eivät kuitenkaan voineet tietää mihin suuntaan kehitys lähti kulkemaan. Kehityksen suuntaan ja suhtautumiseen vaikutti moni asia jo ihan yksilötasollakin, modernisaatioprosessin etenemiseen vaikuttivat esimerkiksi kunkin yksilön asuinpaikka, koulutus ja sukupolvi jota hän edusti. Osa ihmisistä omaksui modernisaation tuomat uutuudet mielellään, osalle ne saattoivat näyttäytyä uhkana. Siksi modernisaatiota tarkastellessa tulisi ottaa huomioon kunkin modernisaation kokijan yksilöllinen tilanne. Modernisaatiota ei olisi tapahtunut, jolleivät tavalliset ihmiset olisi omaksuneet uusia ideoita ja näkökulmia. (Stark 2009, 5.) Ehkäpä modernisaatiota onkin hyvä tarkastella tapauskohtaisesti, siitä näkökulmasta, mihin tai kehen se missäkin tutkimuksessa liittyy

1.2 Tutkielman rakenne

Aloitan tutkielmani esittelemällä aineistoni. Ilman aineiston avaamista, lukijan olisi hyvin vaikea ymmärtää, mistä tutkielmassa on ylipäänsä kyse. Viitaan myöhemmin aineistoon useasti ja siksi sen selkeä esittely tutkielman alussa on mielestäni paikallaan. Seuraavaksi kerron itse tutkimusprosessista, millä tavoin aineistoani lähestyn, mitä menetelmiä käytän sen tutkimiseen. Kuvaan myös tutkimusprosessin vaiheita, haasteita ja etenemistä. Samassa luvussa käsittelen alan aiempaa tutkimusta ja vertaan sitä omaani sekä yritän paikallistaa oman aiheeni tieteenalan tutkimuskentässä.

Käsittelen aineistoani ikään kuin kahdella tasolla. Ensimmäisessä aineiston käsittelyluvussa keskityn erittelemään aineistoni sisältöä: mistä aineistossani ylipääntään on kyse, mistä sen sisältämät ajatusmallit ovat peräisin ja ovatko ne yleisiä. Toisessa käsittelyluvussa keskityn aineiston kontekstiin, erityisesti siihen, miten aineistoni voidaan nähdä oman aikansa tuotteena ja mikä on sen suhde muuhun aikansa ajatteluun ja ilmapiiriin. Käsittelyluvut voidaan nähdä myös aika-akselilla. Ensimmäinen luku johdattelee väistämättä menneisyyteen, aikaan ennen käsikirjoituksen laatimista, kun taas toinen keskittyy aikaan, jolta aineisto on peräisin ja modernisaatioprosessiin, jota Suomi tällöin eli .

Tulkitsen aineistoa käyttäen mikrohistoriallista lähestymistapaa, rakentaen aineistosta kokonaisuuden pienien johtolankojen avulla ja liittäen sen osaksi astrologian ja lääketieteen sekä parantamisen historiallista jatkumoa. Käsikirjoitus on kirjallinen tuotos, jonka tekijästä ei ole varmuutta ja jota on käytetty kansanparannuksessa apukirjana. Mielestäni sitä voidaan tarkastella folkloristisesti, vaikka se ei aivan perinteisimpiin folkloren määritelmiin soviakaan. Tekemäni haastattelu syventää tätä näkökulmaa, luoden muutoin irralliselta tuntuvalle käsikirjoitukselle todellisen käyttöyhteyden.

2. Aineiston esittely

2.1 Käsikirjoituksen sisältö

Tutkimani 139-sivuinen käsikirjoitus on käsin kirjoitettu eikä se planeettatuntitaulukkoa lukuun ottamatta sisällä kuvia. Teksti on kirjoitettu hyvin tiheään ja ajoittain käsialasta on hiukan vaikea saada selvää. Olen jakanut kirjan kuuteen osaan ja otsikoinut nämä itse, sillä mielestäni siinä on havaittavissa selkeästi toisistaan poikkeavia osioita. Osiot ovat:

1. Naistentaudit ja niiden lääkitys
2. Ihmisruumis ja planeetat
3. Planeettatuntitaulukko
4. Astrologisen kasvihoitomenetelmän periaatteet
5. Lääkekasvit ja niiden parantavat ominaisuudet
6. Reseptit ilman astrologiaa ja mystiikkaa

Suorat lainaukset on otettu käsikirjoituksesta ja olen käyttänyt niitä suhteellisen paljon, sillä ne kertovat parhaiten, minkä tyyppisestä tekstistä on kyse ja millaista kieltä siinä käytetään.

2.1.1 Naistentaudit ja niiden lääkitys

Ensimmäinen osio on selkeästi keskittynyt naistentauteihin. Tekstissä mainitaan ensin kasvin nimi, jonka jälkeen kerrotaan, mihin sairauteen se tehoaa ja miten sitä kuuluu käyttää. Kasvien nimet ovat suurimmaksi osaksi latinaksi, mutta joissain kohdin ne on mainittu myös suomeksi. Suomenkielisistä kasveista mainitaan esimerkiksi ajuruoho ja sipuli. Kasvit ovat numeroidussa järjestyksessä ja viimeisenä mainitaan planeetta, jonka alaisuuteen kasvi kuuluu. Reseptit ovat tarkkoja ja niissä mainitaan määrät esimerkiksi grammoina tai epämääräisempinä kourallisina. Useimmista kasveista kehoitetaan valmistamaan lääkettä

uuttamalla niitä viinissä tai keittämällä niistä teetä. Joistain kasveista kehoitetaan tekemään hauteita.

Artemisia vulgaris 20 Edistää jälkeisten poistumista ja synnytystä. Kasvi keitetään vedessä tai viinissä ja nautitaan sitä kupillinen aamuin ja illoin hunajan kanssa *Wenus*

Naistentaudit, joihin kasvilääkitystä käytetään, ovat suurimmaksi osaksi nimityksiltään epämääräisiä, kuten emäsairaus tai emäkipu. Reseptejä tarjotaan myös alaruumiin kipuihin sekä synnytyksen yhteydessä esiintyviin jälkipolttoihin tai jälkeisten poistamiseen, erilaisiin vuotoihin, kuukautiskipuihin sekä rintavaivoihin. Ainoat tässä osiossa naistentaudeista poikkeavat sairaudet, joihin lääkettä tarjotaan, ovat vesikauhu eli rabies sekä iskias, lantiorangan nikamien välilevyn esiinluiskahtamisesta johtuva lonkkahermosärky (Rautavaara 1980, 245).

Bauoinia alba 19 *Ischias*, otetaan tähän tarkoitukseen juurimehua, tehdään salva juurimehusta, puunöljystä ja sianihtrasta *Mars*

Agrilegit vulgaris 26 Emä sairauksiin ja kipuihin puhdistus aikana. Käytetään spriiliuoksena. 2 lt valkoviiniä keitettyä ja ½ lit aamuin ja illoin juotuna parantaa emäkipuja *Wenus*

2.1.2 Ihmisruumis ja planeetat

Kirjan toinen osio selventää, miksi kasvilääkintäreseptien perässä on mainittu planeetan nimi ja se on otsikoitu ”Planeettojen vaikutus ihmisruumiiseen”. Osiossa kerrotaan, mitä elimiä ihmisessä määrätyt eläinradan merkit ja planeetat hallitsevat. Kirjassa puhutaan opista, ”planetaarisesta vuorovaikutuksesta mikrokosmoksessa”. Tämän jälkeen auringosta aloittaen luetellaan planeetta kerrallaan taivaankappaleiden vaikutukset ihmiselimistöön. Silmäänpistävä piirre tässä osiossa on kolmen aurinkokuntamme planeetan, Uranuksen, Neptunuksen ja Pluton täydellinen puuttuminen. Selitys saattaisi löytyä esimerkiksi siitä, että alkuperäinen aineisto, josta teksti on kopioitu, olisi jopa niin vanha, että näitä planeettoja ei vielä olisi löydetty. Nykytietämyksen valossa tosin Plutoa ei enää planeetaksi lueta-
kaan.

Planeettojen vaikutukset on lueteltu hyvin tarkkaan käyttäen lääketieteellistä termistöä, puhutaan hemoglobiinista, prostatasta (eturauhanen) ja fysiologisesta toiminnasta. Esimerkiksi auringon kohdalla taas viitataan intialaisiin pyhiin teksteihin. Mielenkiintoista onkin,

että lääketieteellinen termistö kuulostaa modernilta ja voisi hyvin olla ajalta, jolloin puttuivat planeetat olisi jo löydetty. Ehkä niitä siis syystä tai toisesta ei ole otettu mukaan:

Yleensä on solujakautuminen Weenuksen fysiologinen toiminta. Elimistä kuuluu sen vaikutuksen alle, vielä rintarauhaset. Prostata, maksa, munuaiset, kurkku, nenä lihakset, ontelo iho ja lihakset, sekä ulkonaiset sukupuoli elimet.

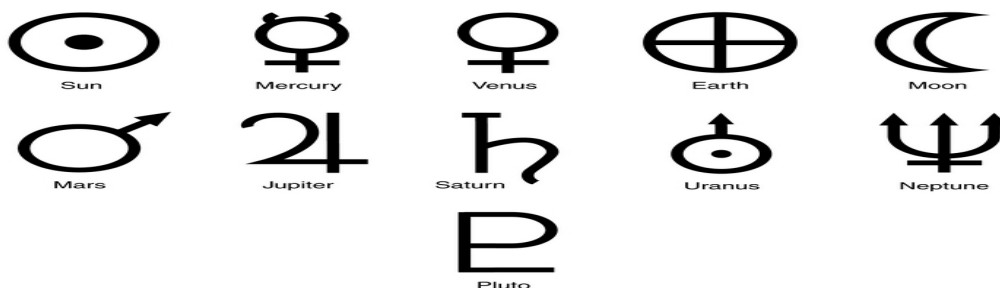
Aurinkoa käytetään indialaisten pyhissä kirj. brahman silmäksi auringon alaisia ovat siis silmät, vieläpä, miehen oikea ja naisen vasen silmä.

2.1.3 Planeettatuntitaulukko

Tämän jälkeen kirjassa on ”planeetta tunti taulukko”, jota käsittelen kirjan kolmantena osiona. Planeettatuntitaulukkoon on yläreunaan merkitty viikonpäivät, sivuun vuorokauden tunnit numeroituna ja jaettuna päivä- ja yötunteihin. Päivien ja tuntien kohdalle taulukkoon on merkitty planeettojen symboleita. Planeettatuntitaulukon käyttö ohjeistetaan seuraavasti:

Planeetta tuntien laskeminen toimitetaan siten, että päivä tuntia laskettaessa jaetaan almanakasta kunakin päivänä otettu aika auringon noususta auringon laskuun kahdellatoista (12sta) ja yötuntia laskettaessa jaetaan (12sta almanakasta otettu auringon laskun ja nousun välinen aika.

Planeettoja kuvataan usein symbolien avulla. Myös planeettatuntitaulukossa symbolit havainnollistavat eri planeettoja. Seuraava kuva esittelee aurinkokuntamme planeetat, nämä samat symbolit toistuvat taulukossa lukuun ottamatta maan, Neptunuksen ja Pluton symboleita.

Kuva 1 Planeettasymbolit (lähde: NASA).

Jos planeetatuntitaulukon käyttö tapahtuisi siis siten, että koska viikonpäivien jokaista tuntia hallitsee tietty planeetta, planeetatuntitaulukosta voidaan tarkistaa, mikä planeetta mitään tuntia hallitsee. Esimerkiksi, jos kello olisi maanantaina 13, hallitsisi tätä tuntia kuu, kello yksi maanantaiyönä taas olisi Venuksen tunti. Ilmeisesti käsikirjoituksessa mainitut kasvit oli paras kerätä niille kuuluvien tuntien aikana ja tästä taulukosta voitiin tarkistaa paras keräämisajankohta. Tietyn planeetan alaisuuteen kuuluva kasvi oli siis paras kerätä sellaisella tunnilla, jota hallitsi kunkin kasvin oma planeetta.

2.1.4 Astrologisen kasvihoitomenetelmän periaatteet

Kirjan neljäs osio on otsikoitu ”Kasvihoitomenetelmän erikoislajeja astrologisella pohjalalla”, ja se keskittyy selvittämään astrologisen kasvihoitomenetelmän periaatteita. Perusperiaatteena on, että myrkyttömät kasvit ovat pääasiallisesti lääkekasveina käytettyjä. Poikkeuksena mainitaan kuitenkin digitalis eli sormustinkukka, jota on yleisesti käytetty sydänlääkkeenä mutta joka kuitenkin liikaa käytettynä on myrkyllinen (Rautavaara 1980, 154). Kasvien parantavia ominaisuuksia perustellaan tällä tavoin:

Ainoastaan myrkyttömät kasvit vaikuttavat rakentavasti, sekä rauhoittavat jatkuvasti hermoja. Oikeat vaarattomat lääkekasvit muodostavat ravintoaineita sairaille ja häiriintyneille soluille ja hermoille. Todellinen lääke kasvi muodostaa rakentavan prinssiipin ja eloa antavan elementin kasvimaailmassa, määrättyä sairasta elintä varten.

Tekstissä todetaan, että tietyt kasvit ovat yhteydessä, ikään kuin sukulaisuussuhteessa tiettyihin elimiin, joiden perusteella kasvit voidaan myös ryhmitellä. Ihmisruumiin elimet ovat tekstin mukaan sairastuessaan joko ”kiihoituksen” tilassa tai esimerkiksi liikarasituksesta johtuen ”heikontuneita”. Kustakin tilasta riippuen valitaan kasvi, joka ensimmäisessä tapauksessa ”vaimentaa”, toisessa ”vahvistaa” sairasta elintä. Tässä vaiheessa tekstiä mukaan on otettu astrologia, joka on kasvitieteen aputiede ja jota kasvien ”tuntiat”, jotka eivät tiedä astrologiasta, käyttävät vaistomaisesti. Astrologisen kasvilääkinnän perusteet kirjassa ovat seuraavanlaiset:

Jos nyt tahdomme yhdistää astrologian kasvilääkintä-taitoon, niin on meillä siinä suhteessa kaksi tietä tarjolla. Joko etsiminen astrologista tietä/kautta taudin syyt ja käytämme niiden parantamiseen sellaisia kasveja, joita tunnetut kokeilijat näitä sairauksia vastaan ovat käyttäneet, tai voimme myöskin

valita oikean lääkekasvin horoskoopista, jos tunnemme planeettojen ja eläinradan täydellisen suhteen kasveihin.

Ensimmäinen tapa perustuu enemmän kokemukseen, toinen taas horoskooppien, kasvien sekä taivaankappaleiden suhteiden tuntemukseen. Ensimmäistä menetelmää väitetään helpommaksi ja sitä suositellaan vasta-alkajille, joita kehoitetaan aloittamaan kasvientuntemuksella ja sitten pikkuhiljaa yhdistämään tuntemusta astrologiaan.

Astrologista lääketiedettä käsiteltäessä tekstissä puhutaan lääkekasvien sympaattisesta ja antipaattisesta käytöstä. Antipaattinen lääkintämenetelmä perustuu siihen, että tietyt sairaudet aiheutuvat tietyistä planeetoista ja silloin niiden hoitoon on käytettävä vastakkaisen planeetan alaisuuteen kuuluvaa kasvia.

Tekstissä viitataan kahteen englantilaiseen astrologiin Culpeperiin ja Raphaeliin ja heidän antipatiaan perustuvaan lääkintämenetelmäänsä. Nicholas Culpeper (1616-1654) oli renessanssiajan astrologi, joka uskoi Paracelsuksen tavoin vakaasti astrologian ja lääketieteen järkkymättömään suhteeseen (Nikula 1993, 155). Culpeper on käsikirjoituksen kannalta varmasti merkittävä henkilö, sillä juuri hän kehitti järjestelmän, joka luokitteli paitsi ihmisiä myös kasveja astrologisesti esimerkiksi sipulia hallitsi Mars, omenaa Venus ja niin edelleen. Nämä teoriansa hän julkaisi teoksessaan *Complete Herbal*, ja hän on vaikuttanut esimerkiksi homeopatian kehittymiseen (Johansson 1983, 61.) Raphael taas on mahdollisesti oikealta nimeltään Robert Cross Smith (1795–1832), joka otti nimen Raphael, enkeli Raphaelin mukaan. Hän julkaisi populaaria astrologista kalenteria, *Prophetic Messenger*, joka oli aikanaan hyvin suosittu (Nikula 1993, 155).

Vastakkaiset planeetat luetellaan seuraavaksi siten, että aurinko, Mars, Jupiter ja Uranus ovat positiivisia, kiihoittavia, jännittäviä ja tulehduttavia. Näille vastakkaisia ovat kuu, Saturnus, Venus (tekstissä Weenus) ja Neptunus, jotka ovat ”negatiivisia, laimentavia eli herpaannuttavia, tahi jäädyttäviä planeettoja”. Ensimmäinen ryhmä kuuluu tulielementin, toinen vesielementin alaisuuteen. Merkurius kuvataan elementissään vaihtelevaksi. Neptunusta ei mainittu kirjan aiemmassa osiossa ja se esiintyy tässä nyt ensimmäistä kertaa. Kirjan ensimmäisessä planeettoja koskevassa osiossa on tarkemmin lueteltu planeettojen vaikutus ihmisruumiiseen ja tässä osassa vaikutukset luetellaan suurpiirteisemmin:

Astrologiselta näkökannalta katsottuna, löytyy sairauksia, jotka saavat alkunsa tulisista planeetoista, kuten esin marssin aikaan saamat, kiihkeät tulehdukset ja ihottumiset. Auringon ja jupiterin aiheuttama liika verevyys ja

halvaukset, sekä uranuksen aiheuttamat aivokalvotulehdus. Sitä vastoin aiheuttavat negatiiviset eli vesiset planeetat vastaavaisia sairauksia esim. Kuu kalvetus tautia, verenvähyyttä ja vesitautia, saturnus selkäydin häiriöitä jne

Tekstin mukaan elimistön kiihoittumis- tai heikentymistila riippuu tähtien asemasta, mikäli kaksi negatiivista planeettaa on ”yhdistynyt”, vaikuttaa se kaksin verroin heikentävästi. Samoin käy, jos negatiivinen planeetta on tulimerkissä tai päinvastoin. Tätä kutsutaan tekstissä polariteetin laiksi ja sen sanotaan olevan maailmankaikkeuden peruslaki.

Kasviparannus astrologisella pohjalla tapahtuu kirjan mukaan siis hyödyntämällä kasvien planeettoihin nähden sympaattisia (myötämielisiä) tai antipaattisia (vihamielisiä) asemia. Esimerkki tekstistä valaisee hyvin asiaa:

Jos joku elin on heikontunut tai sairastunut autetaan sitä sympaattisella kasvilla joka vahvistaa sen kudoksia, tuo sille puuttuvia aineita ja saattaa elimen kykeneväksi vastustamaan sairaus aineksia. Antipaattinen kasvi vastustaa suorastaan vieraita aineksia, sairaassa elimessä, huolehtii niiden suoranaisestä tahi vaillinaisesta haihtumisesta vapauttaen tällä tavoin heikontunen sairaan elimen, sille vahingollisista vaikutuksista.

Käytännössä siis planeetat voivat vaikuttaa ihmiselimiin sairastuttamalla nämä. Koska sairaudet johtuvat nimenomaan tiettyjen planeettojen tiettyihin elimiin kohdistuvista vaikutuksista, voidaan sairauden hoitoon käyttää kasveja, jotka kuuluvat kulloinkin kyseessä olevan planeetan alaisuuteen.

Antipaattinen ja sympaattinen menetelmä voidaan tekstin mukaan myös yhdistää, jolloin pystytään samalla vastustamaan vieraita aineita ja vahvistamaan sairasta elintä. Planeetat ja potilaan horoskooppi on otettava huomioon oikeita lääkekasveja valittaessa, kuten esimerkiksi todetaan:

Jos jossain horoskoopissa mars ja jupiter uhkaavat aurinkoa, niin on aurinkoa autettava veenuksen ja merkuriuksen parannusaineilla, jos se samalla saa hyviä aspekteja näiltä.

Tämä ”kasvinhoitomenetelmiä astrologiselta pohjalta” -osio valaisee hyvin maailmankatsoomusta, joka kirjasta välittyy ja selkeyttää myös aiempia osioita. Kirja sisältää selkeän teoriapohjan ja ajatusmallin, jonka perusteella ihmisiä voidaan parantaa. Se ei siis ole ainoastaan luettelo kasveista ja niiden vaikutuksista sairauksien hoidossa, vaan sisältää monimutkaisemman mallin kasveilla parantamisesta astrologian avulla. Tämän mallin mukaan

kasvien teho ei perustu suoraan niiden sisältämiin parantaviin ainesosiin kuten yleisesti kasveilla parannettaessa, vaan kasvien teho parannuksessa perustuu niiden ja taivaankappaleiden sekä ihmisruumiin ja taivaankappaleiden väliseen suhteeseen.

2.1.5 Lääkekasvit ja niiden parantavat ominaisuudet

Viides osio on otsikoitu ”Tärkeimpien kotimaisten kasvien parantavat voimat”, ja sen alussa selvitetään kuinka ”kasvinparannusta harjoittavan salatieteilijän” täytyy astrologian ohella olla perillä myös kasvien parannusvoimasta ja arvosta. Tätä tietoa löytyy tekstin mukaan kansanparantajilta, yrttikirjoista sekä ”salatieteilijäin” teoksista. Kirjassa tuodaan vahvasti ilmi, että vähäinen varma tieto on parempi kuin epävarma hajatietoisuus ja korostetaan, että vähäpätöisimmät kasvit voivat juuri olla tärkeimpiä lääkekasveja. Tämän jälkeen luetellaan joukko nimiä, joiden kokemuksia kasveista on ”otettu varteen”.

Kasvien luettelo alkaa Paracelsuksen sanalla: ”Joka maassa kasvaa sen tauteja vastaavat lääkkeet”. Paracelsus oli mystikko ja astrologian tutkija, joka eli vuosina 1494–1541 ja johon kirjassa viitataan useammassakin kohdassa. Hän määritteli terveyden kirjan ajatusmallia lähellä olevalla tavalla. Hänen mukaansa terveys on tasapainoa ihmisen ja luonnon voimien välissä. Paracelsuksen mukaan eräs syy sairauksiin oli ”Ens Astrorum: Mikrokosmoksen (ihminen) ja makrokosmoksen (maailmankaikkeus) väliset häiriöt. Tärkeimpiä makrokosmokseen kuuluvia tekijöitä olivat ilmastolliset ja tähtitieteelliset ilmiöt”. (Vuori 1979, 262.)

Paracelsuksen sanojen jälkeen käsikirjoituksessa luetellaan viidentoista kasvin parantavat ominaisuudet (ks. liite 1). Nämä kasvilääkintäreseptit alkavat kasvin nimellä, joka on ensin suomeksi, tämän jälkeen seuraa kasvin järjestysnumero ja latinankielinen nimi suluissa. Resepteissä kerrotaan, miten ja mitä osaa kasvista tulee käyttää, lisäksi joidenkin kasvien kohdalla kerrotaan niiden maagisista tai yliluonnollisista voimista. Kasvit on lueteltu ilmeisesti sattumanvaraisesti tai logiikalla, jota ei pysty hahmottamaan tekstin perusteella. Aakkojärjestyksessä ne eivät ole, eikä niitä ole esimerkiksi sukujen tai käytön perusteella järjestelty. Erittelen reseptejä tarkemmin käsikirjoituksen lopun kasvireseptien yhteydessä.

Kasvien latinankieliset nimet olen tarkistanut Toivo Rautavaaran kirjasta *Miten luonto parantaa – Kansanparannuskeinoja ja luontaislääketiedettä (1980)*, jossa on kattavasti lueteltuna lääkekasveja, jotka ovat paljolti samoja kuin käsikirjoituksessa. Joidenkin kasvien nimet poikkeavat niiden nykyisistä, esimerkiksi kärpäsruuti eli katinkello voisi ensi silmäyksellä viitata kissankelloon (*Campanula rofundifolia*). Latinankielinen nimi kuitenkin paljastaa, että kyseessä on katinlieko eli *Lycopodium clavatum*. (Rautavaara 1980, 99.)

2.1.6 Reseptit ilman astrologiaa ja mystiikkaa

Kirjan kuudes osio, jossa ei ole varsinaista otsikkoa, poikkeaa edellisistä. Osio on lyhyt, kuusisivuinen, ja siinä on lueteltu erilaisia hoitoja kuten struumahoito, matolääke, lääke korvasärkyyn, unilääke, ”särkyyn lääke” ja esimerkiksi nivelreumatismin haude. Myös ”kahvin selvike” eli kuivatut pihlajanmarjat on mainittu. Tässä osiossa esitellyt hoidot tai lääkkeet sisältävät sekä lääkekasveihin perustuvia reseptejä että reseptejä, jotka sisältävät puhtaasti apteekista saatavia aineksia tai kemikaaleja. Tämä tekeekin tästä osiosta poikkeavan muuhun kirjaan nähden. Astrologiapuolesta ei ole mainintoja lainkaan, kuten ei muutenkaan mystiikasta tai salatieteistä. Esimerkit valaisevat hyvin, millaisista resepteistä on kyse:

Mato-lääke Kurpitsan siemenet ja karvas vesi. 10 vuotiaalle 50 gr. kurpitsan siemeniä 1/2 pulloa karvas vettä ja 1 ltr vettä 10 gr naftaliinia. 1ltr vettä 2 rkl etikkaa

Uni lääke kuusen havuja pussiin, tyynyn alle. Kestää muutaman kuukauden.

Iholääke Joka viikko hierotaan kasvoja munan keltuaisella, joka saa olla siinä hetkisen ja pestään pois haalealla vedellä. (Munankeltuainen edistää parran kasvua)

Särkyyn lääke Kamferti spriitä 10 gr. spriitä 20 gr. jotia 10 gr. alte salvaa 5 gr. puuöljyä 15 gr.

Reseptien mitat ovat hyvin tarkkoja, grammamääräisiä ja osa lääkeaineista terveydelle vähintäänkin kyseenalaisia. Naftaliini tuskin on terveydelle hyväksi, karkottaa se sitten matoja tai ei. Tämän reseptiosion jälkeen tulee yksittäinen sivu, jossa on teksti ”Puna Jalavan Kuorta munuaistautiin keitettyä”. Moni tämän osion rohdos on niin sanottua apteekkita-

varaa; huomasin sen selatessani vuoden 1937 *Suomen farmakopeaa* eli kirjaa, jossa määritellään vaatimuksia lääkeaineiden laadulle ja valmistukselle (Forsius 1995:28:2989). Tein havainnon että moni lääkeaine esiintyi myös tässä kirjassa. *Alte salva* viittaa varmasti *Alteenjuuresta* (*Radix althaeae*) tehtävään salvaan. Karvas vesi taas voisi olla karvasmantelivettä, joka sisältää Benzaldehydehyanhydrinumia eli mantelihapponitriiliä, spriitä ja vettä. Farmakopeassa on mainittu karvasmanteliveden kohdalla sen olevan voimakkaasti vaikuttava lääke, jota symboloi risti (1937, 99.)

Tämän osion jälkeen jatkuvat aina kirjan loppuun samankaltaiset kasveihin liittyvien lääkinnällisten ominaisuuksien kuvaukset kuin viidennessä, numeroitujen kasvien osiossa. Siksi en olekaan sitä erilliseksi osioksi tässä katsonut. Tämä osio on selkeästi kirjan pisin, se sisältää 38 kasvin kuvaukset ”Wiljellystä vatukasta (*Rubus frukteosus*)” aina ”keto-orvokkiin (*Viola tricolor*)”. Kuvaukset ovat pitkiä ja sisältävät tarkkoja ohjeita kasvien käytöstä. Osa kasveista on Suomessa luonnonvaraisesti esiintyviä kuten voikukka, koivu tai pujo, mutta jotkut kasveista ovat vierasperäisiä, eikä niitä Suomen luonnossa esiinny kuin tuontikasveina. Tällaisia ovat esimerkiksi misteli ja linssi. Mistelin ominaisuuksista kerrotaan näin:

Misteli 30 (*Viscum album*)

Tämä taikayrtti Druideille erittäin pyhä, joita ne kulta sirpillä pyhin seremonioin kokosivat tammipuusta, on hyvä lääkekasvi, parhain on tammipuun misteli: Tri Bohn viittaa, että tuo tavallinen Misteli, joka kasvaa popeleissa, pajuissa, orjantappuroissa ja havupuissa, tästä saadaan hyvä tee, joka pysäyttää naisten verenvuodot, etenkin lapsivuoteen jälkivuodot. Woimakaimman verenvuodon eli taas verensyöksyn, ehkäisee korte, sisällisesti. teenä nautittuna melkein heti: Yksi ainoa kupillinen misteli keitosta pysädyttää verenvuodon poistaa verenkierron häiriöt ja parantaa valkovuodon. Usein on tällainen kuppi parantanut, synnyttäjän kuolemasta. Kneipp enimäkseen sekoitti misteliä ja kortetta puolekkain. Se vaikuttaa myöskin kuin (helluntairuus) aivoihin ja kuuluu parhaimpiin kaatuva tauti lääkkeisiin, hyviä lääkkeitä saadaan jos sekoitetaan misteliä helluntairuusun juureen...

Tekstissä on viitauksia erilaisiin asiantuntijoihin, kuten mistelin kohdalla tohtori Bohniin ja muihin nimiin, joita ei sen kummemmin esitellä. ”Tri Bohn” on mainittu useaan otteeseen, mutta tekstissä ei tarkemmin selvitetä, kuka hän on. Takkiaisen kohdalla on mainittu Albertus Magnus, joka oli 1200-luvulla elänyt tiedemies, filosofi ja teologi, jonka mielenkiinnosta noituuteen ja taikuuteen liikkuu monenlaisia versioita. Häntä pidetään kuitenkin aikansa merkittävänä tiedemiehenä, joka oli kiinnostunut, kuten tuohon aikaan monet tie-

demiehet, alkemiasta ja astronomiasta, myös astrologiasta sekä lääketieteestä. (www2.nd.edu/Departments/Maritain/etext/albert.htm.) (Tekstissä mainittu Kneipp saattaisi olla kuuluisa saksalainen Sebastian Kneipp, joka eli vuosina 1821-1897. Tämä Baijerilainen pappi kehitti vaihtoehtohoitoja, esimerkiksi vesiterapiaa, mutta oli myös herbalisti. Wikipedia)

Näiden henkilöiden lisäksi viitataan mistelistä kerrottaessa druideihin ja ristikukan kohdalla kerrotaan, kuinka kasvia on käytetty kiinassa vesikauhuisten koirien puremia vastaan. Poimulehden kohdalla kirjoitetaan näin: ”jo vanhat nimittivät tätä kasvia taika yrtiksi.” Tämä osio käsikirjoituksesta ammentaa monesta lähteestä, epämääräisemmistä viittauksista lähes suoriin lainauksiin.

Kynsilaukka 21 (*Allium sativum*)

Jo iki vanhoista ajoista asti on tällä tunnettu suojelu keino tauteja vastaan, jolloin sitä syötiin raakana ja kantoivat sitä luonaan. Noituudessa on kynsilaukalla suojelu keino loihimis ja pahaan silmää vastaan, jolloin se ripustetaan kaulaan amulettiksi: Kaikesta päättäen on kynsilaukassa voima, joka kykenee vastustamaan pahoja demonisia vaikutuksia yhtä naurettavaa, kun on demonien pelkääminen on basillienkin pelkääminen, näkymättömät ovat molemmat. Minkätähden ei löytyisi meille näkymättömiä edellisiä vihamielisiä olentoja, jotka voisivat aiheuttaa sairautta. Kynsilaukka on ravitseva ja herättää kohtuullisesti nautittuna ruokahalua, vahvistaa vatsaa, suojelee verenkiertoa, kouristuksista, poistaa virtsaa, poistaa matoja ja on hyvä vuoroaikaiseen kuumeeseen vesitautiin ja rintatautiin...

Kynsilaukan eli valkosipulin kohdalla esiintyy myös eräänlainen kannanotto näkymättömiä voimien kuten demonien olemassaoloon. Demoneita verrataan basilleihin, jotka nekin ovat näkymättömiä, joten tekstin mukaan ne voivat olla kummatkin yhtä todellisia. Osa resepteistä on keskittynyt ainoastaan kertomaan, mihin vaivoihin kutakin kasvia voidaan käyttää sisältämättä mitään magiaan tai yliluonnolliseen viittaavaa. Joissain resepteissä taas juuri magia ja yliluonnollisuus ovat merkittävässä osassa. Esimerkiksi kuismaa (*Hypericum perforatum*) pidetään hyvin merkittävänä taikakasvina:

Tätä kasvia käytetään magiassa, ukkosyrttinä, juhannuksen aikaan kukkivana koottuna, se varjelee salamalta ja noidilta, punotaan johonkin paikkaan talossa, se vastustaa ”Symptomatibusta”. Paracelsus käytti sitä sisällisesti demonia vastaan setähden se on saanut nimen ”pirunpelätin”, aarteita kaivaessa käytettiin sitä, kaulassa kannettuna amulettina pitäisin sen herättää rakkautta ja suosiota.

Vailla minkäänlaista magiaa on esimerkiksi resepti, jossa Suomessa yleisesti tavattavaa leskenlehteä neuvotaan käytettäväksi tällä tavoin:

Leskenlehti 16 (Tussilago farfara)

Tri Bohn suosittelee sitä riisitautiin unettomuuden kalpeuden ja ihopaiseiden yhteydessä. Rauhasturvottumiin henkitorvessa ja alkavassa keuhkotaudissa, yskässä käheydessä, keuhko katarriin runsaan kivettymisen yhteydessä, keuhkojen ja kaulasuonien kivettymisessä sekä henkitorven keuhkoastaudessa. Lehdistä tuoreena puristettu mehu, on hyvä kaikenlaisiin keuhkosairauksiin. Sitä nautitaan 3-4 kertaa päivässä, kupillisessa maitoa tai lihalientä. Tuore muserrettu tai keitetty kuiva kasvi on hyvä akämille käärenä...

Kuten aiemminkin tekstissä, kehoitetaan myös tämän osion resepteissä tekemään kasveista erilaisia kääreitä, mehuja, uutteita tai liuoksia. Useassa reseptissä on mainittu annostelumäärät grammoina tai sekoitussuhteina, esimerkiksi puolet ja puolet. Monissa resepteissä neuvotaan keittämään kasvia viinissä. Kivikon alvajuuresta (*Aspidium filix mas*) kehoitetaan tekemään ”patja”, joka on hyvä esimerkiksi reumatismia ja päänsärkyä vastaan, tämän sanotaan myös torjuvan syöpäläisiä.

Kasveja kehoitetaan käyttämään lääkkeeksi hyvin monenlaisiin vaivoihin, vaivat vaihtelevat nimityksiltään epämääräisemmistä vyötäissairauksista tai kylmistä puistatuksista aina syfilikseen tai astmaan. Useimmat sairauksista ovat somaattisia, mutta mukana on myös joitain enemmän tai vähemmän psyykkisiä sairauksia kuten hysteria tai ”itse saastutuksesta” johtuva ruumiin ja hermoston heikkous. Esimerkiksi ensimmäisenä mainitulla akileijalla (*Aquilegia vulgaris*) kehoitetaan käyttämään

apuna hysteeristen ilmausten yhteydessä, vaihde ijässä, hengenahdistusten, nuorten tyttöjen tuskallisessa puhdistuksessa

Useimpien kasvien kohdalla luetellaan ensin, mihin tauteihin niitä voidaan käyttää ja usein myös millä tavoin ne vaikuttavat. Yleensä kasveista mainitaan myös, mitä osaa siitä kuuluisi käyttää Karhunlaukka (*Allium ursinum*) esimerkiksi

puhdistaa koko ruumiin, poistaa kasaantumia sairaloisia nesteitä ja parantaa veren.

Joidenkin kasvien kohdalla mainitaan niiden toimivan ikään kuin ennalta ehkäisevästi. Tammen juurimehun esimerkiksi sanotaan vahvistavan hermoja ja pidentävän elämää. Karhunlaukan kohdalla neuvotaan yleisohjeena, että usein sairastavat ihmiset ”halvatut ja reumatismiset” voivat pitää karhunlaukkaa, ”ruoholaukkaa”, kynsilaukkaa ja ruohosipulia kullan arvoisina. Lisäksi käsikirjoituksessa mainitaan ”juutalaisten rodun” sitkeyden ja kestävyuden johtuvan 4000-vuotisesta sipulin käytöstä.

Kokonaisuudessaan käsikirjoitus on siis hyvin moniulotteinen ja sisältää useita toisaalta samankaltaisia mutta myös toisistaan poikkeavia piirteitä. On mahdollista, että se on koottu useammasta alkuperäisestä aineistosta, jotka on yhdistetty samojen kansien väliin. Tämän vuoksi ei olekaan varmaa, että käsikirjoituksella olisi ollut jokin tietty, yksi malli, josta se olisi kopioitu, vaan se on voitu koota useammastakin eri lähteestä. Monessa reseptissä tarjotaan apua erilaisiin naistentauteihin ja -vaivoihin, muiden tautien ohella nämä toistuvat mielestäni useimmin. Selitys saattaisi löytyä sen käyttäjistä ja kopiointipaikasta, joista aion seuraavaksi kertoa.

2.2 Aineiston käyttäjä ja konteksti

Saadakseni lisätietoja käsikirjoituksesta, haastattelin sen alkuperäisen käyttäjän tytärtä joka on syntynyt 1930-luvun lopulla. Haastattelu tallennettiin kasetille hänen kotonaan rauhallisessa ympäristössä ja haastateltavan toiveesta paikalla oli myös hänen tyttärentyttärensä. Tyttärellä oli hallussaan myös alkuperäinen, äitinsä itse kopioima aineisto, joka on edelleen hänellä, mutta jonka valokopio itselläni oli käytettävänä tutkielmaa tehdessäni. Haastattelu kokonaisuudessaan on tallennettu Keski-Suomen muistiarkistoon.

Käsikirjoituksen kopioija, 1900-luvun alussa syntynyt parantajanaainen oli kotoisin keski-suomalaiselta pikkupaikkakunnalta, josta hän lähti Helsinkiin opiskelemaan kätilöksi. Siellä ollessaan hän kopioi kirjan käsin kätilöopiston opettajana toimineelta mieheltä. Haastateltavani ei kuitenkaan muistanut miehen nimeä. Opintoihin kirja ei kuulunut, vaan hän oli kopioinut sen omasta kiinnostuksestaan, ylimääräisenä. Kätilönä hän toimi jonkin aikaa, kunnes vaihtoi traumaattisen kokemuksen jälkeen hierojan ammattiin. Haastateltavani kertoo:

Hän oli kättilö, mutta sitte ku hää oli kättilönä nii yks vauva synty sillai puolikuolleena ja se sai sen henkiin ja ku se sai sen vauvan henkiin nii parin päivän päästä sen äiti tappo sen.

Parantaja opiskeli hierojaksi Helsingissä ja toimi ammatissa aina kuolemaansa saakka. Hän myös elätti perheensä, sillä haastateltavan mukaan perheen isä ei ollut ”mikään perheen-elättäjä”. Perheessä oli kuusi lasta ja he asuivat ahtaassa savupirtissä kesät ja sota-aikaa lukuun ottamatta talvet kaupungissa. Haastateltava kertoo kodin olleen aina vieraanvarainen ja heillä olikin usein ”herrasväen lapsia” hoidossa:

Ne tykkäs, meillä sai aina olla niin kauheen vappaasti. Ne oli ja sitte joskus ku tuli semmosta nitte vanhempiaki. Ne nukku meiän savusaunassa (naurua). Ku ei ollu tillaa. Sitte se yks nukku kerra pöyällä (naurua). Aina kaikille oli kyllä tilaa, oli.

2.2.1 Parannusmenetelmät ja rohdot

Käsikirjoituksen kopioinut parantaja valmisti itse hierontavoiteen pirtusta, parafiiniöljystä ja kasvista, jonka nimeä haastateltavani ei muistanut. Hän myös toimi tyttärensä mukaan ”herrasväen hierojana, paremmissa piireissä”. Hieronnan ohella parantaja hoiti myös muita vaivoja:

SN: Joo, vai nii. No, minkälaisii nää asiakkaat, tieskö ne sitten että hän käyttää niinku tämmösiä?

Joo, ties, joo ja ne aina mää muistan yhen semmosen (naurahtaa) tuomarin - - oli sen rouvan sukunimi, sen mies oli tuomari sillä oli itellä oikein paha keuhkovika, nii se aina sano meille et teidän äiti on aina parantanu ja se kyllä varmaan paraniki sillä. Se kävi aina sitä hieromassa ja sille tehtiin semmosta yrttivettä mitä se aina vei sinne mennessään ja se parani sillä. Sillä oli joku, mut hän ei sanonu mikä keuhkovika, ku eihä myö lapsena välitetty.

Haastateltava kertoo parantajaäitinsä hieroneen ”lääketieteen mukaan” ja uskoneen hieronnan parantavaan vaikutukseen. Punajalavan kuorta parantaja käytti munuaisvian parantamiseen. Kuorta pistettiin puolikkaaseen viinapulloon ja hölskytettiin kahden viikon ajan, jonka jälkeen se pistettiin kylmään paikkaan ja juotiin. Munuaisvika parantui haastateltavan mukaan tällä tavoin ja hoidon läpikäynyt mies elää vielä ”tänä päivänäki”. Punajalava (*Ulmus fulva*) on amerikkalainen puu, jota on käytetty siellä päin paljonkin lääkekasvina ja on erikoista, että sitä on käytetty myös Suomessa. (Rautavaara 1980, 61). Puun on täytynyt olla istutettu tai kuori on hankittu jostain kauempaa. Punajalavan kuori on mainittu kirjassa

omalla sivullaan, joka voisi viitata sen olevan jollakin tapaa merkityksellisempi, ehkä enemmän käytetty kuin muut kasvit.

Reuman hoidosta haastateltavani kertoo näin:

Ja sitte mä muistan ku meiän äitillä oli oikein paha reuma, tuli kerra ja tuota... - -, näki meillä, sano äitille että säähä ostaat - - ton reumas parantaa että kerätkää nyt ne kasvit ni hän kattoo ny osaako nuo lapset tuua oikeita (nauraen) kasveja. Myö haettiin sitte mehtästä sieltä. Sen mä muista että muurahaispesää tuotiin, pantii ämpäriin muurahaisia ja tuotiin, sitte noita männynkelkkiä ku mänty kasvaa ni siinon ne uus alku, niitä otettiin, sitte kamomillan kukkaa ja sitte semmone ku ratamo, piharatamo. Ja niitä me pantiin semmoseen issoon ammeeseen ja (nauraen) tulikuumaa vettä siihe. Sitte ku se vesi vähä jäähty, nii myö puotettiin äit sinne ja myö viikko sitä kylvetettiin ja se pääs jo käveleen, se meni ohite.

Muurahaissauna eli kusiaissauna on vanha suomalainen hoitokeino, jota on käytetty monenlaisiin vaivoihin ja kolotuksiin, mukaan lukien reuma. Hoito tapahtui juuri edellä kuvulla tavalla: kuumaan veteen pantiin muurahaispesää, lisäksi veteen saatettiin lisätä männynhavuja, koivunlehtiä tai katajanmarjoja. Kylpyyn mentiin joko kokonaan tai sitten hengitettiin jakkaralla istuen, viltin alla sekoituksesta nousevia höyryjä. Vesi saatettiin lämmitellä montakin kertaa. (Rautavaara 1980, 200.)

Kamomillaa oli haastateltavalle itselleen käytetty lääkkeenä silmätulehdukseen. Kamomillaa kasvoi vielä kertojan lapsuudessa paljon pelloilla, mutta se ei enää ole kovin yleinen, mikä todennäköisesti johtuu rikkaruohomyrkyistä, joille kamomillasaunio (*Matricaria chamomilla*) on hyvin herkkä. Kamomilla on muutenkin ollut kasvilääkinnän eräitä peruserohtoja (Rautavaara 1980, 64). Pikiöljyllä ja ruttojuurella (*Petacitus hybridus*) tytärtä oli hoidettu hänen ollessa flunssainen. Pikiöljyhoitojen hän kertoi olleen erityisen tuskallisia öljyn polttaessa kipeää kurkkua.

Mätäpaiseiden hoitoon käytettiin ratamonlehteä tai vaihtoehtoisesti kaalinlehtiä, jotka asetettiin paiseen päälle. Piharatamo (*Plantago major*), ratamoista tavallisin, on paljon kansanparannuksessa käytetty lääkekasvi, jota on käytetty usein juuri erilaisten haavojen ja kuolioiden hoitolääkkeenä, mutta myös esimerkiksi verenpainetautilääkkeenä Pohjois-Karjalassa. (Rautavaara 1980, 126.) Haastattelussa kävi ilmi, että parantaja on käyttänyt kirjaa jonkin verran apunaan valmistaessaan rohtoja, josta todistavat yhtäläisyydet kirjan

reseptien ja hänen käyttämiensä lääkekasvien välillä. Hänellä on kuitenkin ollut käytössään perimätietoa, jota hän on parannuksessa myös käyttänyt, kuten edellä mainittu muurahais-sauna.

2.2.2 Suhde astrologiaan ja yliluonnolliseen

Käsikirjoitus sisältää paljon astrologisia piirteitä, joihin parantaja ilmeisesti jonkin verran uskoi. Perheen lapset eivät saaneet tehdä tiettyjä asioita tietynä aikana, tähtien asemaan liittyen. Kasvien keräämiseen tähtien asema ei kuitenkaan vaikuttanut. Lääkekasvit kerättiin vasta maasta nousseina, juuri puhjenneina, ainoastaan kamomilla poimittiin kukkivana. Kasveja ei kasvatettu itse vaan ne otettiin luonnosta. Kasveja tarvittiin runsaasti ”säkkitolokulla” ja lapset osallistuivat myös kasvien keräämiseen. Voikukkaa käytettiin paljon ja siitä tehtiin myös voikukkalettuja.

Haastateltava kertoi parantajaäidillään olleen myös yliluonnollisia kykyjä, hänen mukaansa tämä näki asioita etukäteen. Haastateltavani kertoi useasta tapauksesta: hän oli kertonut jo edeltävänä syksynä kuolevansa helmikuussa ja lopulta hän saikin aivoverenvuodon tällöin. Sota-aikana parantaja oli tiennyt etukäteen pommihälytyksistä ja kieltänyt lapsia leikkimästä heinäladossa, jonne myöhemmin putosi pommi.

Ja sit mää muistan ku oli sota-aika nii se ties aina, että nyt tulee hälytys. Nyt menkää jo, menkää jo mehtään ku me tultiin tänne sotaa pakoon, että menkää nyt mehtään. Sitte myö kerra lähettiin ku tässä pellolla oli sellane heinätalli. Me oltiin just tultu uimasta nii sanottiin, että mennään sinne heinätalliin, ku siellä on heiniä (nauraen) ni siellon niin kiva olla. ”Ei, sinne ei passaa mennä, sinne tulee pommi” ja se pommi putos sinne heinätalliin. Se oli nii ihmeelline se äiti, se oli oikee täytyy sanoo (nauraen) noita. Se ties asiat etukätteen.

Myös tyttärensä naimisiinmenon sekä asuinpaikkansa maiden jaon parantaja tiesi etukäteen. Näyt eivät olleet unia vaan ennenäkyjä: ”Se oli semmonen, et ties etteen ja taakse”. Hänen veljellään oli ollut samankaltaisia kykyjä. Parantaja kuoli 1960-luvulla ja oli kertonut myös kuolemastaan etukäteen lapsilleen:

Se oli kyllä... se oli, se oli ihmeellinen persoona tuo meiän äiti, se oli semmonen että. Sen mää muistan, silloin ku se kuoli, sen moni voi tietääki etukäteen, ku kuolema tulee. Se syksyllä kaatu päänsä nii se sano mulle, että helmikuussa minä - - - kuolen. Se sano mua aina - -. Sanoin että ”älä ny

hupsuja puhu” Kyllä. Sit tuli joulu, minä ostin sille aamutossut. Se sano, et ”etkö sää usko”, ku hän sano, ku hän luuli et sää oot ainut, joka uskoo teistä. Mää sanoin, et ei me haluta, et sää kuolet. Ihan vaan hän sano et, ”kato nyt mihin mää laitan, nii mää viitti näin lyhyttä aikaa liata niitä” että kummää kuolen kuitenkin. Sille tuli aivoverenvuoto, helmikuussa ja se kuoli.

Parantaja oli ennustanut kyläläisille korteista ja hänen luokseen tultiin monesti kuulemaan ennustusta. Ennustus tapahtui haastateltavan mukaan tavallisista pelikorteista, joista oli otettu ”pienet numerot pois”. Näihin kortteihin eivät lapset saaneet koskea, tarkkaa syytä haastateltava ei osannut sanoa, hän epäili että lapset olisivat ne saattaneet rikkoa tai että kortit olivat jollain tapaa pyhemmät. Parantaja sekoitti pinon, laittoi sen pöydälle ja tämän jälkeen ennustettava nosti osan korttipinosta, joka levitettiin pöydälle. Tästä pinosta hän alkoi lukea kortteja, mentyään ensin kuitenkin ”iha muihin maailmoihin”, jolloin häntä ei saanut häiritä.

Parantaja varoitti ihmisiä kuitenkin alkamasta elämään hänen puheidensa mukaan ja uskosta että ne tulivat hänen kauttaan, eivät siis hänestä. Ennustukset kävivät haastateltavan mukaan myös toteen, sillä kyläläiset kävivät siitä raportoimassa. Lapsilleen parantaja ei koskaan ennustanut: ”se ei halunnu kattoo, säästi ehkä itteensä”.

Haastateltavan isänisän eno oli tyttären mukaan verenseisauttaja, joka oli paikkakunnalla tunnettu ja jota haettiin avuksi verenvuotoa tyrehtyttämään. Ilmeisesti myös haastateltavan isä oli jollain tapaa kiinnostunut mystisistä asioista, sillä haastateltava kertoo hänen mielellään lukeneen mustaa raamattua. Musta raamattu sisältää Mooseksen 6. ja 7. kirjan. Mooseksen kanssa kirjalla ei ole kuitenkaan mitään tekemistä vaan se pohjaa keskiajan oppineeseen magiaan. Kirja on ollut kansan keskuudessa suosittu tarinoiden aihe, sitä on sanottu ”emäpirun kirjaksi” ja sen lukemista on pidetty hyvin vaarallisena. (Virtanen 1988, 252.) Musta raamattu oli ilmeisesti kuitenkin parantajan hankkima, mutta tämä ei itse haastateltavan mukaan kirjaa lukenut. Kysyinkin haastateltava, olisiko sama mies, jolta käsikirjoitus oli peräisin, myös antanut Mustan raamatun hänelle, johon hän vastasi:

Eihän sitä tiä vaikka oliski, kyl mää muistan, että se oli niinku äijin kirja, mutta isä rupes omimaan kun se alotti lukemaan sitä (nauraen). Äiti aina sano, ettei sitä pijä kenenkään lukkee.

2.3 Vertailua muihin kansanparantajiin

Suomalaisista kansanparantajista on tehty jonkin verran tutkimuksia, jotka ovat usein keskittyneet jonkun tietyn parantajan parannusrepertoaarin ja hänen elämäntyönsä tarkkailuun. Useat heistä kertovat kirjat ovat esimerkiksi kotiseutuyhdistyksen tai jonkin muun paikallisen tai maakunnallisen tahon julkaisemia. Varsinaista antologiaa kansanparantajista ei Suomessa ole laadittu. Usein yksittäisistä kansanparantajista kertovat kirjat sisältävät kannottoja heidän käyttämiensä lääkkeiden, hoitokeinojen tai yliluonnollisten kykyjen tehoon. Yleensä nämä pyrkivät todistamaan, kuinka kansanparantajien konstit todella toimivat.

Eräs kuuluisa kansanparantaja oli vuosina 1853-1922 elänyt Amanda Jokinen eli Tyrvään Manta, jonka elämäntyöstä on kirjoitettu kaksikin eri kirjaa. Antti Nummi on kuvailee teoksessaan *Tyrvään Manta eli Vaimo kun sairaita parantaa (1989)*, Amanda Jokisen ohella hänen tyttärensä Hulda Amanda Marian toimia parantajana. Toinen Jokisesta kirjoitettu kirja on Katri Rinteen *Amanda Jokinen Tyrvääläinen kansanparantaja (1988)*.

Tyrvään Manta sai oppinsa isältään ja kiersi hänen mukanaan parantamismatkoilla. Hänen ollessaan 28-vuotias, häntä syytettiin puoskaroinnista, mutta syytökset raukesivat pian ja hänen toimensa sai hiljaisen hyväksynnän viralliselta taholta. Manta teki myös parannusmatkoja eri puolelle Suomea sekä kävi kirjeenvaihtoa potilaidensa kanssa. Hän menestyi taloudellisesti ja saavutti merkittävän aseman parantajana. (Rinne 1988, 11-12.)

Amanda Jokiselta ja hänen tyttäreltään on jäänyt papereita ja kirjeitä, joissa on paljon tietoa heidän käyttämistään lääkkeistä. Mantan lääkkeisiin useista kansanparantajien lääkkeistä poiketen ei juurikaan kuulunut kasvilääkkeitä, hänen lääkkeensä koostuivat lähinnä apteekkitavarasta, joista hän sekoitti omat seoksensa. (Nummi 1989, 59-61.) Hänen käyttämissään lääkeaineissa esiintyy samoja ainesosia kuin käsikirjoituksen kuudennessa osiossa, esimerkiksi ”kamfärtti” oli käytössä myös Mantalla. Samalla tavoin Mantalla kuin haastateltavan äidillä oli myös suvussa parantajia, mikä varmasti vaikutti heidän ryhtymiseensä parantajiksi.

Haastateltavani äiti oli kasvilääkinnän ohella ennustaja. Vastaavanlaisia parantajia löytyy kansanperinteestä muitakin. Eräs tällainen on Haapakummun Anna-Mari eli Anna-Maria Mård, joka eli Kiuruvedellä vuosina 1859-1927. Anna-Mari joutui kasvattitytöksi taloon,

jonka isäntä oli Kalle Lepistö eli niin sanottu Pienenmäen ukko. Pienenmäen ukko oli tunnettu kansanparantaja-selvännäkijä, joka koulutti kasvattityttären työnsä jatkajaksi. Anna-Mari oli työssään niin tunnettu, että hänellä kävi parannettavia ulkomaita, Ruotsia, Viroa ja Venäjää myöten. Anna-Mari käytti lääkkeinään itse rohdoskasveista valmistettuja, mutta myös apteekista hankittuja lääkkeitä. Hän oli tunnettu selvännäkijän taidoistaan ja pystyi kertoman mukaan näkemään esimerkiksi kadonneita esineitä, ihmisiä ja eläimiä. Hän keskittyi selvännäkemiseen samalla tavoin kuin aineistoni kansanparantaja, keskittymällä. (Eriksson & Nivalainen 1994, 12-14.)

Samoihin aikoihin kuin aineistoni parantaja, eli Korpilahdella ”Karisjärven Miina”, joka tunnettiin unien näkijänä, lääkkeiden valmistajana ja tautien syiden selvittäjänä. Hän otti potilaita vastaan kotimökissään ja hänen luokseen hakeuduttiin Viipurista ja Helsingistä saakka. Parannustoimessa keskeisiksi nousivat juuri hänen unensa, joissa hän näki parannettaviensa vaivat etukäteen. Miina käytti apunaan erilaisia kasveja kuten männynkerkkiä, koiruohoa, muurahaispesän pohjia ja esimerkiksi kuismaheiniä, joista hän keitti rohtoja ja vahvisti näitä vielä apteekista saatavilla ainesosilla (Rautavaara 1980, 8.)

Vuosina 1883-1977 elänyt Kansanparantaja Taavetti eli David Hanihineva oli kotoisin Karttulasta ja oli siviiliammatiltaan kelloseppä. Parantajatoimensa hän aloitti nähtyään unen, jossa hänelle kerrottiin ohjeita sisarensa pojan keuhkotaudin parantamiseksi. Poika parani näiden ohjeiden perusteella tehdyllä lääkkeellä ja Taavetti alkoi saada tämän jälkeen parantamispyyntöjä muiltakin sairailta. Lisäksi unessa oli kehoitettu häntä ryhtymään parantajaksi.

Taavetin äiti, Wilhelmiina Hanhineva oli ollut myös parantaja ja monet hänen lääkeresep-teistään tulivat myös Taavetin käyttöön. Lääkkeet sisälsivät yrttejä parantamiseen, mutta käytti myös apteekin tuotteita lääkkeiden valmistamiseen. Hanhineva käytti apunaan myös lääketieteellistä kirjallisuutta ja -artikkeleita. Hanhineva joutui kuitenkin vaikeuksiin parantamistoimensa takia ja sai luvattomasta lääkärintoimen harjoittamisesta vankilatuomion. Vankilassa ollessaankin hän sai yhteydenottoja sairailta ja potilailtaan. (Heiskanen 1985, 36-38.)

Myös multialainen Hilma Orell, muistuttaa aineistossani esiintyvää parantajaa. Hän aloitti parannustoimintansa vuonna 1951. Myös hänen äitinsä oli ollut parantaja. Hän käytti parannuksessa apunaan sekä itse kerättyjä että ostettuja lääkekasveja. Lisäksi Orell hyödynsi

äidiltään oppimaansa perimätietoa sekä terveyskirjallisuutta kuten K. H. Taavitsaisen *Kohti terveyttä* -kirjaa, jonka oli kustantanut Al Sano -osuuskunta, joka oli osa Jehovan todistajien toimintaa. Orell käytti rohtokasvina punajalavankuorta, joka esiintyy myös omassa aineistossani. Ilmeisesti kyseistä rohtokasvia on saanut tilattua jostain, ainakin Al Sano -osuuskunnalta. Orell oli erikoistunut keuhkosairauksiin, reumatismiin ja ihottumiin ja hoiti parannettaviaan vastaanotolla tai lähetti heille valmistamiaan lääkkeitä postitse (Pessa 1983, 108.)

Kansanparantajilta löytyy pienenkin otoksen perusteella yhtäläisiä piirteitä. Heillä kaikilla tuntui olleen joku opettaja, jolta he olivat oppinsa saaneet. Usein tämä oli joku heidän sukulaisensa. Yliluonnolliset kyvyt, unien näkeminen tai muut näyt oli myös mainittu useamman kerran. Lisäksi se, että itse sekoitettujen ja tehtyjen lääkkeiden ainesosina käytettiin kasvien lisäksi apteekista ostettuja ainesosia, vaikutti olevan monella mainituista kansanparantajista varsin tyypillistä. Jokainen parantaja on varmasti ollut omanlaisensa persoonana ja persoonalla on ollut vaikutusta myös parantajantoimen harjoittamisessa.

3. Tutkimusprosessi ja tutkielman tausta

3.1 Käsikirjoitus folkloristiikan kentässä ja aiempaa tutkimusta

Tarkastelemani käsikirjoitus ei ole ehkä tyypillisin folkloristinen aineisto, sen vuoksi mihun onkin itse määriteltävä, mihin sen voisi sijoittaa folkloristiikan kentässä. Kirsti Salmi-Niklander on tutkinut Karkkilan työläisnuorten käsikirjoitettua sanomalehteä, *Valistajaa*, joka sekään ei vastaa perinteisintä folkloristiikan aineistoa. Roger Abrahamsin artikkelissa *Phantoms of Romantic Nationalism in Folkloristics* (1993b) Abrahams väittää että perinteinen folkloristiikka on keskittynyt nimenomaan suulliseen kansanperinteeseen ja sulkenut pois kirjoittavan kansanihmisen. Folkloristiikka on kytketty romanttiseen nationalismiin ja pienyhteisöjen ihannointiin. Luku ja kirjoitustaidotonta, ei-modernia ”viatonta” kansanihmistä on ihannoitu ja tähän ihanneasetelmaan eivät kirjoittavat kansanihmiset ole sopineet. (Salmi-Niklander 2004, 36.)

Monet folkloristit ovat kuitenkin myös tarkastelleet vuorovaikutusta suullisen ja kirjallisen kulttuurin välillä. Esimerkiksi satututkimuksessa on tarkasteltu kirjallisten ja suullisten satujen välistä vuorovaikutusta. Muun muassa Linda Dégh on arvioinut, että kirjallinen kulttuuri on rikastuttanut myös suullista perinnettä. Suomessa on kirjoittavia kansanihmisiä hyödynnetty perinteenkeruussa erityisen aktiivisesti 1930-luvulta alkaen. Tässä on kuitenkin ollut takana ennen kaikkea suullisen perinteen eri lajien löytäminen. Kerääjien ja kertojien itse laatimat ja kirjallisista lähteistä omaksutut materiaalit arkistoitiin kuitenkin erikseen. 1960-1970-luvuilta lähtien ovat kilpakeruut keskittyneet yhä enemmän muistiedon keräämiseen ja 1980-1990-luvuilla omaelämäkertoja, kilpakeruuaineistoja ja kertojien omia tuotoksia on arvioitu uusista näkökulmista ja niitä ovat tutkineet esimerkiksi Satu Apo, Ulla-Maija Peltonen ja Jyrki Pöysä. Kaikkia näitä tutkimuksia yhdistää kuitenkin se, että ne keskittyvät sellaisiin kirjallisiin aineistoihin, jotka ovat arkiston aloitteesta syntyneitä ja suuntautuvat yleensä menneisyyteen. Tämä erottaakin sekä Salmi-Niklanderin että oman aineistoni näistä tutkimuksista (Salmi-Niklander 2004, 37-38.)

Salmi-Niklander on jaotellut suullis-kirjallisen paikallisperinteen tärkeimmät lajityypit neljään eri kategoriaan, joista ensimmäiseen kuuluu järjestötoimintaan liittyvä kollektiivinen kirjoittaminen kuten käsikirjoitetut ja monistetut lehdet sekä kollektiivinen kirjeen-

vaihto. Toiseen kategoriaan kuuluu arkistoihin suunnattu kirjoittaminen, perinnekeräelmät ja kilpakeruuvastaukset, kolmanteen paikalliseen julkisuuteen suunnattu suullis-kirjallinen perinne, jota edustavat murrepakinat, lehtiartikkelit ja esimerkiksi omakustanteet. Viimeiseen, neljänteen kategoriaan kuuluu kirjoittajalle ja hänen lähipiirilleen suunnattu kirjoittaminen, esimerkiksi päiväkirjat, muistovihot, omaelämäkerrat, muistelmat ja sukuhistoriat. Nämä eri tekstityypit voidaan vielä hahmottaa yksityinen-julkinen ja yhteisöllinen-yksilöllinen-akselilla (Salmi-Niklander 2004, 44.)

Tämän lajityyppimääritelmän mukaan aineistonani toimiva käsikirjoitus voitaisiin katsoa kuuluvaksi neljänteen lajityyppiin, kirjoittajalle ja hänen lähipiirilleen suunnattuun kirjoittamiseen. Tekemäni haastattelun perusteella käsikirjoituksen laatija käytti aineistoa omiin tarkoituksiinsa ja ehkä opetti muutamia parantamiseen tarvittavia reseptejä myös lähipiirilleen kuten lapsilleen. Hän ei kuitenkaan levittänyt aineistoa eteenpäin. Mielenkiintoista on kuitenkin käsikirjoituksen suhde sen alkuperäistekstiin. Koska käsikirjoitus oli kopioitu käsin, täytyi sillä olla olemassa myös jonkinlainen vertailukohta, joka ehkä olikin tarkoitettu laajempaan levitykseen.

Käsikirjoitus sisältää kasvilääkinnällisiä, herbalistisia reseptejä yhdistettynä astrologiseen ihmiskäsitykseen. Termistö on ajoittain hyvin lähellä lääketieteen termistöä, ja esimerkiksi osa kasvien nimistä on latinaksi. Kansanomaisia taudinnimityksiä ei tekstistä juuri löydy, puhumattakaan loitsuista. Mielestäni käsikirjoitusta voitaisiinkin pitää jonkinlaisena kansanlääkinnän ja pseudotieteen sekoituksena, jossa liikutaan jossain lääketieteen reunamilla. Folkloristisesti tärkeää käsikirjoituksen sisällön lisäksi on sen käyttöyhteys, joka sitoo sen osaksi kansanlääkintää kiinteämmin kuin pelkkä teksti yksinään.

Kansanlääkintää perinnetieteissä on tutkittu pitkään ja monista eri näkökulmista ja painotusalueista käsin. Elias Lönnrot julkaisi vuonna 1880 teoksen *Suomen kansan muinaisia loitsurunoja*, joka sisälsi eri loitsutyyppejä toisintoineen. Ensimmäisiä kuuluisia loitsujen ja taikatapojen kerääjiä hänen lisäkseen oli Heikki Meriläinen ja hänen merkittävänä pidetty kokoelmansa tallennettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoon. Lönnrotin ja Meriläisen keräelmien pohjalta O. Mustonen laati vuonna 1884 *Taikanuotan*, joka oli opas loitsujen kerääjille. Opas neuvoi kiinnittämään huomiota myös lääkekasveihin ja rohtokeittojen valmistamiseen. Tämä opas vaikutti ratkaisevasti kansanrunousarkiston loitsu-, taika- ja kansanlääkintäaineistojen muodostumiseen. (Laaksonen 1983, 11-12.)

1900-luvun alkuvuosina kiinnostuksen kohteena olivat loitsut, joita erityisesti Kaarle Krohn tutki, aiheesta julkaistiin useita väitöskirjoja kuten F. Hästeskon *Länsisuomalaisten tautien loitsut* vuodelta 1910. Taiat kiinnostivat loitsujen ohella tutkijoita ja esimerkiksi Matti Waronen julkaisi väitöskirjansa vainajauskosta vuonna 1895. Ensimmäinen selkeästi kansanlääkintään keskittyvä tutkielma oli kuitenkin Antti Valveen artikkeli *Hammastaudin kansanomaisia parannustapoja*, joka julkaistiin vuonna 1912. Artikkelin edusti maantieteellis-historiallista menetelmää. (Laaksonen 1983, 13–15.)

Kaarle Krohnin merkittävimmäksi oppilaaksi kansanlääkinnän saralla nousi Ilmari Manninen, joka laati vuonna 1917 laajahkon kyselyn kansanomaisista lääkintä- ja parannustavoista ja teki samana vuonna keruuretken Pohjois-Karjalaan ja Pohjois-Aunukseen. Näiden aineistojen pohjalta hän laati 1922 väitöskirjansa *Die dämonisch-tischen Krankheiten in Finnischen Volksaberglauben*, jossa hän tutkii yliluonnollisten voimien ja olentojen aiheuttamia tauteja niiden oletetun alkuperän sekä niiden ilmenemismuotojen kannalta. Manninen osoittaa, että tautien etiologia eli alkuperä oli keskeisessä asemassa kansanomaisessa tautiopissa. Hän myös kiinnitti huomiota ikivanhaan tautioppiin, jonka mukaan taudit saattoivat johtua maailmankaikkeuden neljästä elementistä: maasta, vedestä, ilmasta tai tulesta. (Laaksonen 1983, 16.) Tämän kaltaisia ajatusmalleja esiintyy myös omassa aineistossani ja palaan niihin myöhemmissä luvuissa.

Duodecim-seura osoitti myös kiinnostusta kansanlääkintää kohtaan ja keräsi osaltaan kansanparannuskeinoja ja tautikertomuksia erityisesti seuran alkuvaiheessa 1800-luvun lopulla. Lääkärikunnan ja kansanlääkinnän välinen juopa oli kuitenkin aika selkeä ja vaikutti osaltaan keruiden tyyliin ja laatuun. Vuonna 1924 U. T. Sireliuksen ja Seth Wichmannin keräyttämät aineistot joutuivat Erkki Pelkosen tutkittaviksi, ja hän julkaisi niistä tutkimuksen *Über volkstümliche Geburtshilfe in Finnland*. Myöhemmin Pelkonen julkaisi artikkelin, jossa hän pohti ammatillisen ja kansanomaisen lääkintäopin suhteita. Hänen keskeisiä teesejään artikkelissa oli, että kansanlääkintä ei ollut vain irrallisia tapoja ja taikauskoa, mielikuvituksen tuotetta, vaan monilla periaatteilla oli vastineensa varhemman lääkintäopin teorioissa (Laaksonen 1983, 17-19.) Mielestäni tämä havainto on keskeinen oman aineistoni kannalta, sillä myös sen sisältämät parannusmallit nojaavat ikivanhaan lääkintäoppiin.

Duodecim-seura myönsi vuonna 1951 apurahan kansanrunousarkiston kansanlääkintäaineistojen kortistamiseen, ja näiden pohjalta Matti Hako toimitti *Kansanomainen lääkintä-*

tietous -antologian. Kortistoinnin ja Matti Haavion myötä tauolla ollut kansanlääkinnän tutkimus alkoi jälleen kiinnostaa. Matti Hako julkaisi vuonna 1956 väitöskirjansa, jossa hän tutki lumikkoon liittyneitä taudinselityksiä ja syntyloitsuja sekä samalla parannusprosessia näytelmänä. Lauri Honko siirsi kansanlääkinnän tutkimuksen uuteen vaiheeseen vuonna 1959 väitöskirjallaan, jossa hän osoitti kansanlääkinnän tautiopin olevan monimutkainen ja hankala ala. Honko käsitteli erilaisia taudinselityksiä sekä parantamistapahtumaa eräänlaisena näytelmänä. Hongon oppilas Anna-Leena Siikala taas tutki 1978 ilmestyneessä väitöskirjassaan Siperian shamanismia tutkimusmatkailijoiden kuvausten perusteella. 1970-luvulla kansanlääkinnän tutkimus kiinnosti yleisemminkin useita tutkijoita ja sitä tarkasteltiin monista eri näkökulmista. (Laaksonen 1983, 20–22.)

Aiemman tutkimuksen valossa oma aineistoni ei tosiaankaan ole tyypillisimpiä kansanlääkinnän tai folkloren aineistoja. Esimerkiksi sen luokittelu perinteisten folkloren genrejen mukaan on minusta tarpeetonta eikä ehkä olisi edes mahdollista. Aineisto edustaa mielestäni sen verran synkreettistä kokonaisuutta, että se ei kuulu mihinkään selkeään perintelajiin, jos nyt sellaisista ylipäätään voidaan tänä päivänä puhua. Myös se, että käsikirjoitus ei ole arkistosta poimittu, tekee siitä omanlaatuisensa. Minun on siis tutkimuksellisesti tehtävä paljon omia rajauksia ja tyypittelyjä, mikä tekee tutkielman tekemisestä erityisen haastavaa mutta hyvin mielenkiintoista.

3.2 Mikrohistoriallinen lähestymistapa

Tutkielmassa käyttämäni aineistoa voidaan mielestäni hyvin perustein lähestyä mikrohistoriallisesti. Matti Peltosen (1999, 21) mukaan mikrohistoria on tutkimusmetodin sijaan enemmänkin laajempi näkökulma, joka vaikuttaa tutkimuksen strategisiin ratkaisuihin, sen lähtökohtiin sekä valintoihin, joita tutkimuksessa tehdään. Tässä tutkielmassa aineisto lähtökohtaisesti antaa hyvät mahdollisuudet valita mikrohistoriallinen näkökulma sen tarkasteluun. Yksittäisenä ja marginaalisena aineistoani on luontevaa lähestyä tarkastellen sitä mikrohistoriallisesti johtolankoja seuraillen. Pohjatietojen puutteellisuudesta johtuen tämä on mielestäniärkevin tapa ylipäätään päästä perille, mistä aineistossa on kyse.

Mikrohistorian fokus on suunnattu pieneen ja marginaaliseen, tavallisen ihmisen ja hänen ajattelutapansa tutkimiseen, hyvänä esimerkkinä voidaan mainita Carlo Ginzburgin suomeksikin käännetty tutkimus, *Juusto ja madot* (1976) joka keskittyy tutkimaan 1500-luvulla

eläneen mylläriin maailmankuvaa ja ajatusmaailmaa. Tätä on tutkittu käyttämällä lähdemateriaalina oikeudenkäyntipöytäkirjoja. Toinen mikrohistorian klassikko on Emmanuel Le Roy Ladurien teos *Montailloun kylästä* (1975) vuosina 1294—1324, jossa keskitytään kylän keskeisten asukkaiden elämän kuvaamiseen. (Götlind & Kåks 2004, 25.)

1960-luvulla Ranskassa syntynyt historian tutkimussuunta, mentaliteettien historia, *l'histoire des mentalités*, on kiinnostunut ”tavallisen kansan” ajattelutavoista eliitin ajattelun sijaan. Tämä tutkimussuunta avasi uuden ulottuvuuden historiaan ongelmanaan kuitenkin se, että suurin osa tästä tavallisesta kansasta oli lukutaidottomia ja siksi lähteitä oli vaikea löytää; eliitin suosimien filosofien sijaan he eivät kirjoittaneet ylös ajatuksiaan. Lähteinä käytettiin talonpoikien suosimia vihkosia ja aiheet keskittyivät pitkään eksoottisiin aiheisiin kuten noituuteen, magiaan tai rosvouteen. Tutkijat alkoivat kuitenkin pian lainata käsitteitä ja metodeja antropologian parista ja paikoitellen alettiin puhua historiallisesta antropologiasta. (Darnton, 1984, xvi.)

Mikrohistoriaa ja mentaliteettien historiaa on arvosteltu siitä että ne pilkkovat menneisyyden pieniksi sirpaleiksi. Esimerkiksi Carlo Ginzburgin kirjoittama klassikkotutkimus on joutunut näiden syytösten kohteeksi. Mikrohistoria ja sen marginaaliset tutkimuskohteet on nähty kerta kaikkiaan epätyypillisinä. Brittiläinen historian professori John H. Elliot on todennut: ”Miten tuolla tavalla paljastettu yksityinen maailma voi kertoa yhteiskunnan tai sosiaaliluokan laajemmasta mentaalista maailmasta?” (Peltonen, 1996, 8.) Perinteinen historiantutkimus on ajoittain kritisoinut mikrohistoriallista lähestymistapaa. Mikrohistoriallinen tutkimus on asetettu vastakkain ”tärkeänä” tai ”varsinaisena” pidetyn historiantutkimuksen kanssa. Matti Peltonen syyttääkin arvostelijoiden syyllistyneen elitismiin, siihen että ”varsinainen” historiankirjoitus olisi vain kulttuurin ja politiikan merkkihenkilöiden tekoja ja ajatuksia sulkien näin pois suurempia väestöryhmiä edustavien yksilöiden kokemukset vähäpätöisempinä. (Peltonen 1996, 8-10.)

Giovanni Levin mukaan mikrohistorian periaate on se, että mikroskooppisen tarkastelun uskotaan paljastavan ennen havaitsemattomia ilmiöitä. ”Mikroskoopin ja suurennuslasin” avulla pyritään selvittämään suuria asioita. (Peltonen 1996, 11-13.) Tarkastelemani aineisto on marginaalinen ja poikkeuksellinen aineisto, joka ei edusta aikakautensa tyypillisintä kirjallista tuotantoa, ei myöskään puhdasta folklore-aineistoa. Kyseessä on yksittäistapaus, jonka voidaan kuitenkin nähdä edustavan yleisemmin jotain aikakautensa virallisesta kannasta poikkeavaa. Matti Peltosen mukaan poikkeuksellisen ilmiön tai tapahtuman kuvaus

lähtee olettamuksesta, että erikoinen tai harvinainen tilanne ja siihen ehkä liittyvä konflikti tai rikos on luonut poikkeuksellisia lähteitä ja sillä tavoin tuonut kokonaan toisenlaista valoa arjen historiaan (Peltonen 2006, 27). Oman aineistoni kohdalla ei ole kyse rikoksesta tai konfliktista, mutta mielestäni aineiston voidaan ajatella tuovan juuri tätä arjen historian toisenlaista valoa: epätyypillinen kertookin jotain tyypillisestä.

Carlo Ginzburg kirjoittaa mikrohistorian yhteydessä johtolangoista ja hän pohjustaa ajatustaan vertaamalla sitä muihin tieteenaloihin, muun muassa lääketieteeseen ja niin kutsuttuun lääketieteelliseen semiotikkaan, joka opettaa diagnoosin tekoa normaalisti maallikoille merkityksettömiltä tuntuvien, havaitsemattomien oireiden perusteella. Toinen mihin hän johtolanka-ajatustaan vertaa, on metsästäjän kyky päätellä lähes mitättömistä merkeistä saaliin hahmo ja liikkeet. Hänen perimmäinen ideansa on siis se, että näennäisesti merkityksettömät asiat voivatkin paljastaa syvällisiä ilmiöitä, joiden merkitys on huomattava (Ginzburg 1996, 44-45, 74.)

Johtolankojen avulla ei Ginzburgin (1996, 75) mukaan voida saada täysin eksaktia tietoa, mutta mukaan eksaktius on hänen mielestään jopa ei-toivottavaa, kun tutkitaan sellaisia tiedon muotoja, jotka ovat sidoksissa jokapäiväiseen kokemukseen, tilanteisiin, joissa aihutkertaisuus ja tekijöiden korvaamattomuus ovat ratkaisevia niihin osallistuneiden henkilöiden silmissä. Niin sanottu joustava eksaktius on johtolankoihin perustavan tietokäsityksen kannalta välttämätöntä.

Johtolanka-ajatus on oman aineistoni käsittelyn kannalta olennainen, voin verrata itseäni aiemmin mainitun salapoliisin ohella yhtä lailla lääkäriin tai metsästäjään, joka yrittää selvittää pienistä merkeistä jotain suurempaa ja yleistettävää. Johtolangat ovat minun keinoni päästä selville käsikirjoituksen herättämistä kysymyksistä.

Jos mietin omaa aineistoani mentaliteettien historian valossa, on mielenkiintoista pohtia, mistä aineistoni sisältämät ajatukset ovat tulleet ja kertovatko ne jotenkin laajemmin aikaistensa ajattelutavoista. Käsikirjoituksen lisäksi haastatteluaineisto tukee hyvin näitä kysymyksiä. Onko kyse todellakin vain yksittäistapauksesta, vai olivatko aineiston sisältämät ajattelutavat laajemmaltikin levinneitä 1920-luvulla. Näitä kysymyksiä aukaisen tarkemmin vertailemalla omaa aineistoani aikakauden muuhun lääketieteelliseen ja aatehistorialliseen ajatteluun.

3.3 Tutkimusetiikkaa ja reflektiota

Käsikirjoitus on aikalaieteksti, siihen eivät ole vaikuttaneet tutkijoiden asettamat kysymykset, toisin kuin esimerkiksi arkistoa varten kerätyssä aineistossa. Käsikirjoituksen tarkastelejana en voi vaikuttaa tekstin syntyprosessiin ja sen sisältöön, mutta kysymyksenasetteluni ja käyttämäni tulkintakehykset vaikuttavat siihen, miten aikalaietekstiä analysoin (ks. Salmi-Niklander 2004, 38).

Tutkijan oma tutkimus- ja opiskeluhistoria sekä henkilöhistoria vaikuttaa tutkimuksen kysymyksenasetteluihin ja näkökulmiin, tulkintoihin sekä mihin hän ylipäättään kiinnittää huomiota (Mahlamäki, 2004). Esimerkiksi omat käsitykseni lääketieteestä poikkeavat vahvasti käsikirjoituksen tarjoamasta herbalistis-astrologisesta lääketieteen käsityksestä ja muun muassa tämä minun on otettava huomioon. Hans-Georg Gadamerin, hermeneutiikan klassikon, mukaan johonkin perinteeseen kuuluminen on ymmärtämisen välttämätön ehto, ihminen ei ole tyhjä taulu vaan ihmisen olemista määrää aiempien tulkintojen kokonaisuus (Raatikainen 2004, 96). Oma tietämykseni käsikirjoituksen sisältämästä ajattelumallista oli sen tutkimista aloitellessani varsin alkeellinen ja alkuun luulinkin sitä pelkästään kasvilääkereseptikirjaksi. Tarkempi tutustuminen ja siihen syventyminen osoitti sen olevan paljon muutakin. Olen aina ollut skeptinen esimerkiksi astrologian suhteen ja minun olikin tarkkaan mietittävä omia ennakkoasenteitani, koska haluan että ne vaikuttaisivat mahdollisimman vähän valmiiseen tutkielmaani. Tehtäväni ei ole arvioida tai arvostella käsikirjoituksen paikkansapitävyyttä, vaan yrittää ymmärtää sitä sen omassa viitekehyksessä.

Glifford Geertzin mukaan antropologi tai kansatieteilijä kertoo tarinoita tarinoista, mikä tekee tutkimuksesta eräänlaista fiktiota. Ihmistieteellinen tutkimus muistuttaakin hänen mielestään enemmänkin dramaturgiaa tai kirjallisuuskritiikkiä kuin luonnontieteitä. Siksi totuuden ja objektiivisuuden tavoittelu olisi kokonaan hylättävä, tulkinnat ovat aina subjektiivisia. (Raatikainen 2004, 107.) Omassa työssäni tämä korostuu, koska olen joutunut aineistoni kohdalla tekemään tiettyjä rajauksia, kuten jättämään pois aineiston lopullisen alkuperän selvittämisen yksinkertaisesti siksi, että se osoittautui kohtuuttoman hankalaksi. Näin ollen niiden johtolankojen perusteella joita minulla oli, olen selvittänyt ja tulkinnut, mistä käsikirjoituksessa oikein on kyse. Lisäksi se, että en päässyt haastattelemaan suoraan käsikirjoituksen alkuperäistä käyttäjää, johti minut siihen että minun täytyi haastattelun perusteella luoda kuva ihmisestä, joka oli käsikirjoitusta alun perin käyttänyt. Vaikka olisin

päässyt haastattelemaan kyseistä henkilöä, joutuisin silti luomaan oman tulkintani hänestä ja hänen käsikirjoituksestaan.

Tulkinta on kuitenkin minun tulkintaani, joku toinen olisi sen voinut tehdä toisella tapaa. Kuitenkaan kyse ei ole siitä, että tulkintani olisivat välttämättä jotenkin vääriä, mutta minun on tiedostettava, että ne ovat omiani eivätkä objektiivista totuutta ja että ne jäävät tietyllä tapaa avoimiksi. Robert Darnton vertaa tulkintaa näytelmän katsomiseen. Katsoja näkee tapahtumat ja näyttelijät, mutta tulkinta jää lopulta katsojalle ja voi siksi sisältää monia eri sävyjä. Silti hän sanoo, että tulkinta ei välttämättä ole oikea tai että mikä tahansa tulkinta käy. Esimerkkinä hän käyttää William Shakespearen näytelmää Hamlet: kyseisen näytelmän tulkitseminen hulvattomaksi komediaksi olisi täysin harhateille mennyt tulkinta, mutta toisaalta sen tulkitseminen psykologisten voimien vastakkainasetteluksi taas aivan pätevä. (Darnton 1984, xvii.)

On helppo ajatella, että nykypäivän ihminen olisi ja ajattelisi samalla tavoin kuin esimerkiksi sata vuotta sitten elänyt lajitoverinsa, näin ei kuitenkaan ole. Entisajan ihmisen maailma on aivan erilainen ajatuksineen, tuoksuineen, makuineen ja särkyineen. Toiset ihmiset ovat aina toisia ja voimme vain yrittää vangita tämän toiseuden. (Darnton 1984, 4.) Tieteen keinoin voin siis parhaani mukaan tulkita ja yrittää ymmärtää tutkimaani aineistoa, mutta en koskaan tule pääsemään samalle tasolle kuin millä käsikirjoituksen laatija on elänyt. Välillämme on ajallinen, kulttuurinen ja kokemuksellinen kuilu ja tämä minun on vain hyväksyttävä.

Kuinka tutkielmaani voi sitten pitää luotettavana, jos kaikki on vain tulkintaa ja omaa näkemystäni. Olen itse asettanut tutkimuskysymykset, joiden valossa lähestyn aineistoa. Avainasemassa ovat tekemäni kenttätyö sekä kirjallisuus, jota aineiston tarkastelemiseen käytän. Perustelen esittämäni väitteet mahdollisimman huolellisesti käyttämällä lähdekirjallisuutta apuna. Kerron tekemäni kenttätyön vaiheista sekä selvittämistäni johtolangoista ja haluankin korostaa, että pohjatiedot aineistosta olivat todella suppeat, suurin osa kenttätyöprosessista keskittyi juuri näiden johtolankojen selvittämiseen. Olenkin verrannut prosessia eräänlaiseen salapoliisityöhön, pikkuhiljaa olen päässyt lähemmäksi aineistoani ja pala palalta minulle on selvinnyt, mistä siinä ylipäänsä on kysymys. Olisi hienoa saada selville käsikirjoituksen alkuperäinen lähde, mutta mielestäni on kuitenkin tärkeämpää selvittää sen idea ja keskittyä sen sisällön ja kontekstin aukaisemiseen niiden tietojen perusteella, mitä olen saanut selville.

Tutkimani aineisto sijoittuu pienelle keskisuomalaiselle paikkakunnalle ja siihen liittyviä henkilöitä, asianosaisia ja heidän jälkeläisiään on vielä hengissä. Selvää on siis, että anonymiteetin säilyttäminen tutkielmassani on ollut eräs keskeinen tutkimuseettinen lähtökohta, erityisesti siksi että haastateltavani tätä minulta pyysi. Olen pyrkinyt häivyttämään haastatteluissa esiintyneiden henkilöiden ja paikkojen nimet, jotta niitä ei pystyisi tekstistä arvaamaan. Käsikirjoituksen kohdalla en ole kokenut tätä tarpeelliseksi, sillä siinä viitataan lähinnä alansa piirissä tai yleisesti tunnettuihin henkilöihin.

3.4 Kenttätyön vaiheet

Tutkielmani aineiston tutkiminen lähti liikkeelle käsikirjoituksesta, jonka ystäväni antoi minulle luettavaksi. Hän sanoi sen kuuluneen isomummolleen, joka oli hänen sanojensa mukaan jonkinlainen kansanparantaja. Edessäni oli paksu, käsin kirjoitettu kirja, jonka käsiälästä ei meinannut saada selvää ja joka oli hyvin tiheään kirjoitettu, mutta erittäin mielenkiintoisen, kiehtovan ja hyvin salaperäisen oloinen opus.

Aloitin kirjoittamalla käsikirjoituksen tietokoneella puhtaaksi samalla yrittäen selventää, mistä siinä oli kyse. Se vilisi kasvien ja tautien nimiä, lääketieteellistä ja astrologiasta termistöä, jotka hämmentivät aika lailla, erityisesti kun oletti kyseessä olevan yksittäisen kansanparantajan reseptikirjan, jonka hän mahdollisesti oli itse kirjoittanut ja soveltanut omaa tietämystään. Näin oletin, mutta hyvin pian minulle selvisi, että kieli, jota käsikirjoituksessa oli käytetty, vaikutti sen varran kirjalliselta, että sen täytyi olla kopioitu jostakin lähde-tekstistä.

Seuraava tärkeä askel oli päästä käsikirjoituksen lähteille selvittämään, miten ja miksi tämänkaltainen teksti oli päätynyt pienelle keskisuomalaiselle paikkakunnalle ja siellä eläneelle kansanparantajana. Vaikka kyseinen kansanparantaja olikin jo kuollut, minulla oli onni päästä haastattelemaan hänen tyttärensä, jolta sain arvokasta tietoa käsikirjoituksen alkuperästä, sen käyttäjästä ja konkreettisesta käytöstä. Enää käsikirjoitus ei ollut pelkkä irrallinen kasa liuskoja vaan sen saattoi liittää johonkin ja todeta sen todella olleen käytössä.

Haastattelu avasi minulle uusia polkuja käsikirjoituksen jäljille pääsemiseen, mutta hyvin hataraksi jäivät edelleen tiedot siitä, mistä lähteestä ja keneltä tarkalleen se oli kopioitu.

Jäljet johtivat Kätilöopistolle ja siellä 1920-luvulla vaikuttaneeseen professoriin tai opettajaan. Päätin lähteä seuraamaan tätä johtolankaa ja yrittää selvittää professorin tai opettajan henkilöllisyyden. Kävin tutustumassa muun muassa Kansallisarkistossa oleviin Kätilöopiston arkistoihin siinä toivossa, että löytäisin vihjeen tästä henkilöstä. Näistä arkistoista en kuitenkaan sen kummempaa apua löytänyt. Arkistot sisälsivät lähinnä virallisia kirjeitä ja materiaalia, joista en voinut havaita mitään kasvilääkintään tai astrologiaan liittyvää. Otin myös yhteyttä Kätilöopiston historiaa tunteviin henkilöihin, mutta heilläkään ei ollut tiedossa ketään henkilökunnan jäsentä, joka olisi ollut kiinnostunut näistä asioista. Myöskään Kätilöopiston historiikki ei tuonut enempää selvyttä asiaan. Niinpä tein johtopäätöksen, että Kätilöopistolla on ollut varmasti henkilö, jolta käsikirjoitus on kopioitu, mutta hänen henkilöllisyytensä tulisi ainakin toistaiseksi pysymään salassa, koska tietoja ei yksinkertaisesti tällaisesta henkilöstä ollut saatavilla.

Seuraava askel aineiston alkuperän selvittämisessä oli lähteä seuraamaan avainsanoja, joita käsikirjoituksesta löytyi - astrologia, astrologinen lääketiede, planeettatuntitaulukko, salatie, mikrokosmos ja makrokosmos johdattivat minut uusille poluille. Entistä varmemmin minulle selkeni, että kyse ei ollut aivan tavallisesta kansanparantajan reseptikirjasta vaan johonkin suurempaan kokonaisuuteen liitettävästä ajatusmallista. Kirjallisuudesta löysin useita esimerkkejä siitä, että kyseessä ei ollut mikään uniikki otos astrologian ja kasvilääkinnän yhdistämisestä vaan kauas antiikin aikoihin ulottuva ajatusmalli joka oli laajemmaltiakin tunnettu. Tämä ei helpottanut aineiston alkuperän selvittämistä, mutta tiedon avulla saatoin kuitenkin entistä paremmin liittää käsikirjoituksen johonkin kontekstiin.

Haastattelun perusteella tiesin ajankohdan, jolloin aineisto oli kopioitu, ja tämän tiedon avulla saatoin jäljittää sen johonkin aikakautensa suuntaukseen. Käsikirjoituksesta löytyneet avainsanat salatie, ”indialaisten pyhä viisus” ja druidit johdattivat minut jälleen uusien johtolankojen ääreen. Tällä kertaa aloin selvittää, olisiko aineistollani jotain yhteyksiä teosofien liikkeeseen, jossa näitä sanoja on paljon viljelty. Otin yhteyttä teosofiseen seuraan ja kävin läpi teosofista kirjallisuutta, mutta mitään aivan vastaavaa en löytänyt. Silti luulen, että jotain tekemistä teosofien kanssa käsikirjoituksella oli, sillä käsitteet viittaavat vahvasti samoihin teosofien käyttämiin käsitteisiin. Kävin läpi Suomen kansalliskirjaston Fennican listat ennen vuotta 1928 julkaistuista kirjoista, mutta en löytänyt niistä viittauksia samankaltaisiin teoksiin.

Suurta apua minulle oli Turun yliopiston tutkijasta, Tomas Mansikasta, jonka kanssa olin sähköpostikirjeenvaihdossa ja joka antoi minulle hyviä vinkkejä mistä aineisto saattaisi olla peräisin. Hän vahvisti muun muassa epäilyni siitä, että alkuperäinen käsikirjoituksen lähde oli ulkomaalainen, todennäköisesti ruotsalainen, johon viittasi esimerkiksi ringblomma eli kehäkukkaa tarkoittava kasvin nimi. Useat tekstissä vilisseet viitaukset eri nimiin antoivat lisää vinkkejä. Lähetin Mansikalle sähköpostitse näytteen käsikirjoituksen puhtaaksikirjoituksesta ja hän osasi kertoa esimerkiksi seuraavaan vinkin:

Yksi johtolanka antaa sivulla 3:

"Jos otamme miehisen elimistön lähtökohdaksi, niin (ymmärrämme/luemme) auringon sykkeen oikeaan silmään (sama kun luemme vasempaan silmään ja vasempaan puoleen) Rechen boehnin polariteetti opista, jonka mukaan molemmilla sukupuolilla ruumiin oikea puoli on vastakkaisesti polarisoitu ruumiin vasempaan puoleen nähden; Mies on enemmän odillisesti positiivinen, nainen enemmän odillisesti negatiivinen."

Tässä viitataan Karl Ludwig Reichenbachiin (1788-1869) joka kehitti opin ns. odvoimasta. Reichenbach taas oli ottanut vaikutteita Mesmeriltä (1734-1815) ja hänen magnetismi-opistaan, ja Mesmer oli omalta osaltaan Paracelsuksen perinnön jatkaja. Samanai-kainen Mesmerin kanssa oli myös Samuel Hahnemann (1755-1843), homeopatian isä, joka erityisesti kehitti Paracelsuksen lääkinnällistä herbalistista perintöä. Kaikki nämä vaikuttajat ovat mielestäni läsnä käsikirjoituksessa. Villi veikkaus käsikirjoituksesta olisi näin että sen saksankielinen alkuperäislähde olisi syntynyt joskus 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. (Lainaus sähköpostikirjeenvaihdosta Tomas Mansikan kanssa 1. 4. 2009)

Oletin aluksi käsikirjoituksen liittyvän selkeästi kansanomaiseen ajatteluun ja kansanparannukseen ja otin yhteyttä esimerkiksi Kaustisen kansanparannuskeskukseen ja kyselin heiltä tietoja vastaavanlaisista teksteistä. Tästä ei kuitenkaan ollut apua. Halusin kuitenkin varmistaa, onko astrologinen ajattelu yhdistettynä kasveilla parantamiseen kuulunut suomalaisen kansanomaiseen ajatteluun. Tämän vuoksi kävin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa selvittääkseni, olisiko sinne eksynyt samankaltaista aineistoa. Kansanlääkintäaineistoista löysin muutamia samankaltaisia parannuskonsteja tai –lääkkeitä, mutta astrologiasta ei kansanuskomuksissa tai kansanlääkinnässä ollut merkintöjä. Lähinnä kuun vaiheita pidettiin merkityksellisinä, mutta muista planeetoista ei ollut mainintoja, puhumattakaan näiden yhdistämisestä parannukseen. Astrologinen ajattelu ja kasveilla parantaminen toisiinsa yhdistettynä ei siis ainakaan SKS:n arkistojen perusteella ole ollut tyypillistä suomalaisille, joka entisestään vahvisti käsitystäni aineiston vierasperäisyydestä.

Vaikka käsikirjoituksen alkuperän selvittäminen olikin hirvittävän mielenkiintoista, se ei loppujen lopuksi ollut kovinkaan palkitsevaa, välillä alkuperän selvittäminen pienten viitteellisten tietojen avulla tuntui neulan etsimiseltä heinäsuovasta. Päätinkin ottaa toisenlaisen otteen aineistoni tutkimisessa. Olin mielestäni etsinyt ja juossut pienten johtolankojen perässä sen verran pitkään, että tuntui turhauttavalta käyttää aikaa käsikirjoituksen pohjana olleen alkuperäisteoksen selvittämiseen, erityisesti kun kyse oli pro gradun laajuisesta työstä. Suurimpia haasteita aineistoni tutkimisessa oli se, ettei minulla ollut vertailukohtia. En onnistunut löytämään aineistoa, joka olisi vastannut omaani saati tutkimusta sellaisesta.

Päätinkin keskittyä alkuperän etsimisen sijaan tutkimani käsikirjoituksen sisältöön ja sen liittämiseen laajempaan kontekstiin sekä aikansa aatemaailmaan jo selvittämieni johtolankojen perusteella. Olennaiseksi osaksi muodostui myös haastattelu ja se seikka, kuka, miten ja miksi käsikirjoitusta oli käytetty. Mielestäni näiden asioiden tarkasteleminen kertoo jo paljon käsikirjoituksesta ja sen päätyemisestä outoja reittejä pitkin pienen keskisuomalaisen paikkakunnan kansanparantajan reseptikirjaksi.

Tarkempi perehtyminen astrologiaan avasi minulle käsikirjoituksen syvintä ideaa, sen tarjoamaa ikivanhaa ajatusmallia astrologian ja kasveilla parantamisen yhteydestä. Käsikirjoitus oli keskittynyt erityisesti naistentautien parantamiseen tällä konstilla, mutta siinä selitettiin tarkkaan myös astrologisen parantamisen peruseriaatteet. Kirjallisuudesta löysin täysin vastaavanlaisia esimerkkejä astrologian ja lääketieteen yhdistämisestä. Olin entistä varmempi siitä, että käsikirjoitus oli jostain lähteestä otettu, mutta mahdollista oli, että lähteitä oli myös useampia, sillä osiot poikkesivat jonkin verran toisistaan. Naistentautien osuus käsikirjoituksessa tuntui selvältä käsikirjoituksen Kättilöopistolle vievän alkuperän takia.

Eräs merkittävä havainto aineiston jäljittämisen ja alkuperäisen ajallisen paikantamisen suhteen on käsikirjoituksessa mainittujen planeettojen määrä, ensimmäisessä osiossa ”ihmisruumis ja planeetat”, Neptunusta ja Plutoa ei mainita lainkaan. Osiossa 4 Neptunus taas mainitaan planeettojen joukossa. Neptunus löydettiin vasta vuonna 1848 (Astronetti & Tähdet ja Avaruus.), joten teksti ei ole voinut syntyä tätä ennen. Toisaalta ensimmäinen osio, jossa Neptunusta ei ole mainittu voi olla vanhempaa perua. On myös aivan mahdollista, että siihen ei ole Neptunusta otettu mukaan. Mielestäni tämä vahvistaa epäilystäni siitä, että käsikirjoituksen eri osiot ovat eri-ikäisiä ja eri lähteistä koottu.

Toinen vihje käsikirjoituksen syntyajankohdasta ovat kirjassa esiintyvät latinankieliset kasvinnimet, ne ovat kaksiosaisia. Carl von Linné, kehitti kaksiosaisen kasvien luokittelusysteemin ja teki systeemin tunnetuksi teoksessaan *Species Plantarum*, joka julkaistiin vuonna 1753. Tätä ennen kasvien nimiä ei kirjoitettu latinaksi kaksiosaisina. (Morton 1981, 274—275.) Jos kasvien nimet ovat esiintyneet tässä muodossa alkuperäisessä tekstissä, se ei siis ole voinut syntyä ennen vuotta 1753: tähän viittaavat myös aiemmin mainitut yksityiskohdat.

Selkein viittaus käsikirjoituksen alkuperäisen lähteen synty aikaan löytyy kuitenkin tekstistä itsestään: Hirvijuuresta kerrottaessa viitataan selkeästi vuosilukuun:

W 1884 totesi tri Korob, että kasvissa löytyvä helemiini epäilemättä tappaa tuperkeli basillin.

Teksti ei siis ole voinut syntyä ennen tätä vuotta, tosin näin voidaan todeta vain yhden osion kohdalla, onhan mahdollista että muut osiot ovat syntyneet eri aikoina. Karkeasti voidaan sanoa, että ainakin kirjan viides osio on syntynyt vuoden 1885 ja vuoden 1928 välisenä aikana. Jos käsikirjoitus on koottu eri aikakausina syntyneistä teksteistä, on selvää, että sille ei ole olemassakaan yhtä ainoaa lähdekirjaa. Tekstit on poimittu monesta eri paikasta, ja joku on ne yhdistänyt toisiaan tukevaksi kokonaisuudeksi, jotka aineistoni kopioija on kopioinut aineistoni kaltaisen käsikirjoituksen muotoon.

Pala palalta minulle selvisi uusia asioita käsikirjoituksesta. Olin jo päässyt sen alkuperäisen lähteen ajallisessa paikantamisessa pitkälle ja selvittänyt, miltä ajalta tämä oli. Lisäksi saattoin melko varmasti sanoa ainakin osan käsikirjoituksesta olevan vierasperäistä lainaa, mahdollisesti saksasta tai ruotsista suomeksi käännettyä tekstiä.

Oli aika siirtyä seuraavaan vaiheeseen tutkielman teossa ja lähteä selvittämään, käsikirjoituksen sisällöllistä puolta ja sen yhteyksiä aikansa muuhun ajatteluun sekä selventämään sen sisältämien ajatusmallien levinneisyyttä. Kävin läpi useita eri teoksia ja kohtasin pian lähdekriittisiä ongelmia. Astrologia esimerkiksi oli monien kirjojen aiheena, mutta kirjojen luotettavuutta saattoi epäillä. Silti juuri astrologien omissa kirjoissa aiheeseen oli perehdytty syvällisemmin kuin esimerkiksi monissa tieteellisesti luotettavina pidetyissä teoksissa. Ongelman saattoi kuitenkin ratkaista siten, että kertoi käyttämiensä teosten kirjoittajien taustoista, kuten olen tehnyt esimerkiksi myöhemmin tutkielmassa esiintyvän Raimo Nikulan teosten kohdalla.

Lähdekirjallisuuden etsiminen ja löytäminen tuntui välillä neulan etsimiseltä heinäsuovasta, koska ajoittain oli vaikea hahmottaa, millä hakusanoilla olisi kirjallisuutta lähtenyt etsimään. Tarpeeksi kirjallisuutta läpi käytyäni punainen lanka kuitenkin löytyi ja vastaukset alkoivat selkiintyä. Kirjallisuudesta löytyi vastauksia kysymyksiini ja käsikirjoituksen mysteeri alkoi entistä enemmän aueta minulle. Pikku hiljaa aloin päästä perille aineistosta, jonka jäljille pääseminen tuntui välillä jopa mahdottomalta tehtävältä. Kokonaisuus alkoi hahmottua minulle ja pienet johtolangat, joita olin seurannut, alkoivat punoutua yhteen. Oma tulkintani ja selvittämäni tiedot aineistosta alkoivat muodostua kokonaisuudeksi, jonka perusteella saatoin löytää vastauksia esittämiini kysymyksiin ja muodostaa niiden perusteella loogisen tutkielman.

4. Aineiston ajatusmallit ja niiden tausta

4.1 Astrologia ja tiede

Jotta aineistoni tarjoamaa ajatusmallia voitaisiin paremmin ymmärtää, on syytä avata astrologian historiaa ja sen asemaa tieteissä eri aikakausina.

Käsikirjoitus on ehdottomasti liitoksissa okkultismiin, jonka osana astrologiaa voidaan myös pitää. Tänä päivänä maagis-alkemistinen tutkimus ja moderni luonnontieteellinen tutkimus eivät ole enää tekemisissä toistensa kanssa, näin ei kuitenkaan ole aina ollut. Vaikka ne erosivatkin toisistaan, kumpikin tutkimussuunta korosti kokeiden ja havainnoinnin suorittamista tutkimuksessa ja suhtautui tieteeseen avoimena järjestelmänä. (Kilpinen 1998, 106.)

1500- ja 1600-lukujen hermeettisillä filosofeilla oli käytettävissään varsin runsaasti erilaisista niin sanottua salaista kirjallisuutta, joka oli liitoksissa esoteeriseen perinteeseen. Nämä filosofit yhdistelivät astrologiaa, alkemiaa, uusplatonista kirjallisuutta ja orastavaa luonnontieteiden filosofiaa luoden erilaisia filosofisia ja uskonnollisia synteesejä ja kokeiluja. Näistä osa oli mukana johtamassa luonnontieteiden syntyyn. (Ketola & Sohlberg 2008, 192.) Käsikirjoituksen juuret voisivat hyvin olla tämältyyppisessä ”kokeilussa”, onhan se yhdistelmä kasvitiedettä, astrologiaa ja lääketiedettä.

Tieteen ja tekniikan kehitys on luultua mutkikkaampaa. Monet entisaikojen tieteilijät, joita tänä päivänä arvostetaan, ovat uskoneet erilaisiin pseudotieteinä pidettyihin oppeihin. Tämä johtuu osin siitä että virallisen tieteen ja pseudotieteiden rajat eivät olleet samalla tavalla selvät kuten ne ehkä nykyisin ovat. Esimerkiksi Isaac Newton (1643—1727) oli matemaatikko ja fyysikko, mutta myös merkittävä alkemian harjoittaja. Hänen alkemistiset tutkimuksensa jäivät kuitenkin julkaisematta, sillä ajan ilmapiiri piti niitä poliittisesti radikaaleina. Valistusfilosofi, empirismin ja poliittisen liberalismien isä John Locke (1632—1704) taas uskoi vakaasti astrologiaan. Näitä arvostettujen tieteilijöiden piirteitä harvemmin korostetaan standardioppikirjojen sivuilla. (Kilpinen 1998, 106.)

Renessanssiaika voidaan nähdä jonkinlaisena astrologian kukoistuskautena, vaikka yleisesti onkin ajateltu, etteivät ajan humanistiseen sivistysihanteeseen kuuluneet metafysiikka, luonnontieteet tai astrologia. Renessanssin humanisteja ei ole pidetty merkittävinä luon-

nontieteellisen maailmankuvan muuttajina. Kuitenkin humanistit tekivät tutuiksi myös antiikin luonnonfilosofeja ja astrologeja. Useat antiikin ajan filosofit vaikuttivat renessanssin ajatteluun, ja käsitykset astrologian tarpeellisuudesta vaihtelivat riippuen myös kenen filosofin oppeja seurattiin. Humanistit löysivät astrologiasta kuitenkin useita tulkintoja, ja se saatettiin nähdä paitsi osana skolastista järjestelmää yliopiston aputieteen statuksella, myös laajemmin yliopistolaitoksen ulkopuolella harjoitettuna taikuuteen liitettynä alana. Rajat alkemian, astrologian ja magian sekä lääketieteen ja astrologian välillä eivät olleet selkeitä. Astronomian ja astrologian erottelu toisistaan ei välttämättä ollut kovin jyrkkä. Esimerkiksi renessanssin Italian uusplatonistin ja humanistin Marsilio Ficinin mukaan astrologian suhde astronomiaan saattoi ilmetä esimerkiksi siten, että astronomiasta puhuttiin silloin kun tehtiin matemaattisia, tähtiin liittyviä laskelmia. Astrologiaan siirryttiin, kun noiden tietojen perusteella alettiin puhua päätelmistä, joita laskelmien perusteella voitiin tehdä. (Joutsivuo & Mikkeli 2000, 273—274.)

1700-luvulla alkemia, astrologia ja magia alkoivat kuitenkin enenevässä määrin marginalisoitua ja väistyä akateemisen standarditieteen tieltä poikkeuksia lukuun ottamatta. (Kilpinen 1998, 106.) Astrologian väistymiseen vaikuttava käänne tapahtui 1600-luvun lopulla, jolloin empiirinen tutkimus sai jalansijaa tieteissä. Kopernikuksen aurinkokeskeinen järjestelmä vaikutti suuresti asiaan, ja antiikin kirjailijoita ei enää samalla tapaa arvostettu. Astronomian ja astrologian välille vedettiin raja, ja niiden edustamat maailmankuvat alkoivat eriytyä toisistaan. Tämä paradigman murros koettiin eri tavoin, jotkut tekivät selkeän pesäeron astrologiaan ja taikauskoon nojaten tieteeseen, kun taas osa säilytti tuntumaa hermeetiseen ja tieteelliseen maailmaan tehden näin jonkinlaisen kompromissin. Usko ainetta ohjaaviin okkultistisiin voimiin sai väistyä puhtaiden mekaanisten ja fysikaalisten voimien tieltä. Myös ajalle tyypillinen skeptisyys ja hyötyajattelu vaikuttivat astrologiaan. (Nikula 1993, 172—173.)

1600-luvulta alkaen tieteellisen maailmankuvan kehitys vaikutti suurelta osin astrologian asemaan: spekulatio ja kokeellinen tiede erkanivat toisistaan ja Descartes muotoili pohjan uudelle mekaaniselle filosofialle. Astrologia koettiin aristoteeliseen menneisyyteen kuuluvaksi, joka häviäisi valistettaessa ja levitettäessä tietoa taikauskoisen kansan pariin. (Nikula 1993, 187.)

Yleisesti astrologia sai siis väistyä vakavana pidetyn tieteen tieltä, mutta sitä harjoitettiin kuitenkin Euroopassa, erityisesti Etelä-Euroopassa, Saksassa ja Englannissa. Myös Poh-

joismaissa julkaistiin astrologisia kirjoituksia 1600-luvun lopulla. (Nikula 1993, 187.) Kirkko ja uskonto vaikuttivat myös suuresti astrologian taantumaan. Astrologian asema heikkeni nopeasti ja vaikka siihen paikoin uskottiinkin, se alkoi hiipua taustalle. Yliopistoista astrologia hävisi 1600-luvun loppuun mennessä, mutta muutamia oppituolet säilyivät myöhempäänkin kuten esimerkiksi Saksassa Erlangenin yliopistossa, jossa alaa opetettiin niinkin myöhään kuin vuoteen 1835 saakka. Toisaalta joistain yliopistoista, kuten Bolognasta, astrologian opetus oli jo vuonna 1572 lopetettu. Astrologiasta tuli 1700-luvulla pääsääntöisesti ala, joka näkyi enemmänkin kansanomaisissa kalentereissa ja julkaisuissa ja jota ”eliitti” ei enää pitänyt arvossaan. Kansanomaiset kalenterit ja almanakat olivat eräs syy astrologian alan säilymiselle, ja niitä julkaistiinkin runsaasti 1600- ja vielä 1700-luvullakin. (Nikula 1993, 189.)

Viktoriaanisella ajalla astrologiassa tapahtui käänne ja se alkoi jälleen nostaa suosiotaan. Tähän vaikuttivat suurelta osin massoihin vetoavat astrologiset vuosijulkaisut, jotka saivat suurta suosiota. Astrologiaa halveksuttiin tietyissä piireissä, mutta samanaikaisesti se vetosi useisiin kansankerroksiin. Esimerkiksi englantilaiset päivälehdet hyökkäilivät kiivaasti populaareja astrologeja vastaan, mutta tämä osaltaan vain lisäsi astrologisten almanakkojen suosiota. Almanakat sisälsivät politiikkaa, sotilaallisia ennustuksia ja kuninkaallisten kohtaloita ja niiden laatijat suhtautuivat erilaisella vakavuudella almanakkojen sisältöön. (Nikula 1993, 203.)

Oman aineistoni kannalta mielenkiintoinen aikakausi astrologian kehityksessä koettiin 1800–1900-lukujen taitteessa, jolloin Helena Blavatskyn innoittama teosofinen liike, spiritualismin nousu, salaseurojen muotiintulo sekä Rudolph Steinerin antroposofinen liike osoittivat enemmän tai vähemmän kiinnostusta astrologiaa kohtaan. Blavatsky perusti teosofisen seuran vuonna 1875 yhdessä eversti H. Olcottin kanssa. Blavatsky oli ennen seuran perustamista tehnyt matkoja Tiibetiin ja Intiaan, joissa hän perehtyi itämaisiiin uskontoihin. Esimerkiksi hindumytologiassa astrologialla on suuri merkitys, ja astrologiasta tuli osin tämän vuoksi teosofisen liikkeen parissa hyvin suosittua. Teosofinen liike sai suosiota intellektuellien ja taiteilijoiden parissa, ja vuosisadan vaihteessa myös astrologiasta tuli näin ollen salonkikelpoista. (Johansson 1984, 83.) Jos astrologia todella oli ”salonkikelpoista”, ehkä jollain tapaa muodikastakin, ei olisi mahdotonta kuvitella, että myös Kättilöopiston professori olisi saattanut olla siitä kiinnostunut – ilman että häntä olisi pidetty outhona kiinnostuksensa kohteen takia.

Tänä päivänä astrologian toimintaa selitetään kahdella tavalla, joista toinen korostaa, että tähtien tutkiminen on luonnontiedettä ja haluaa tehdä eron okkultismiin. Toinen suuntaus painottaa taas astrologian henkistä tai okkultistista ulottuvuutta. Ensimmäinen suuntaus vertaa astrologian vaikutuksia painovoimaan tai magnetismiin, jotka ikään kuin säteilevät planeetoista. Korostetaan, että maallisten ja taivaallisten sfäärien suhde johtuu eräänlaisesta harmoniasta, joka on ennalta järjestetty ja osa kosmoksen rakennetta. Astrologian hyödyntämässä vuorovaikutuksessa onkin tämän selityksen mukaan kyse samanaikaisuudesta tai synkroniasta puhtaasti syy-seuraus-suhteen sijaan. Okkultistinen suuntaus painottaa ajatusta kosmisista vastaavuuksista, ja sillä on eräänlainen monistinen käsitys maailmankaikkeudesta. Käsitys on sukua maailmankuvalle, joka on tyypillinen läntiselle metafysis-okkultistiselle alakulttuurille. (Lewis 2006, 337—338.)

4.2 Lääketiede ja astrologia

Metafyysinen käsitys maailmasta on eräs maailmankatsomuksellinen elementti aineistossa. Metafyysikassa ei uskota yliluonnollisiin, mutta kylläkin salattuihin voimiin. Uskotaan, että ihmisten ja kaikkien luonnon olioiden välillä vallitsee yhteys. Tämä näkemys kieltää kuitenkin animismin. Metafyysinen näkemys askaroi käsitteillä ja ideoilla sen sijaan, että käytettäisiin havaintoja tai empiirisesti todettuja tosiasioita. Näiden perusteella voidaan rakentaa loogisia, mutta spekulatiivisia järjestelmiä, joiden lähtökohtia ei voida kokeellisesti osoittaa todeksi. Tärkeimpiä metafysisiä käsityksiä onkin juuri tähtiin uskomisen. Niitä, kuten ihmisiä, määrää yhteinen kohtalo. Metafyysinen maailma on lainalainen, mutta sen kaikkia lakeja ei tunneta. Oikulliset jumalat eivät kuitenkaan enää tätä maailmaa hallitse. (Vuori 1979, 262.)

Lääketieteessä metafysisiä käsityksiä on esiintynyt antiikin ajoista lähtien, esimerkiksi Galenos uskoi taivaan ilmiöiden vaikuttavan ihmisen terveyteen. Astrologiaa on sovellettu sen olemassaolon ajan myös parannukseen, tutkimani käsikirjoitus on tästä hyvä esimerkki. Sympatian ja antipatian käsitteet, jotka myös aineistossani tavataan, ovat eräitä peruskäsitteitä, joiden varaan parantaminen rakentui. Peruseriaate on, että jokainen sairaus kuului jonkun planeetan symboliikan pariin. Taudit syntyivät tietyn planeetan yliaktiivisen toiminnan tuloksena, ja parannukseen käytettiin siten vastakkaisen planeetan voimaa. Jos jotakin planeettavaikutusta oli liian vähän, vastaavan planeetan tehoa lisättiin käyttämällä

esimerkiksi jotakin yrttiä, jalokiveä tai amulettia. Jos taas tilanne oli päinvastainen ja jokin planeettavaikutusta oli liian paljon, käytettiin vastakkaisen planeetan vaikutusta neutra-loimaan sairautta aiheuttavaa voimaa. (Nikula 1993, 153.) Tämä parantamismalli on esitelty käsikirjoituksessa omassa kappaleessaan.

Lääkätieteen ja astrologian suhde oli pitkään kiinteä. Nämä kaksi alaa oli monesti yhdistetty yliopistossa oppiaineina. Esimerkiksi vuonna 1342 Espanjassa kirurgilta saatettiin monien muiden aineiden ohella vaatia opinnäytetyötä myös astrologiasta. Lääkärit olivatkin pitkään, kautta aikojen eräs silmiinpistävimpiä astrologiaa harjoittavia ammattikuntia. Astrologis-maagiselle parantamisperinteelle oli olemassa oma terminsä: iatromatematiikka (*iatér*= kreik. 'lääkäri'). (Nikula 1993, 153.)

Lääkätieteen piirissä astrologiaa sovellettiin usein siten, että ihmisruumis jaettiin 12 osaan, joista kukin eläinradan merkki hallitsi jotakin ruumiinosaa, esimerkiksi Oinas päätä, Härkä niskaa ja niin edelleen. Käsikirjoituksessa ei puhuta eläinradan merkeistä vaan viitataan ainoastaan planeettoihin ja niiden ja ruumiinosien suhteeseen. Lääkärit suorittivat leikkauksia tiettyinä aikoina, jolloin planeetat olivat tietyssä asemassa. Ruumiinosien ja planeettojen vastaavuudet vaihtelivat kuitenkin ajan kuluessa, mutta vakiintuivat renessanssiajalla. Raimo Nikulan (1993, 155—156) mukaan astrologialla oli tällöin jopa niin vahva asema lääketieteessä, että tunnettiin sanonta ”Astrologia on lääketieteen vasen silmä”.

Käsikirjoituksessa viitataan Paracelsukseen, jolla on merkittävä asema astrologisen lääketieteen kehittämisessä. Hänen mukaansa ihmisessä vaikutti elämänprinsiippi, arkheus, jonka heikkeneminen teki ihmisen sairaaksi. Taivaankappaleilla oli kasveihin vaikuttavia voimia, joilla voitiin palauttaa ihmisen kosminen voiman tasapaino. Lääkekasvi siis kiihdytti elämänprinsiippiä ja täten koko elimistöä sairauden voittamisessa. (Pessa 1983, 106–107.)

Käsikirjoituksen yhtenä osana on niin sanottu planeettatuntitaulukko. Tämä perustuu ajatusmalliin, että ruumiinosien lisäksi myös lääkeaineet kuuluivat tiettyjen planeettojen alaisuuteen. Niinpä erittäin vanhaan perinteeseen kuului myös ajatus siitä, että yrtit tuli kerätä sen planeetan tunnilla, joka kyseistä yrttiä hallitsi. Näin sen teho saatiin moninkertaistettua. (Nikula 1993, 156.)

Mielestäni tutkimani käsikirjoitus voidaan nähdä osana lääketieteen kehityksen jatkumoa. Vaikka se nykyään kuuluisi enemmän vaihtoehto- tai kansanlääkinnälliseen kategoriaan, olisi se voinut keskiajalla tai renessanssiaikana olla osa vakavana pidettyä lääketiedettä. Tämä saakin pohtimaan tieteen kehitystä ja sitä, kuinka eri tavoin tiede, ylipäänsä mikä on tiedettä, on eri aikoina käsitetty ja kuinka tietyt näkemykset ovat saaneet väistyä toisten näkemysten tieltä.

Etsiessäni tietoa astrologiasta olen kohdannut hyvin monenlaisia näkemyksiä eri lähdekirjoissa, riippuen julkaisijasta ja hänen näkemyksistään. Astrologiasta on kirjoitettu paljon kirjallisuutta, joka edustaa astrologiaan uskoviin näkemystä. Vastakohtana ovat astrologiaan täysin skeptisesti suhtautuvat julkaisijat, jotka sivuuttavat tai kieltävät astrologian ja sen aseman tieteen historiassa kokonaan. Se, mikä asema astrologialla on ollut lääketieteessä, vaihtelee lähteittäin, ja tämän vuoksi olenkin joutunut tutkielman alusta loppuun miettimään käyttämäni lähdekirjallisuutta hyvin kriittisesti. Olen joutunut käyttämään lähteinä kirjoja, jotka saattavat edustaa näkemyksellistä astrologiaa tai vastaavasti skeptistä mallia, sillä neutraalisti astrologiaan suhtautuvia teoksia, joissa astrologiaan suhtauduttaisiin siihen kantaa ottamatta, on suhteellisen huonosti saatavilla. Astrologia on ilmeisesti aihe, jota kohtaan esiintyy mielipiteitä suuntaan jos toiseen.

Astrologian tutkija Raimo Nikula, jonka teosta *Astrologian historia* olen käyttänyt runsaasti lähteenä, julistautuu itsekin astrologiksi ja olenkin tämän vuoksi joutunut paljon pohtimaan, voinko kyseistä teosta lähteenä käyttää sen puolueellisuuden vuoksi. Mielestäni teoksessa käsitellään astrologian historiaa monipuolisemmin kuin monessa muussa löytämässäni lähdekirjassa, ja tämän vuoksi se on relevantti lähde. Minun on vain huomioitava Nikulan omat käsitykset astrologiasta. Raimo Nikulan kirjasta saa sellaisen käsityksen, että hän itse suhtautuu astrologian tutkimiseen antropologian, folkloristiikan ja uskontojen tutkimuksessa suhteellisen kyynisesti. Hänen mukaansa aloilla tutkitaan astrologiaa jäänteinä ja hän kirjoittaa: ”Näillä tieteen alueilla on yhä sama kaavoittunut liturginen ennakkokäsitys vallalla, joka syntyi valistuksen aikana, eivätkä ne suostu näkemään astrologian uutta tulemistä silmästä silmään.” (Nikula 1993, 205.) Kieltämättä hän on näkemyksessään oikeassa, tutkinhan itsekin astrologiaa menneisyyden osana.

Esimerkiksi antiikin lääketiedettä käsittelevissä kirjoissa saatetaan astrologian asema sivuuttaa tai viitata siihen ohimennen, toisissa saman aihepiirin kirjoissa astrologian asemaa antiikin lääketieteessä korostetaan esimerkiksi viittaamalla Hippokrateen lausumaan, että

lääkäriin joka ei tunne astrologiaa pitäisi kutsua itseään mieluummin idiootiksi kuin lääkäriksi (Nikula 1993, 154). Joko siis on niin, että astrologian asema lääketieteen kehityksessä halutaan kieltää ehkä vähän häpeällisenä osana tieteen historiaa, tai sitten sen asemaa halutaan ylikorostaa.

Itse kuitenkin uskon, että astrologialla on ollut lääketieteen kehityksessä jonkinlainen asema, mutta tänä päivänä virallisessa länsimaisessa lääketieteessä tätä asemaa ei enää ole ja siksi siitä ei koeta ehkä tarpeelliseksi puhuakaan ainakaan lääketieteen harjoittajien parissa. Astrologia saatetaan siis kokea niin leimallisesti harhaopiksi ja pseudotieteeksi. Käsikirjoitus kertoo kuitenkin siitä, että astrologian ja lääketieteen yhteyksiin on joissain piireissä uskottu, tällainen teksti ei muuten olisi säilynyt ja välittynyt eteenpäin. Marginaalinen ilmiö on varmasti ollut, mutta ajatukset joita käsikirjoituksessa esiintyy, voidaan jäljittää jonnekin todella kauas historiaan.

4.3 Kansanlääkintää, kansanparannusta vai vaihtoehtolääkintää?

Virallinen lääkintä ja kansanlääkintä ovat kulkeneet käsi kädessä pitkään. Esimerkiksi 1800-luvulla virallinen lääkäri oli hyvin pitkälle kansanparantajan kaltainen ja valmisti usein itse käyttämänsä lääkkeet. (Vuorela 1975, 200.) Virallisen lääketieteen ulkopuolella olevien hoitomuotojen nimitysten kirjo ja termistö vaihtelee riippuen siitä, miten, mistä kontekstista ja kuka asiaa tarkastelee.

Tautien syntyyn vaikuttavia syitä on eri kulttuureissa selitetty monella eri tapaa, ja selityspäätteet ovat vahvasti liitoksissa niitä selittävien ryhmien tai yksilöiden intresseihin. Parantamismenetelmät ovat sosiaalisia instituutioita – yhteisö ratkaisee viime kädessä, kuka on sairas, kuka terve ja miten sairauten suhtaudutaan. Jos esimerkiksi jokin tietty tauti on yhteisölle jokapäiväinen ja tavallinen, sitä saatetaan pitää asiaan kuuluvana ominaisuutena sairauden tai taudin sijaan, usein kysymyksessä on kuitenkin jokin varsin lievä tai vaaraton tauti. (Honko 1960, 53–55.)

Luonto ja kulttuuri ovat merkittäviä tekijöitä kansanparannuksesta puhuttaessa, kumpikin voidaan nähdä sekä sairaus- että lääkeresursseina. Eri kulttuurit, yksilöt ja yhteisöt antavat erilaisia sosiaalisesti, uskonnollisesti, moraalisesti ja psykologisesti painottuneita merkityksiä luonnolle, terveydelle ja sairaudelle. Lääketiede lähestyy terveydellisiä ongelmia

biologisesti orientoituneelta näkökannalta, joka on vaikuttanut maallikoiden terveys- ja luontokäsityksiin. Kun nämä käsitykset muuttuvat, muuttuvat väistämättä myös terveyskäyttäytymisen ajattelumallit ja ilmaukset, jotka kuvaavat terveyttä ja sairautta, sekä niiden hoitojärjestelmät. Esimerkiksi 1800-luvun lopun uutuudet: hygienia ja bakteriologia ja niihin nojaava terveyskasvatus muokkasivat pohjoiskarjalaisten käsityksiä luonnon ja terveydentilan välisestä suhteesta. (Piela 2006, 280.)

Pielan mukaan kansanlääkinnän suhde luontoon on anomalinen, erityisesti kun mukana ovat loitsut. Loitsuissa näkyy jännite tämän maailman ja vastamaailman välillä. Tällä maailmalla tarkoitetaan kotipiiriä, kun taas vastamaailmalla viitataan tuonpuoleiseen, myyttiseen maailmaan, jota erilaiset yliluonnolliset olennot hallitsevat. Pragmaattinen luontosuhde taas heijastuu 1900-luvun alun parannusteksteistä, joita Piela on tutkinut. Parantamisesta olivat tällöin jääneet loitsut pois ja taudit selitettiin eri tavalla. Niitä ei koettu yliluonnollisten voimien aiheuttamiksi vaan ihmisen oman toiminnan aikaansaamiksi. Suhde luontoon oli muuttunut, parantamisen kontekstissa luonnon ja ihmisen välille ei tehty enää rajaa eikä luontoa koettu uhkana. Maagisuus oli jäänyt luonnosta pois ja tilalle oli tullut rationaalinen ja maallistunut luontosuhde. (Piela 2006, 302.) Mielestäni nämä muuttuneet suhteet kuvaavat hyvin lääketieteen modernisaation tuloa Suomeen.

Kun ihminen sairastuu, on hänellä yleensä tapana heti sairauden alkuaireista lähtien yrittää selittää tautinsa syytä tai laatua. Tauti koskettaa myös ihmisen lähipiiriä, ja siksi tulkintaan vaikuttavat ympäristön mielipiteet ja myöhemmin ehkä myös parantajan näkemykset. Sairastuminen voidaan nähdä eräänlaisena sosiaalisen koneiston käynnistymisenä, jonka päämääränä on taudin alkuperän ja merkityksen selvittäminen. Tämän jälkeen taudinselitys annetaan ja organisoidaan parannusriitti. (Honko 1960, 56.) Lauri Honko on käyttänyt tätä teoriaa puhuessaan niin sanotusta varhaiskantaisestä tautiopista, mutta mielestäni sitä voisi soveltaa laajemminkin jopa moderniin lääketieteeseen.

Vaikka modernisaatio toi tullessaan koululääketieteen Suomeenkin ja yksilön ja yhteisön aiemmin kiinteät välit löystyivät, säilyi kansanparannus 1930–1940-luvuille saakka suosittuna. Osasyynä tähän oli lääkäreiden vähäinen määrä – vuonna 1916 oli 13 500 henkeä kohden vain yksi lääkäri. Toisaalta virallinen lääketiede oli 1950-luvulle saakka kohtalaisen alkeellista ja kansanparantajien koettiin parantavan tietyt sairaudet lääkäriä paremmin. Joskus viralliset lääkärit saattoivat jopa ohjata potilaansa kansanparantajalle, jos eivät itse osanneet heitä parantaa. Välillä kansanparannukseen skeptisimminkin suhtautuneet joutuivat

turvautumaan kansanparantajan apuun yksinkertaisesti siitä syystä, että heillä ei ollut rahaa lääkäriin, tämä oli liian kaukana tai heidän vaivansa oli liian akuutti odottaakseen lääkäriä. (Stark 2006, 317–322.) Toisaalta varsin monet maaseudun asukkaat turvautuivat virallisen lääkärin ja sairaaloiden apuun mielellään ja aina, kun se oli mahdollista. (Stark 2006, 330.)

Kansanlääkinnän tutkimuksessa on erotettu kaksi sektoria, joista ensimmäinen on koti- ja perheparannus, joka on kotona tapahtuvaa itsehoitoa, jossa ei turvauduta ammattilaisten, kuten erilaisten kansanparantajien, vaihtoehtomedisiinareiden tai lääkäreiden apuun. Toinen sektori taas on parantajien harjoittama hoito. (Piela 2006, 291.)

Arthur Kleinman jakaa kirjassaan *Patients and Healers in the Context of Culture* (1980) terveydenhuollon kolmeen eri sektoriin. Ensimmäinen sektori on populaarisektori, joka pitää sisällään ei-ammattimaisen tai -erikoistuneen terveydenhuollon. Tämän sektorin terveydenhuoltoa kuka tahansa meistä voi harjoittaa, ja kyse onkin enemmän itselääkinnästä ja itsediagnoosista. Ihmiset, joilla on kokemusta jostain tietystä taudista tai vaikkapa isoäidit, jotka ovat hoitaneet lapsiansa sairauksia, ovat esimerkkejä populaarisektorin ”parantajista”. Tämän sektorin terveydenhuolto on arviolta 70–90 %:ia koko terveydenhuollon kentästä. (Helman 1990, 55–56.) Toinen terveydenhuollon sektori Kleinmanin mukaan on nykypäivänä erityisesti ei-länsimaisissa kulttuureissa käytetty niin sanottu kansanlääkinnänsektori, joka on virallisen lääkinnän ulkopuolella ja jossa parantajat ovat spesialisteja ja parantavat joko pyhien tai sekularisoituneiden keinojen avulla tai käyttäen kumpiakin keinoja. Tähän kenttään voidaan lukea, selvännäkijät, jäsenkorjaajat, herbalistit, shamaanit sekä useat muut parantamiseen erikoistuneet henkilöt. (Helman 1990, 58–59.) Kolmas terveydenhuollon sektori on organisoitu, laein säädelty ammattilaissektori, johon kuuluu moderni koululääketiede. Tämän sektorin ammattilaisia ovat lääkärit, mutta myös sairaanhoitajat ja esimerkiksi fysioterapeutit. Ammattilaissektorin ammattilaisia myös valvotaan eri tavoin kuin kahden edellisen sektorin parantajia. (Helman 1990, 63–64.)

Haastatteluaineiston perusteella aineistonani toimivan käsikirjoituksen käyttäjä hyödynsi kirjassa esiintyviä lääkintäkeinoja ja lääkekasveja kuten punajalavan kuorta tai kamomillaa sekä lääkereseptejä ja -rohtoja, kuten muurahaiskylpyjä tai kaalinlehtikääreitä joita ei käsikirjoituksesta löytynyt. Mielestäni kyseinen parantaja sijoittuu selkeästi toiselle eli kansanlääkinnän sektorille. Hän ei kuulu kolmanteen, viralliseen sektoriin, sillä kyseessä ei ole lääkäri tai laein valvottu ammattilainen. Toisaalta ensimmäiseenkin sektoriin ei häntä

voida sijoittaa, koska hän on selkeästi erikoistunut kasvilääkintään eikä ole pelkästään aiempiin kokemuksiinsa nojaava parantaja.

Kansanomaisessa ajattelussa ihminen oli luonnostaan terve ja terveydentilan muutosten koettiin aiheutuvan maagisten pahojen voimien vaikutuksesta. Tällainen maaginen voima saattoi sähkövarauksen tavoin vallata ihmiskehon ja siten aiheuttaa sairauden. ”Väkeä” saattoi piillä melkein missä vaan, ihmisissä, eläimissä maassa jne. Sairaudet nimettiin usein juuri niiden tartuntalähteen perusteella. Uskottiin myös, että taudit saattoivat ilman syytä tarttua esimerkiksi ilmasta tai tuulesta. Myös taivaankappaleiden uskottiin vaikuttavan niitä vastaavien elinten nestetasapainoon. (Vuorela 1975, 710–711).

Tämä onkin katsantotapa, joka parhaiten vastaa tutkimani käsikirjoituksen näkökulmaa sairauksien syntyyn. Täysin puhtaasta kansanlääkinnästä ei käsikirjoituksessa mielestäni ole kuitenkaan kysymys. Elementtejä löytyy maagisesta ja astrologisesta ajattelusta aina hyvin yksinkertaisiin kansanomaisiin tautien hoitokeinoihin. Astrologinen ajattelu nousee kuitenkin kaikkein keskeisimmäksi etiologiseksi eli sairauksien syntyä selittäväksi syyksi.

Kansanlääkintää osuvampi määritelmä käsikirjoituksen tarjoamalle hoitomuodolle onkin ehkä *vaihtoehtolääkinnällinen*. Terminä tämä on kansanlääkintä-käsitettä laajempi. (Vaskilampi 1994, 221.) Vaihtoehtolääkintä on käsitteenä moniulotteinen ja ongelmallinen. Yleisesti sillä käsitetään kaikkia virallisen lääketieteen ulkopuolisia hoitomuotoja ja koulukuntia. Niinpä vaihtoehtolääkinnän piiriin kuuluvat sekä perinteinen kansanlääkintä että uudempi kaupallinen ”tuontilääkintä”. Sekä lääketieteellinen että vaihtoehtoinen hoitomuoto tarjoavat potilaalle käsitteistön, jonka avulla tämä voi hallita sairauttaan psykologisesti sekä hahmottaa sen paremmin. (Vaskilampi 1994, 222.) Vaihtoehtolääkinnän kenttä voidaan hahmottaa usealla eri tavalla riippuen, millä nimellä tai lähestymistavalla sitä tarkastellaan. Luonnonmukaisuus, kansanomaisuus tai tavallisesta poikkeavat vaikutusmekanismit voidaan mainita vaihtoehtolääkinnän yhteydessä. (Fysiologiset hoitomuodot, 1981.)

Filosofian tutkija Heta Häyryn mukaan luonnonparannus, luonnonlääkintä, luonnontuotteet tai esimerkiksi luontaishoidot viittaavat tuotteiden tai toimenpiteiden tietynlaiseen yhteensopivuuteen ihmiselimestön kanssa, ja tämän vastakohtana voidaan nähdä ”keinotekkoisten” aineiden käyttö tai puuttuminen liikaa ihmisen omiin parantumismekanismeihin. Kansanlääkintä, kansanparannus ja perinteinen lääkäritaito viittaavat parannuskeinojen periytyvyyteen jostain ikaikaisesta tai jonkin aikaa sukupolvelta toiselle siirtyneestä kansan-

viisaudesta. Näiden vastakohtana Häyryn mukaan toimii tieteeseen ja teknologiaan sitoutunut virallinen diagnoosi ja sairauksien parantaminen. (Häyry 1989, 191–192.) Häyryn jako on varsin jyrkkä, sillä koululääketiede ja vaihtoehtolääkintä eivät mielestäni aina sulje toisiaan täysin pois tai ole vastakohtaisia, onhan esimerkiksi moni lääkeaine eristetty alun perin kasveista. Onko välttämätöntä siis vetää selkeää rajaa virallisen- ja kansanlääkinnän välille?

Hollantilainen sosiologi Cor Wim Aakster, erottaa vaihtoehtolääkinnän virallisesta koululääketieteestä viidellä eri tavalla. Koululääketieteessä terveys ei ole tarkoin määritelty, vaihtoehtolääkinnässä se puolestaan nähdään vastakkaisten voimien tasapainotilana. Ihmistä ympäröivät kielteiset ja tuhoavat sekä myönteiset ja rakentavat voimat, näiden voimien epätasapaino johtaa sairauteen. Koululääketiede ei luonnehdi sairautta yleisenä ilmiönä, ainoastaan määrittelee erilaisia sairaustyyppisiä (esim. Sydän- ja tartuntataudit). (Tiilikainen 1994, 201.) Tietyt taivaankappaleet luetellaan käsikirjoituksessa joko myönteisiksi tai kielteisiksi voimiksi, joiden epätasapainoon voidaan vaikuttaa lääkekasvien avulla. Toisaalta mainitaan myös selkeitä sairaustyyppisiä, kuten naistentaudit.

Aaksterin mukaan diagnoosi leimaa koululääketiedettä hyvin vahvasti, sairauden olemassaoloa ei pystytä tunnistamaan eikä potilasta hoitamaan ilman diagnoosia. Vaihtoehtolääkinnän diagnoosi on enemmän toiminnallinen kuin luokitteleva, sairauden luonne pyritään selvittämään kuuntelemalla ”ruumiin kieltä” mm. tunnustelemalla tai ruokatottumuksia selvittämällä. Hoitoon koululääketiede suhtautuu pyrkimällä tukahduttamaan ”tuhoavat voimat”, kun taas vaihtoehtolääketiede pyrkii vahvistamaan ihmisen parantavia voimia. (Tiilikainen 1994, 201.)

Potilas on koululääketieteessä passiivinen hoitotoimenpiteiden objekti lääkärin ollessa valintoja tekevä subjekti. Potilaan kuuluu noudattaa lääkärin hoitomääräyksiä. Vaihtoehtolääkinnän potilas on aktiivinen, joka itse ottaa vastuun paranemisestaan. Potilaalla on myös oma vastuu sairauksien aiheuttajana ja terveyden ylläpitäjänä. (Tiilikainen 1994, 201.) Lääkäri on enemmänkin neuvonantaja. Rajat lääketieteen ja vaihtoehtolääketieteen välillä eivät toki ole aina näin jyrkkiä.

Osa vaihtoehtolääketieteen koulukunnista tarjoaa sairauden selityksiä, jotka jäävät lääketieteellisen ajattelun ulkopuolelle ja yhdistelevät rationaalista ja irrationaalista sekä luonnollista ja yliluonnollista. Ne korostavat ihmisen ulkopuolella olevia henkisiä ja hengellisiä

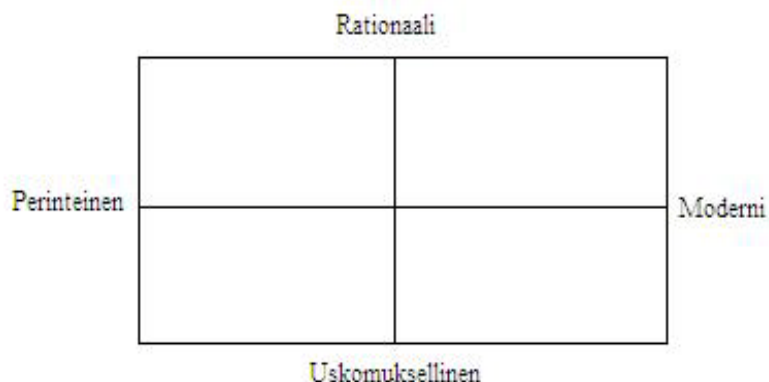
vaikutuksia tuoden näin paranemiseen mystisen ulottuvuuden. (Tiilikainen 1994, 202.) Aineistossani voidaan selkeästi havaita juuri Aaksterin määrittelemät voimat, jotka tässä tapauksessa ovat astrologisia, taivaankappaleiden liikkeistä riippuvaisia ja siten ihmiskへoon vaikuttavia.

4.4 Erilaisia parantajatyyppejä

Kansanparantaja on ollut yleinen yhteisnimitys erilaisille parantajan tointa harjoittaneille ihmisille, mutta heistä on käytetty nimityksiä tietäjä, poppa- tai pohu-ilmaisuja sekä noitaa tai myrrysmiestä. (Ylinen 1990, 3.) Tietäjät ovat Suomessa olleet kansanparantajia voimakkaampia hahmoja, jotka ovat toimineet eräänlaisina erikoistuneina henkisinä johtajina. (Honko 1960, 99.)

Kansanparantajat saattoivat olla sosiaaliselta taustaltaan monenlaisessa asemassa tai toimia hyvinkin erilaisissa ammateissa parantajantoimensa ohella. He saattoivat olla yhtä hyvin kerjäläisiä tai vanhoja leskimuoria kuin esimerkiksi pappeja tai suntioita. Kansanparantajat olivat taidoistaan tunnettuja, ja heidän potilaansa saattoivat tulla kauempaakin parannettaviksi. Parantajalle oli tapana viedä lahjaksi viinapullo, jota tämä sitten käytti apunaan enustamisessa tai lääkkeen valmistuksessa. (Stark 2006a, 317–318.)

Olavi Räsänen on jakanut epävirallisen, koululääketieteestä eroavan lääkinnän kahteen dimensioon, joissa voidaan asettaa vastapareiksi perinteinen ja moderni sekä rationaali ja uskomuksellinen. Modernissa on mukana uudempia piirteitä, esimerkiksi sähköisiä elementtejä perinteisen viitatessa ikivanhaan perinteeseen. Rationaaleissa muodoissa hoitojen tulokset pyritään testaamaan empiirisesti kun taas uskomuksellisissa hoidoissa tämä katsotaan tarpeettomaksi. (Räsänen 1983, 155.)

Kuvio 1: Epävirallisen lääkinnän dimensiot (Räsänen 1983, 155)

Uskomuksellisista rationaaleihin epävirallisen lääkinnän muotoihin mentäessä voidaan erotella neljä erilaista parantajatyyppeä. Ensimmäisen tyyppin parantajat, ekstaatitot, edustavat uskomuksellisinta suuntaa. Parantaja-aktissa keskeiseksi nousee parantajan tietoisuuden tilan muutos, ASC-ilmiö (Altered state of Consciousness). Parantaja saattaa langeta loveen tai tehdä jonkinlaisen parannusmatkan. Toisena parantajatyypinä ovat, verbalistit käyttävät parannuksessa apunaan sanoja. Loitsut sekä tietyt salaiset tai puolisalaiset sana-kaavat toimivat tehokeinona parannusaktissa.

Kolmatta parantajatyyppeä edustavien herbalistien käyttämä parantava voima on luonnossa ja kasveissa. He operoivat uskomuksellisen ja rationaalisen lääkinnän välimaastossa. Rohtoja saatetaan kokeilla empiirisesti, mutta myös maagisia elementtejä voi olla mukana. Viimeisenä, neljäntenä, tulevat teknikit edustavat rationaalisinta epävirallisen lääkinnän suuntausta. He käyttävät apunaan käsiään tai opittuja tekniikoita, esimerkiksi hierontaa tai kupausta. Luokittelu ei ole yksiselitteinen, moni parantaja käyttää useampia hoitomuotoja uransa aikana, myöskään kaikkia epävirallisen lääkinnän muotoja ei voida mahduttaa tähän luokitteluun. (Räsänen 1983, 155–156.)

Tutkielmassani esiintyvä kansanparantaja voidaan tämän luokittelun perusteella katsoa kuuluvaksi herbalisteihin, mutta hän edustaa myös teknikkaa hierojanammattinsa perus-

teella. Tietynlaisia ekstaatikon piirteitä hänessä voidaan nähdä myös ennustustaitojen kohdalla. Ennustaessaan hän meni ”muihin maailmoihin”, joka voitaisiin käsittää tietynlaiseksi tajunnantilanmuutokseksi.

Tuula Pessan mukaan herbalistit jaetaan, populaarimedisiinasta puhuttaessa, kahteen päätyyppiin: kirjallisiin luonnonparantajiin sekä kansanomaisiin luonnonparantajiin. Hänen kuvauksensa mukaan aineistoni käyttäjä olisi ollut kansanomainen luonnonparantaja. Heille tyypillistä on oman vastaanoton pitäminen, kuten tässä tapauksessa hierojan ominaisuudessa. Lääkintätietous perustuu heillä perimätietoon sekä kirjallisiin lähteisiin, omien itse kerättyjen rohdosten lisäksi he voivat käyttää apuna apteekkeista tai luontaistuoteliikkeistä ostettavia rohtokasveja. Aiemmin työssäni mainittu Hilma Orell oli tyypillinen kansanomainen luonnonparantaja. (Pessa 1983, 108.)

Kirjallinen parantaja välittää tietoa lehtiartikkeleiden ja kirjojen avulla ja pyrkii objektiivisesti levittämään tietoutta lääkekasveista. Toivo Rautavaara, jonka kirjoituksia olen käyttänyt tutkielmassani lähteenäkin, on yksi esimerkki kirjallisesta luonnonparantajasta. (Pessa 1983, 108.)

Tietäjien ja parantajien parannusmenetelmät voidaan jakaa kansanomaisesti kolmeen osaan. Ensimmäinen menetelmä perustuu taikoihin, noituuteen tai temppuihin, joissa usein apuna käytettiin taikasanoja tai taikakaavoja. Lääkkeitä metodinaan käyttävät parantajat puolestaan käyttivät hoitokeinoina erilaisia tippoja, voiteita, suoloja ja sekoituksia sisäisesti tai ulkoisesti nautittuna. Nämä ainesosat eivät useinkaan olleet potilaidensa tiedossa. Kolmas parantamismenetelmä perustui parantajan luontoon ja perustui tiettyyn parantamisominaisuuteen, joka oli hänellä ollut syntymästään lähtien perintönä. Ei siis tarvittu erilaisia taikoja, koska parantajan luonto vain oli sellainen. Monet verenseisauttajat paransivat luontonsa avulla. (Stark 2006, 290.)

Puhuessaan niin sanotuista varhaiskantaisten kulttuurien parantajista myös Lauri Honko jakaa heidät herbalisteihin ja ekstaattisia kykyjä omaaviin parantajiin. Parantajat nähdään hänen mukaansa eriarvoisina. Suurinta arvostusta nauttivat parantajat, joilla on poikkeuksellisia henkisiä kykyjä ja jotka turvautuvat sanan mahtiin lääkityksen ja manipulaation ohella. Herbalisteja Hongon mukaan on pidetty vähempiarvoisina. Tämä eriarvoisuus näkyy hänen mukaansa yhtä hyvin Suomessa kuin muuallakin maailmassa ja perustuu voi-

makkaampien parantajien kykyyn organisoida ja hallita parantamisnäytelmän kaava. (Honko 1960, 86–87.)

Varhaiskantaisessa lääketieteessä pelkkä lääke ilman loitsua on tehoton, kirjoittaa Honko, ja esittää tämän johtuvan siitä, että aineellista ja henkistä vaikutusta ei eroteta. Myyttillinen tulkinta paranemisesta on olennaisempi kuin pelkkä lääkkeen vaikutus. Osa lääkkeistä on voinut olla potilaille jopa hengenvaarallisia. Similia similibus -periaatteen (käsitys siitä että sama aiheuttaa samaa) mukaan on ihmisille Suomessa syötetty muun muassa lasimurskaa pistostautiin. Yrteillä parantaminen on nähty Hongon mielestä tavanomaisena, ja siksi herbalistitkaan eivät ole saaneet arvostusta osakseen. Tosiasiassa kuitenkin moni lääkeyrtti saattaa vaikuttaa parantavasti sairauksiin. Afrikassa käytetystä pajunkuoresta on esimerkiksi eristetty salisyyli, joka on nykyään laajalti käytössä särkylääkkeen vaikuttavana ainesosana. (Honko 1960, 104–106.)

Parantamisnäytelmä on keskeinen osa parannustoimenpidettä. Lauri Hongon mukaan parantamisnäytelmässä on tietty universaali kaava, josta on olemassa variantteja riippuen taudinselityksestä. Näytelmässä on mukana kolme osapuolta, potilas, parantaja ja yleisö. Parantaminen alkaa prologilla, jossa tauti havaitaan ja etsitään sille ehkä jokin ennakoiva selitys, jonka jälkeen hakeudutaan parantajan luo. Parantaja suostuu tai kieltäytyy tehtävästä. Jos hän suostuu, aloittaa hän valmistautumisseremonian.

Varsinaisessa aktissa potilas, parantaja ja yleisö kokoontuvat. Parantaja valmistautuu toimittamiseen ja suorittaa taudin alkuperän tiedustelun esimerkiksi haastatteleamalla potilasta, loitsimalla tai apuhenkkiä kutsumalla. Hän voi myös käsitellä potilasta esim. hieromalla tai tunnustelemalla ja antaa hänelle lääkkeitä. Tämän jälkeen parantaja saa selvyuden sairauden aiheuttajasta tai laadusta sekä ilmoittaa parantavansa potilaan. Kun taudinaiheuttaja on löytynyt, parantaja poistaa sen tuhoamalla tai lähettämällä sen takaisin alkusijoilleen. Viimeisessä aktin vaiheessa hän kertoo, miten potilaan tulee käyttäytyä parantuakseen lopullisesti. Lisäksi parantaja kertoo potilaille tämän parantuneen. Viimeisessä vaiheessa eli epilogissa parantaja saa palkkionsa, häntä kiitetään ja yleisö poistuu varmana siitä, että potilas on parantunut. (Honko 1960, 83–84.)

Parantajalla on merkittävä sosiaalinen funktio yhteisössä. Hän ei aina ole vain pelkkä taudintorjuja vaan voi myös olla uskonnollinen asiantuntija, myyttien, loitsujen ja muilta yhteisön jäseniltä salattujen tietojen hallussapitäjä. Parantaja saattaa siis olla yhteisön kunni-

oittama henkinen johtaja. Jos tätä asemaa vertaa modernin lääkärin funktioon, on lääkärin rooli auttamatta suppeampi. (Honko 1960, 98–99.)

Haastattelujen perusteella tutkielmani kansanparantaja oli tunnettu parantamistaidoistaan ja hänen luokseen hakeuduttiin apua tarvittaessa. Hänellä oli tietoa, jota muilla yhteisön jäsenillä ei varmastikaan ollut. Viittauksia siitä, että parantaja olisi ollut jonkinlaisessa henkisen johtajan roolissa, ei ole. Koska kyseinen kansanparantaja on ollut herbalisti, häntä ei tämänkään vuoksi ole ehkä pidetty niin merkittävänä parantajana. Suuri merkitys on varmasti myös sillä, että parantaja on elänyt aikana, jolloin koululääketieteellä on jo ollut vankka asema eivätkä kansanparantajat enää ole olleet samanlaisessa asemassa kuin Hongon esimerkeissä käyttämissä yhteisöissä. Mielestäni hänellä on kuitenkin ollut oma paikkansa yhteisössä, tuskin muuten ihmiset olisivat häneltä apua hakeneet ja hänen luokseen hakeutuneet.

5. Modernisaation tuote vai vastarintaa?

On ilmeistä, että tutkimallani käsikirjoituksella on yhteys astrologiaan ja kasveilla parantamiseen, mutta enemmän spekulatiivista on sen liittyminen aikakautensa muihin aatevirtauksiin ja ajatusmalleihin. Ei varmasti ole sattumaa, että tällainen käsikirjoitus kopioitiin jostain juuri 1920-luvulla. 1920-lukua, 1970-luvun ohella, leimasivat suuret yhteiskunnalliset murrokset, jotka repivät ihmisiä juuriltaan ja asettivat heidät uudensuomalaisien tilanteiden eteen (Mahlamäki 2004).

Modernisaatiolla on ollut osansa käsikirjoituksen synnyssä. 1800-luvun puolivälistä alkoi suomalaisen yhteiskunnan muutos, joka vaikutti ihmisten elämään vahvasti monella tapaa. Yhteiskunnan sosiaalinen ja teknologinen murros 1800-1900-lukujen Suomessa oli Länsi-Euroopan nopein, maatalousvaltaisesta Suomesta siirryttiin kohti teknologisempaa yhteiskuntaa. Tällainen muutos mullisti monen ihmisen elämän ja antoi sijaa aivan uudensuomalaiselle yhteiskunnalliselle osallistumiselle ja tietoisuudelle. Modernisaatio kehitti ja toi mukanaan uusia ilmiöitä – kansakoulun, suomenkielisen lehdistön, kansalaisjärjestöt ja kansanterveysliikkeen. Uusi lainasäädäntö antoi ja toi mukanaan uusia mahdollisuuksia. Herätysliikkeet, kansansivistystyö ja uudet kansanliikkeet alkoivat vaikuttaa suomalaisten arkeen ennen muuttoliikettä maalta kaupunkeihin. (Stark 2006b, 9–11.)

Kaikkea ei kuitenkaan otettu annettuna. Modernisaatio ei tapahtunut siten, että se olisi jyrännyt alleen kaikki perinteen muodot. Modernisaatioprosessi oli dialogia eri ryhmien välillä ja siinä oli tilaa myös monille eliitiin tarjoamien ideoiden torjumiselle ja hylkäämiselle. Siihen mahtui myös piirteitä, jotka jarruttivat mutta myös edistivät prosessia joka on johtanut yhteiskuntaan, jollaisessa tällä hetkellä elämme. Nämä ”menneisyyden kuolleet oksat”, asiat ja tapahtumat, jotka meistä saattavat tuntua irrelevanteilta, ovat kuitenkin tutkimisen arvoisia, sillä ilman niitä kuva historiasta vääristyy. (Stark 2006b, 14–15.)

Käsikirjoitus ei edusta sellaista materiaalia, jota voidaan pitää modernisaatiota eteenpäin vievänä tai viralliseen modernisaatioprosessiin kuuluvana aineistona. Se on kaukana kansanterveysliikkeen näkemyksistä tai modernin tieteen saavutuksista, ehkä se voitaisiin lukea yhdeksi ”menneisyyden kuolleista oksista”. Kuten aikaisemmin on todettu, näillä ”okilla” on kuitenkin osansa prosessissa. Mielestäni se on sisällöllisesti osa historiallisen esoteerisen perinteen jatkumoa, mutta toisaalta kirjallisena tuotoksena ja käsin kopioituna ”re-

septikirjana” se kertoo esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidon hyödyntämisestä sekä uusien aatteiden leviämisestä kansan pariin. Koska se ei edusta aivan perinteisintä kansanparannusta, voidaan se mielestäni nähdä valtavirrasta poikkeavana uudenlaisena ajatusmallina, joka on varmasti kiinnostanut ja kiehtonut maalta kaupunkiin opiskelemaan tullutta nuorta naista, joka on ehkä jo valmiiksi ollut kiinnostunut kasveilla parantamisesta.

Modernisoituvassa Suomessa kommunikointi muuttui suullisesta kirjalliseksi, opiskelu ja koulunkäynti lisääntyivät samoin kuin sosiaalinen, ammatillinen ja maantieteellinen liikkuvuus. (Helsti 2006, 110—111.) Käsikirjoituksen käyttäjä edustaa tässä suhteessa modernisoituvan Suomen ihmistä, lähtihän hän kotipaikkakunnaltaan kauas Helsinkiin opiskelemaan itselleen kättilön ja myöhemmin hierojan ammatin. Hän myös kirjoitti runoja, mitä varmasti voidaan pitää yhtenä modernisaation mukanaan tuomista ilmiöistä. Silti hänessä voidaan nähdä mielestäni jotain hyvin perinteistä. Kättilön ja hierojan ammatti on yhdistetty kansanparannukseen, ja näin oli myös hänen tapauksessaan. Hän esimerkiksi käytti hieronnassa voidetta, jonka hän oli itse sekoittanut eri kasveista, pirtusta ja parafiiniöljystä:

Nii hän anto sitä pirtua. Sit siihen pantiin parafiiniöljyä ja sitten se laitto siihen, kun mää en enää muista mikä kasvi. Se teki ite semmosen hieromavoiteen. Sillä se hiero aina kaikki asiakkaansa.

Hän harjoitti aktiivisesti kasveilla parantamista ja oli kiinnostunut yliluonnollisista ilmiöistä ja ennustamisesta sekä itsekin kertoi omista näyistään. Käsikirjoituksen käyttäjän tyttären sanoin:

Se oli nii ihmeellinen se äiti, se oli oikee täytyy sanoo (nauraen) noita. Se ties asiat etukätteen.

Kansanparannus ja yliluonnolliset kyvyt ja ilmiöt haluttiin ehkä modernisoituvassa ja tieteellistä maailmankuvaa edistävässä Suomessa katsoa menneisyyteen kuuluvaksi taikaukoksi. Mielestäni käsikirjoituksen käyttäjän tapaus on yksi todiste siitä, että modernisaatio oli ehkä juurruttanut monia uusia innovaatioita ja ilmiöitä ihmisten elämään, mutta rinta rinnan näiden kanssa elivät kansan vanhat uskomukset ja perinteet saaden ehkä myös uusia piirteitä käsikirjoituksen kaltaisista teksteistä.

Ihmetystä herättää kuitenkin se, että käsikirjoitus on kopioitu kättilöopiston professorilta. Voisi luulla että henkilö, joka edustaa virallisen lääketieteen instituutiota, ei olisi kiinnostunut tämänkaltaisesta tekstistä. Se, onko professori ollut oikeasti kiinnostunut tai luottanut

käsikirjoituksessa esitettyjen parannuskonstien tehoon, jää ainakin toistaiseksi epäselväksi. Voisi kuitenkin epäillä, että professorilla olisi ollut yhteyksiä 1920-luvulla yleistyneisiin länsimaista esoteriaa sivuaviin liikkeisiin, joilla oli yhteyksiä myös astrologiaan tai hän saattoi vain olla kiinnostunut tästä ilmiöstä.

5.1 Modernisaatio ja uskonto

Christopher Partridgen mukaan uskonnot elävät jatkuvasti muutoksessa, ne eivät ole staattisia kokonaisuuksia, kaikissa kulttuureissa on esiintynyt uskonnollisia uudistusliikkeitä, uusia ilmiöitä ja herätystä, uusia ideoita syntyy, vanhoja kuolee. Juuri muutokset kuten vieraisiin maihin tai kulttuureihin matkustaminen, lähestyvien muutosten kuten vuosisadan tai -tuhannen vaihtuminen saavat aikaan psykologisia ja sosiaalisia paineita. Tämä taas voi johtaa uusien, dramaattistenkin uskonnollisten muutosten tai liikkeiden syntyyn. (Partridge 2006, 14.)

1800- ja 1900-luvun taitos sai monet paniikkiin ja loi maailmanlaajuisesti uuden vuosisadan maailmanlopun uhkakuvia, pelättiin länsimaisen maailman romahtamista, juutalaisten maailmanvalloitusta tai jopa uhkaa ulkoavaruudesta, Pariisin maailmannäyttelyn modernismit ilmensivät tätä paniikkia kuvaamalla teoksissaan väkivaltaa, perversioita ja rappiota. (Bayly, 2004, 454.) Tällaiseen paniikkiin ilmapiiriin ei ole vaikea kuvitella erilaisten, uusien uskonnollisten liikkeiden syntyä, erityisesti kun mukaan otetaan vielä rakennemuutos sosiaalisella ja maantieteellisellä tasolla.

1800-luvulla Euroopan yhteiskunnat kävivät läpi teollista ja kansallista vallankumousta, jotka vaikuttivat ajan ihmisiin ja oloihin hyvin monella tapaa. Kansallinen vallankumous johti ristiriitatilanteisiin, jossa vastapuolina olivat keskukselta käsin kansakuntaa rakentava kulttuuri ja tätä muutosta vastustava etnisesti, kielellisesti ja/tai uskonnollisesti eroava osa väestöstä. Toinen ristiriitailottuvuus voidaan nähdä kansakunta-valtion ja kirkon välillä. Suomessa ristiriitailanteet näkyivät kaupunkien ja maaseudun väestön, lähinnä virkamiesten ja aateliston vastaisena liikehdintänä, joka näkyi muun muassa maatalouspuolueiden ja osuuskuntien syntyinä. Poliittinen eliitti erottui kansasta kielensä takia, ei niinkään lukutaidollisesti kuten monessa muussa maassa (Suolinna 1975, 33–34.)

Modernisaatioprosessi muutti Suomen uskonnollisuutta ja uskonnollista kenttää monella tavalla. 1800-luvulla Raamattu ja kristilliset kirjoitukset ja opetukset vaikuttivat vahvasti ihmisten maailmankuvaan sekä todellisuuden ja ympäristön kuvaamiseen ja selittämiseen. Tämä vaikutti myös uusiin ilmiöihin suhtautumiseen. 1900-luvulla uskonnollisesti orientoitunut maailmankuva kuitenkin menetti valta-asemaansa. Toinen keskeinen muutos oli aktiivisen jumalanpalveluselämään osallistumisen ja uskonnollisten näkemysten välisen yhteyden katkeaminen. Tämä liittyy uusien kansanliikkeiden syntyyn ja niiden ilmestymiseen ihmisten sosiaalisen toiminnan kentälle. Seurakunnan tilaisuuksiin osallistuminen vähentyi ensin kaupungeissa ja sitten myös maaseudulla. Erot kirkosta vieraantuneiden ja selkeästi kirkkokristittyjen välillä korostuivat. Osa ihmisistä säilytti taas kristillisen arvo maailman vaikka eivät osallistuneetkaan seurakunnan toimintaan aktiivisesti. (Mikkola 2009, 179.)

1860-luvulla Suomessa tehtiin lakimuutoksia, jotka mahdollistivat teollistumisprosessin, säädettiin elinkeinovapaus, annettiin uusi kansakouluasetus sekä erotettiin kunnallinen ja seurakunnallinen hallinto toisistaan, mikä heikensi kirkon asemaa. Suomeen saatiin tällä vuosikymmenellä myös rautatie. Puutavarateollisuus kehittyi ja nosti metsien arvoa. Tämä taas lisäsi kuilua tilattomien ja tilallisten välillä. Maaseudulle syntyi irrallista väkeä, joka siirtyi asutuskeskuksiin teollisuuden palvelukseen, mikä johti perinteellisten ryhmisiteiden katkeamiseen. Tällainen liikkuvuus lisäsi ihmisten irrallisuuden tunnetta ja heidän oli helppo liittyä erilaisiin uusiin ryhmiin. (Suolinna 1975, 33—34.) Tällä tavoin selitetään herätysliikkeiden sosiaalista taustaa, mutta yhtä lailla nämä taustatekijät ovat voineet vaikuttaa myös erilaisten vaihtoehtoisten uskonnollisten liikkeiden syntyyn, vaikka kyse ei olekaan välttämättä mistään herätysliikkeen kaltaisesta massaliikehdinnästä.

Prosessi, joka johti uskonnonvapauteen, oli Suomessa suhteellisen hidas ja tapahtui myöhään. Vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella luterilainen kirkko oli merkittävässä asemassa Suomen uskonnollisella kentällä. Sen rinnalla vaikutti ortodoksinen kirkko. 1889 protestanttiset vähemmistöryhmät saivat oikeuden järjestäytyä, mutta varsinainen uskonnonvapauslaki saatiin Suomeen vasta 1922. Kirkko säilytti vankan asemansa tämänkin jälkeen, ja siitä erottiin suhteellisen harvoin. Maaseudulla kirkosta eroaminen saattoi tarkoittaa yhteisön ulkopuolelle joutumista. Syyt kirkosta eroamiseen olivat usein taloudellissosiaalisia tai poliittis-maailmankatsomuksellisia, kuten työväenaatteeseen liittyvä kirkoinstituution kritiikki tai vapaa-ajatteluun liittyvä uskonnonvastaisuus. (Mikkola 2009,

179-180.) Uskonnollinen ilmapiiri Suomessa oli vielä käsikirjoituksen syntyaikoina vahvan kristillinen, mutta salli kuitenkin muunkinlaisia ajatuksia ja näkemyksiä.

Suomesta voidaan 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta hahmottaa erilaisia ryhmiä, joiden maailmankuvien rajat suhteessa uusiin aatteisiin, kuten työväenaatteeseen, kansallisaatteeseen ja darwinismiin, mutta toisaalta perinteiseen luterilaisuuteen, näyttäytyivät eri tavoin. (Mikkola 2009, 180). Uudet uskonnolliset liikkeet ja ryhmät ovat yksi esimerkki näistä ryhmistä.

Suomessa puhutaan kahdesta ”vieraiden” tai uususkontojen aallosta. Toinen aalto sijoittuu 1960–1970-luvuille, kun taas ensimmäinen 1800- ja 1900-lukujen taitteeseen yhteiskunnallisen murroksen vuosikymmeniin. Suomeen alkoi tulla vaikutteita uudenlaisesta kristillisyydestä. Helluntaiherätyksen lisäksi esimerkiksi metodismi, baptismi, Jehovan todistaja ja mormonismi rantautuivat maahan. Nämä liikkeet jäivät pysyväksi osaksi Suomen uskonnollista kenttää. Kristillisten liikkeiden lisäksi tänne saapui myös ei-kristillisiä vaikutteita, joista teosofinen liike oli merkittävin. Lyhyessä ajassa liike sai merkittävän vastaanoton kaikissa länsimaissa. Teosofia oli tyypillinen aikansa modernien ja emansipatioituneiden ihmisten uskonnollisten spekulaatioiden tuote. (Lindström 1973, 61.) Teosofiasta irtaantui 1910-luvulla Rudolph Steinerin edustama antroposofia, joka korosti opissaan myös kristillistä ja länsimaista uskonnollisuutta. Suomessa teosofia sai omanlaisiaan, kansallisia kalevalaisia piirteitä Ruusu-Ristin ja kristosofian muodossa (Junnonaho 1992, 382.)

Teosofia ei kannattajiensa mukaan ole uskonto vaan uskonnonfilosofinen oppijärjestelmä. Sillä on kolme keskeistä päämäärää, joista ensimmäinen on pyrkimys muodostaa ihmiskunnan yleisen veljeyden ydin riippumatta rodusta uskontunnuksesta, sukupuolesta, yhteiskuntaluokasta tai ihonväristä. Toinen päämäärä on virikkeiden antaminen vertailevan uskontotieteen, filosofian ja luonnontieteen tutkimiseen. Kolmantena päämääränä on tutkia tuntemattomia luonnonlakeja ja ihmisessä uinuvia voimia. Käsikirjoitus sopii mielestäni erityisesti teosofien kolmannen päämäärän yhteyteen, astrologia ja sen yhteys ihmisruumiiseen ja kasvikuntaan voitaisiin tulkita tuntemattomaksi luonnonlaiksi, samoin se on eräänlainen luonnontieteellinen, lähinnä kasvitieteellinen tulkinta. Paitsi terminologia, myös käsikirjoituksen periaatteet istuvat mielestäni hyvin teosofien päämääriin sopiviksi eikä siksi ole vaikea nähdä sitä teosofiseen liikkeeseen liittyväksi tekstiksi. (Ketola & Sohlberg 2008, 200.)

Suomessa teosofista kirjallisuutta alkoi liikkua 1800-luvun lopussa, ja ensimmäiset suomalaiset jäsenet liittyivät Teosofisen Seuran skandinaaviseen osastoon vuonna 1891. Suomeen epävirallinen Suomen teosofinen yhdistys perustettiin Helsingissä vuonna 1894. Helsinkiin avattiin vuonna 1897 teosofinen kirjasto ja lehdet alkoivat julkaista erityisesti Pekka Ervastian kirjoituksia.

Aluksi teosofiaa kannattivat lähinnä ruotsinkielinen sivistyneistö, mutta pian myös jotkut työväenliikkeen edustajat alkoivat osoittaa kiinnostusta teosofiaa kohtaan. Työväenlehdet ja erityisesti niiden toimittajat Matti Kurikka ja Veikko Palomaa levittivät teosofisia näkemyksiä työväen pariin. Kirkkokritiikki oli eräs syy työväenlehtien myötämielisyyteen teosofiaa kohtaan, mutta teosofia jakoi myös mielipiteitä ja joissakin lehdissä niiden julkaiseminen kiellettiin. (Ketola & Sohlberg 2008, 201.) Leo Tolstoi harjoitti omanlaistaan muotoa teosofisesta ajattelusta ja hänen ajatuksensa saivat Suomessa suosiota ja vaikuttivat myös poliittiseen aatemaailmaan, esimerkiksi Arvid Järnefelt sekä poliitikot kuten Santeri Alkio ja Yrjö Sirola ottivat vaikutteita tolstoilaisuudesta. (Lindström 1973, 61.)

Ruus-Ristin keskeisiä hahmoja oli Pekka Ervast, joka oli aiemmin toiminut teosofisen seuran ylisihteerinä. Ervast ajautui kiistaan teosofien kanssa ja vastusti myös seuran sekaantumista politiikkaan, lisäksi hän vierasti teosofien tulkintaa intialaislähtöisestä Krishnamurtista uutena maailmanopettajana. Ervast muodosti pian oman teosofiaan pohjaavan liittonsa, Teosofisen seuran okkultistisen liiton, tehden eron yhteiskunnalliseen osastoon. Hän halusi kuitenkin luoda uuden seuran, joka tekisi eron teosofiselle seuralle ja uudistaisi teosofista valistustyötä. Vuonna 1920 pidettiin perustamiskokous Ervastian perustamalle Ruusu-Ristille. Ruusu-Risti ammensi Kalevalasta ja pakanallisesta perinteestä yhdistäen tätä kristinuskoon ja liike lähentyikin kristinuskoa (Ketola & Sohlberg 2008, 202.)

Toinen teosofiaan liittyvä liike Suomessa oli Antroposofinen seura, joka perustettiin Sveitsissä 1913. Perustaja Rudolph Steiner kutsuttiin esitelmöimään Suomeen kaksi kertaa vuosina 1912 ja 1913. Kapellimestari Johannes Leino perusti yhdessä matemaatikko Edvard Selanderin kanssa antroposofisen työryhmän ja erityisesti Leino luennoi teosofeille antroposofiasta. Turussa, Vaasassa ja Viipurissa näistä ryhmistä muodostui antroposofisia ryhmiä. Leino perusti Antroposofia-nimisen lehden vuonna 1922 ja vuotta myöhemmin liike sai oman, Suomen antroposofisen seuran. Tämän ohelle Leino perusti seuran suomenkielisen osaston vuonna 1924. Varhaisvaiheen toiminta koostui keskustelu- ja opintopiireistä. (Ketola & Sohlberg 2008, 205—206.)

Lisäksi Suomessa on toiminut vuodesta 1919 Suomen vapaa katolinen kirkko, joka sekin pohjaa teosofiseen ajatteluun, mutta on lähempänä perinteisiä kirkkokuntia. Tämän liikkeen perustivat alun perin vuonna 1916 James Ingall Webwood ja Charles W. Leadbeater, jotka olivat australialaisia teosofejia. Suomessa vapaata katolista kirkkoa edelsi niin sanottu kristillinen tutkimusryhmä, jonka jäsenet olivat jäseniä myös Teosofisessa seurassa. Tärkeä perustaja oli Artturi Vesenterä, josta tuli myöhemmin ensimmäinen vapaan katolisen kirkon pappi. Teosofialla on ollut liikkeessä merkittävä rooli, mutta se korostaa itse roomalaiskatolisen tradition merkitystä, joka on nähtävissä kirkon riiteissä ja sakramenteissa. (Ketola & Sohlberg 2008, 207.)

Kimmo Ketolan teos *Uskonnot Suomessa 2008* esittelee taulukon, jossa on lueteltu Suomen esoteeriset yhteisöt vuonna 2008. Taulukossa kerrotaan yhteisöjen senhetkiset jäsenmäärät, kotipaikat ja toiminta-alueet. Huomionarvoista oman aineistoni ja tutkielmani kannalta on tieto vuosista, jolloin niiden toiminta on alkanut tai ne ovat rekisteröityneet. Vaikka useat yhteisöistä ovat syntyneet vasta maailmansotien jälkeen, on yllättävän moni yhteisö perustettu 1920-luvulla tai ennen sitä. Esimerkiksi Teosofinen seura ry on aloittanut toimintansa vuonna 1894 ja rekisteröitynyt vuonna 1933. Myös teosofisen liikkeen pohjalta syntynyt Ruusu-Risti ry ja Rudolph Steinerein ajatteluun pohjaava Suomen Antroposofinen liitto ry ovat saaneet alkunsa 1920-luvulla. Mielestäni taulukko havainnollistaa hyvin vuosisadan vaihteen esoteriaan liittyvien yhteisöjen nousua ja myös sitä, että moni tuolloin perustetuista yhteisöistä on vielä 2000-luvullakin olemassa.

#	Nimi	Toiminta alkanut/ Rekisteröit.	Jäseniä/ Kannattajia	Kotipaikka	Toiminta- alueita
1	Alice Bailey-yhdistys	2005/ei rek.	18	Helsinki	1
2	Föreningen Ingri rf	1946/1947	Ei ilmoiteta	Helsinki	1
3	Helsingin Summit Lighthouse ry	1976/2001	Ei ilmoiteta	Helsinki	1
4	Ihmisyyden tunnustajat	1978/ei rek.	45/70	Kaavi/Vilppula	3
5	Kansainvälinen Yhteis- Vapaamuurarijärjestö Le Droit Humain Suomen Liitto ry	1920/1929	200	Helsinki	3
6	Kristosofinen kirjallisuusseura ry	1940/1966	70	Tampere	18
7	Lectorium Rosierucianum ry	1995/1997	21	Lappeenranta	2
8	Nuoret mystikot ry	1997/1999	Ei ilmoiteta	Helsinki	1
9	Ordo Templi Orientis (OTO)	1997/1997	25	Espoo	1
10	Riippumattoman Odd Fellow- Veljeskunnan Suomen Suurloosi	1925/1984	8523	Helsinki	Ei ilmoiteta
11	Ruusu-Risti ry	1920/1931	276	Helsinki	10
12	Ruusuristin Veljeskunta AMORC ry	1976/1998	Ei ilmoiteta	Tampere	
13	Setin Temppeli	1991/1991	9	Turku	1
14	Suomen antroposofinen liitto ry	1923/1970	792/3500	Helsinki	28
15	Suomen Gurdjieff-Seura ry	2003/2003	15-20/30	Helsinki	1
16	Suomen Kristiyhteisö	1966/1969	209/400	Helsinki	13
17	Suomen Suurloosi ry	1922/1935	6460	Helsinki	43
18	Suomen vapaa katolinen kirkko	1925/1929	145/170	Helsinki	6
19	Teosofinen seura ry	1894/1933	485/1000	Helsinki	19
20	Via ry	1955/1977	250	Kerimäki	8

Taulukko 1: Esoteeriset yhteisöt Suomessa (Ketola & Sohlberg 2008, 214)

Tutkimani käsikirjoitus on liitoksissa johonkin 1900-luvun vaihteen ja modernisaation mukanaan tuomaan niin sanottuun uusien uskontojen aaltoon. Uuden uskonnon määrittäminen ei ole yksiselitteistä, eivätkä tutkijat ole yhtä mieltä siitä, mitä tällä uudella tarkoitetaan. *Uusien uskontojen käsikirja* (toim. Christopher Partridge 2006) esittelee joukon uskontoja, lahkoja tai vaihtoehtoisen henkisyyden muotoja, jotka saattavat olla jopa satoja vuosia vanhoja. Silti nämä kirjassa esitellään uusina uskontoina. Tätä perustellaan sillä, että ne ovat nousseet merkittäviksi 1900-luvulla. Toisten tutkijoiden mielestä uudet uskonnot ovat syntyneet toisen maailmansodan jälkeen tai jopa myöhemmin 1960-luvulla, tällöin ne toki elivät kukoistuskauttaan. Kirjan mukaan tämä rajaa kuitenkin ulkopuolelle liian

monta uskonnollista liikettä. Pääuskontojen pitkään traditioon verrattuna 1900-luvun uskonnolliset liikkeet voidaan nähdä uusina uskontoina.

Paitsi rajaaminen toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan ja 1960-lukuun, useat tutkijat ovat rajanneet uudet uskonnot tarkoittamaan vain länsimaisia tai länsimaissa vaikuttaneita ryhmiä. Kuitenkin moni uusi uskonnollinen liike on juuriltaan ja painopistealueeltaan muualla kuin länsimaissa. Uusista uskonnoista puhuttaessa onkin syytä muistaa myös tämä, jotta tutkimuksessa ei syyllistyttäisi liiaksi nurkkakuntaisuuteen. (Partridge 2006, 20–21.) Vaikka käsikirjoitus olisikin syntynyt ennen 1900-lukua, katson sen kuuluvan uususkontojen nousuun liittyväksi tekstiksi, olihan se kuitenkin käytössä 1900-luvun puolella ja sen viittaukset esimerkiksi salatieteeseen, ”indialaisten pyhiin kirjoituksiin”, druideihin ja ennen kaikkea astrologiaan antavat hyvän syyn olettaa, että sillä oli jotain tekemistä vaihtoehtoisten uusien uskonnollisten liikkeiden kanssa.

J. Gordon Meltonin ja Robert Mooren teoksessa *The Cult Experience* (1982) uudet uskonnot on jaettu kahdeksaan perheeseen, joilla jokaisella on yhteinen ajatusmaailma, elämäntapa ja perinne:

- 1) Myöhempien aikojen pyhien perhe edustaa yhteistä uskoa Joseph Smith nuoremman eli mormonismin perustajan ilmoituksiin.
- 2) Kommunaalisen perheen uskontoja yhdistää yhteisöasumisen korostaminen.
- 3) Metafyysinen perhe kiistää pahuuden todellisuuden ja korostaa henkilökohtaista terveyttä ja hengen voittoa aineesta. Merkittävässä asemassa on ihmisen oikeanlainen ajattelu ja asema. Perheen juuret ovat Yhdysvaltain New Thought-liikkeessä.
- 4) Spiritualistinen perhe on suurin kahdeksasta ja keskittyy yliluonnollisiin ilmiöihin, salattuun ja paranormaliin. Ilmoitusten uskotaan välittyvän erilaisten kanavien tai meedioiden kautta. Perhe pitää sisällään suuren joukon erilaisia liikkeitä teosofian ja new-agen järjestöjen kautta ufouskontoihin ja psykedeelisen henkisyyden muotoihin.
- 5) Edellisen kanssa osittain päällekkäinen on niin sanottu muinaisen viisauden perhe, jonka ryhmät uskovat, että ihminen voi saada haltuunsa muinaisten aikojen voimallista okkultistista tietoa. Lisäksi korostetaan usein totuuksia, jotka ovat siirtyneet eteenpäin salaisissa perinteissä ja muinaisten kulttuurien kuten Egyptin tai mytologisen Atlantiksen kulttuurien merkitystä.

6) Maaginen perhe korostaa edellisten tavoin muinaista viisausta ja paranormaaleja ilmiöitä, mutta pyrkii myös valjastamaan käyttöönsä luonnollisia ja yliluonnollisia voimia ja ottaa yhteyttä henkiolentoihin.

7) Itäisessä perheessä insipiraatio haetaan idän uskonnoista. Usein tämän perheen ryhmillä on yksi uskonnollinen opettaja, joka opettaa seuraajilleen tiettyjä harjoituksia ja filosofioita.

8) Lähi-idän perheen uskontojen, lahkojen ja henkisyyden muotojen juuret ovat Lähi-idässä syntyneissä uskonnoissa ja näiden mystisissä traditioissa.

Vaikka jako on selkeä, on kuitenkin otettava huomioon sen ongelmakohdat, kaikkia uskontoja, lahkoja ja henkisyyden muotoja ei voida katsoa kuuluvaksi selkeästi tiettyyn edellä mainittuun perheeseen, vaikutteet voivat olla useammastakin perheestä. Lisäksi jakoa on syytetty siitä, että sen painopiste on liikaa Yhdysvaltain uusissa uskonnoissa, josta todistaa ensimmäinen Myöhempien Aikojen Pyhien ryhmä. Tämä saattaa johtua siitä, että muualla maailmassa, esimerkiksi Afrikassa tai Japanissa esiintyviä uusia uskontoja ei ehkä ole helppo kategorisoida. (Partridge 2006, 23.)

Käsikirjoitus on mielestäni tämän luokituksen mukaan liitettävissä neljanteen, viidanteen tai kuudenteen perheen ryhmiin, niiden näkemyksiin ja käsityksiin. Käsikirjoitus tai teos, josta se on kopioitu, vilisee mystiikkaa, astrologiaa, magiaa ja salatiedettä, ja on tämän sekä ajankohtansa vuoksi hyvin todennäköisesti liitoksissa 1900-luvun alkupuolella modernisaation mukanaan tuomaan uusien uskontojen aaltoon ja ryhmiin, jotka ovat ammentaneet mystiikasta, muinaisesta viisaudesta ja yliluonnollisista voimista. Myös Paracelsus, johon käsikirjoituksessa viitataan, voisi yhdistää aineiston johonkin edellä mainituista liikkeistä. Paracelsus on vaikuttanut runsaasti tiettyjen lääketieteellisten suuntauksien, kuten antroposofisen lääketieteen kehittymiseen, ja hänen oppinsa olivat 1900-luvun alussa hyvin suosittuja myös Suomessa. (Pessa 1983, 106–107.) On vaikea ilman varmoja todisteita sanoa, mihin uusista uskonnoista se tarkalleen liittyy, mutta esimerkiksi teosofian käsitteistö on osittain päällekkäistä ja siinäkin viitataan usein salatieteisiin ja intialaiseen viisaukseen. Teosofia oli lisäksi suosituimpia uususkonnollisia liikkeitä 1800—1900-lukujen taitekohdassa.

Oma käsitykseni on, että käsikirjoitus on liitoksissa tähän uususkontojen aaltoon. Vaikka se ei ole uskonnollinen teksti, joka suoraan olisi liitettävissä esimerkiksi teosofiaan, voi sen

kielessä nähdä viittauksia tähän. Ilmaukset kuten ”salatiede” ja ”indialaisten pyhä viisaus” ovat samankaltaisia kuin teosofien käyttämät ilmaukset. Lisäksi teosofit ovat olleet usein kiinnostuneita astrologiasta, joten ei ole lainkaan mahdotonta, etteivätkö käsikirjoituksen sisältämät ajatusmallit olisi voineet kiinnostaa teosofisen liikkeen edustajaa. Koptontiajan-kohta, 1920-luku, oli vahvasti teosofien ja erilaisten vaihtoehtoisten liikkeiden aikaa, eikä ole vaikea kuvitella, että Kättilöopistolle maalta opiskelemaan tullut nuori nainen olisi voinut olla kiinnostunut monien muiden tavoin vaihtoehtoista perinteiselle uskonnollisuudelle.

Käsikirjoitus liittyy uusien uskontojen lisäksi esoteeriseen perinteeseen, jonka osaksi myös moni uusi uskonnollinen liike voidaan katsoa kuuluvan. Esoterian historia on vaikeaselkoinen ja mutkikas, mikä johtuu ilmiön luonteesta, siitä että sen määrittely ja rajaaminen ei ole yksiselitteistä. Moni tänä päivänä toimiva esoteerinen liike juontaa juurensa 1800-luvun jälkipuolen järjestöihin ja moni liike väittää juuriensa polveutuvan tuhansien vuosien taakse ulottuvasta antiikin gnostilaisuudesta tai Egyptin mysteereistä. (Ketola & Sohlberg 2008, 192.)

Ajanlaskun alun gnostilaiset uskomukset kuten juutalainen kabbala ja islamilainen suufilaisuus vaikuttivat 1000—1100-luvuilla kristittyjen ajatteluun ja synnyttivät uudenlaista esoteerista ajattelua. Espanja ja Portugali karkottivat 1492 juutalaiset maasta ja muun muassa tämän seurauksena esoteeriset ajatukset levisivät ympäri Eurooppaa. Toinen näiden ajatusten leviämiseen vaikuttanut seikka oli renessanssifilosofien kiinnostus uusplatonisiin ja pythagoralaisiin kirjoituksiin. Näistä kirjoituksista osa oli ainakin osin syntynyt Egyptissä. 1500- ja 1600-lukujen hermeettisillä filosofeilla oli hallussaan jo varsin runsaasti erilaista salaista kirjallisuutta. 1700-luvulla erityisesti Ranskassa heräsi kiinnostus Egyptiä ja sen kulttuuria kohtaan, myös alkemiasta oltiin vielä kiinnostuneita. Éliphas Lévi yhdisti 1800-luvulla kabbalan, astrologian ja Tarot-korttien symboliikkaa ja oli tärkeimpiä esoterian hahmoja vuosisadalla. Monet 1800-luvulla perustetut liikkeet nojaavat juuri hänen oppeihinsa. (Ketola & Sohlberg 2008, 193.)

Esoterian tutkija Antoine Favre pitää esoteriaa ajattelun muotona, joka pitää sisällään kuusi tekijää, joista ensimmäinen on oppi vastaavuuksista eli korrespondensseista. Toinen on käsitys että luonto on elävä kokonaisuus, jossa kaikki asiat ovat yhteydessä toisiinsa näkymättömien siteiden kautta. Kolmantena tekijänä hän näkee kiinnostuksen mielikuvituksen kautta tavoitettaviin välittäjiin näkyvän ja näkymättömän maailman välillä. Neljäntenä

tekijänä esoteerisessa ajattelussa on kokemus sisäisestä oivalluksesta eli transmutaatiossa. Viides periaate on yritys tavoittaa kaikkien uskontojen taustalla oleva yhteinen periaate sekä viimeisenä, kuudentena periaatteena, vihkimysten eli initiaatioiden kautta mestarilta oppilaalle tapahtuva perinteen välittyminen. Favren mukaan näistä neljä ensimmäistä ovat ilmiön välttämättömiä piirteitä. (Ketola & Sohlberg 2008, 194.)

Käsikirjoituksessa on selkeästi Favren määrittelemiä esoteerisen ajattelun muodon tekijöitä, vaikka kaikkia kuutta tekijää ei selkeästi voida suoraan havaita. Oppi vastaavuuksista näkyy planeettojen, kasvien ja ihmisruumin välisissä vastaavuussuhteissa. Myös toinen hänen kuvaamansa piirre näkyy selkeästi käsikirjoituksessa. Luonto on esoteriassa harvinaisen keskeisellä sijalla verrattuna muuhun länsimaiseen ajatteluun, luontoa voidaan lukea ja tulkinta kuin kirjaa (Ketola & Sohlberg 2008, 195.) Käsikirjoituksessa tämä näkyy vahvana suhteena kasvien, ihmisruumiin ja taivaankappaleiden välillä. Muusta mystiikasta esoteria erottuu erilaisten näkyvän ja näkymättömän maailman välillä olevien välittäjien vuoksi. Usein nämä ovat rituaaleja, mielikuvia, symboleja, joskus myös välittäjäolentoja. (Ketola & Sohlberg 2008, 195). Astrologia planeettasymboleineen toimii välittäjänä näkymättömän ja näkyvän maailman välillä omassa aineistossani. Sisäisen oivalluksen kokeminen tapahtuu astrologian hyödyntämisessä, käsikirjoituksessa kerrotaan:

jos joku kasvien tuntia, olematta astrologi ja tietämättä mitään kasvien suhteesta tähtiin, kuitenkin saavuttaa huomattavia tuloksia, niin työskentelee hän vaistonvaraisesti todellisen astrologisen periaatteen pohjalla

Seuraavaksi kerrotaan, miten ihminen voi tulla astrologisen lääketieteen tuntijaksi. Alkeimiasta lainattu transmutaatio-termi viittaa usein sisäiseen muodonmuutokseen, joka voi tapahtua monella eri tasolla. Käsiksi pääsy salaiseen tietoon voi olla avain tähän. Monesti tämä koostuu joistakin tunnetuista symbolisjärjestelmistä kuten astrologia, Tarot-korttien järjestelmä tai kabbala. (Ketola & Sohlberg 2008, 196.) Käsikirjoituksen tapauksessa se on astrologia.

Vaikeampaa on löytää käsikirjoituksesta kahta viimeistä piirrettä eli uskontojen yhteisten periaatteiden etsimistä ja vihkimysten tai initiaatioiden kautta välittyvää perinteen siirtymistä. Tässä kohtaa voidaankin pohtia käsikirjoituksen kontekstia. Ehkä käsikirjoitus tai sen alkuperäinen kopiointilähde on ollut hallussa henkilöllä, joka on ollut osa esoteerista liikettä ja ajattelun muotoa. Käsikirjoitushan on kopio, ja tavallaan se voitaisiin nähdä mestarilta oppilaalle välittyvän perinteen välineenä, oppikirjana, jonka kautta sen lukija eli

oppilas voisi saavuttaa aseman astrologisen lääketieteen asiantuntijana. Kyseessä ei tosin suoraan ole vihkimys tai initiaatio. Viidettä esoterian tekijää, uskontojen taustalla olevan yhteisen periaatteen etsimistä, käsikirjoituksesta ei mielestäni löydy, mutta jos käsikirjoitus on ollut esimerkiksi jonkun esoteerisen liikkeen edustajan oppikirjana, on sitä voitu käyttää yhtenä välineenä tarjoamaan vastauksia tämän periaatteen etsimisessä.

Esoteeriseen perinteeseen liittyy tiedon salaisuus tai sen pyhyys, sen saa välittää vain ansiotuneelle kuulijalle. Tietoa vaalivat erityiset opettajat ja usein korostetaan juuri tätä mestarilta oppilaalle -periaatetta. Eräs vaihtoehto onkin, että käsikirjoituksen alkuperäinen lähde olisi alun perin salaiseksi tarkoitettu teksti ja siksi sitä ei löydy kirjastoista tai yleisistä hakemistoista. Ehkäpä se on ollut hallussa vain jollain asiaan vihkiytyneellä henkilöllä, joka on jakanut tietoa harvoille ja valituille. Käsikirjoituksen kopioinut henkilö on siis voinut olla eräs tällainen henkilö. Ehkä hän on ollut tekemisissä jonkun esoteeriseksi liikkeeksi luokiteltavan ryhmän kanssa ja sitä kautta saanut haltuunsa käsikirjoituksen.

5.2 Kätilö- ja hierojakoulutus, naisten mahdollisuus taloudelliseen itenäisyyteen

Kätilökoulutus oli aloitettu Ruotsi-Suomessa jo 1700-luvulla. Tällä ei ollut tekemistä kansanterveysajattelun kanssa, kätilökoulutukseen kiinnitettiin huomiota väestömäärän lisäämisen takia – synnytys- ja lapsikuolleisuus oli varsin suurta tuohon aikaan ja kätilökoulutuksen toivottiin tuovan tähän parannusta. (Laiho 1991, 15—16.)

Autonomian ajan myötä Suomeen saatiin oma kätilökoulutus, vuonna 1816 Turkuun perustettiin synnytyslaitos ja kätilöiden koulutus aloitettiin. Koulutettujen kätilöiden asema vahvistui, mutta maaseudulla mahdollisuus koulutettujen kätilöiden käyttöön oli usein huono. Turun palon jälkeen kätilöopetus siirtyi Helsinkiin ja toimi Suomen Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston yhteydessä. Kätilökoulutus oli poikkeus korkeimman opetuksen saamiseen naisille maassa, jossa korkeakouluopiskelu sallittiin naisille vasta 1870. Kätilöoppilaat olivat usein niin sanotun tavallisen kansan edustajia ja kätilökoulutus saattoi tarjota esimerkiksi leskelle mahdollisuuden huolehtia perheestään. Opetus oli suomenkielistä, joka myös oli tuohon aikaan poikkeuksellista. (Laiho, 1991, 26.)

Modernisaation tuulien puhaltaessa ja kansanterveysajattelun lyödessä itseään läpi 1900-luvun alussa kättilökoulutusta kehitettiin, esimerkiksi koulutuksen pääsyvaatimuksia tiukennettiin ja opetusolosuhteita parannettiin. Kättilöiden palkkaukseen ja määrään kiinnitettiin myös huomiota. (Laiho 1991, 37—38.) Kättilöopisto sai uudet tilat 1878 ja myöhemmin 1904 uuden oppilaskodin. Uudet tilat mahdollistivat paremmat olosuhteet hygienialle ja puhtaudelle, johon ajan hengen mukaisesti oli alettu entistä enemmän kiinnittää huomiota. (Laiho, 1991, 42—44.)

Kättilökoulutus uudistui 1920-luvulla, kättilötoimea saivat harjoittaa ainoastaan koulutetut kättilöt. Valtio maksoi suurimman osan kättilön palkasta, jonka piti taata se, että jokaisessa kunnassa olisi kättilö ja näin ollen jokaisen synnyttäjän olisi mahdollista saada koulutetun kättilön apua. Eri asia oli käytettiinkö sitä. (Laiho 1991, 48.) Ehkä kättilöiden tapauksessa syyt olivat samanlaiset kuin virallisen lääkärin käytön tapauksessa. Ihmiset saattoivat luottaa enemmän perinteisiin menetelmiin kuin koulutetun kättilön apuun, tai sitten kättilöitä ei syrjäseuduilla kuitenkaan ollut tarpeeksi.

1920-luvulla kättilöopistolla työskenteli useita opettajia ja professoreita. Carl Hahl oli merkittävä dosenttina ja kättilöopettajana, yliopettajana ja lopulta professori Hahl nimitettiin kättilöopiston ensimmäiseksi johtajaksi (Laiho 1991, 31.) Kättilöopistolla vuonna 1927 otetussa kuvassa alimmalla rivillä istuu henkilökuntaa, joista on mainittu nimet tri Rahm, tri Siirala, nti Lönegren, prof. Hahl, tri Apajalahti ja tri Olander. Olisiko heistä joku voinut olla henkilö, jolta käsikirjoitus olisi kopioitu. Ehkäpä, mutta vastaus jää vielä toistaiseksi ratkaisematta ja ilman varmaa tietoa asiasta, sitä on vaikeaa ja turhaakin ruveta spekuloidaan.

Aineistoni kansanparantaja luopui kättilöammattista ja siirtyi tekemään hierojan töitä. Tätä varten hän kävi hierojan ammattikoulutuksen ja hieroi ”lääketieteen mukaan”. Hierojakoulutus oli kättilökoulutuksen ohella toinen naisvaltainen koulutusala, joka sai alkunsa vuonna 1893 Mauri Hartean perustettua Suomen kansanomaisen Hieromaopiston. Hierojan ammatti oli ennen tätä ollut kansanomaisten hierojien alaa ja vailla virallista koulutusta. Hartean tarkoituksena oli vaalia suomalaisille ominaisia terveydenhoitotapoja, ennen kaikkea hierontaa ja kylpyjä. Aluksi koulutettavina oli lähinnä lääkäriopiskelijoita ja voimistelunopettajaksi opiskelevia, mutta pian mukaan otettiin myös kansakoulun käyneitä opiskelijoita. Kansanomaisia hierojia arvostettiin, ja he kävivät kertomassa työstään ja tekniikastaan oppilaitoksessa. Vuosisadan vaihteen jälkeen Suomeen perustettiin muitakin hierontaoppi-

laitoksia, muun muassa vuonna 1913 Turun hieromaopisto ja 1921 Kaarlo Taskisen hierontakoulu sekä Lempi Juntusen Vesiparannus- ja hieromalaitos vuonna 1923. (Putkonen 1987, 27—28.)

Hierojan ammatti oli usein ammatti, johon menttiin pakon sanelemana, työ mahdollisti toimeentulon esimerkiksi leskille ja yksinhuoltajille. Taloudellinen ahdinko saattoi ikään kuin ajaa ihmiset opiskelemaan hierojan ammatin. Ammatilla hankittiin joissain tapauksissa lisätuloja jonkun muun työn lisäksi. Usein hierojanoppiin haettiin tyytymättömyydestä senhetkiseen ammattiin. Taustalla oli kuitenkin yleensä halu auttaa ja parantaa. (Putkonen 33—34). Aineistoni kansanparantajalla oli selkeä motivaatio vaihtaa kätilönammatti hierojan työhön, traumaattinen kokemus esti häntä jatkamasta kätilönä ja hierojan työ oli varmasti selkeä ja hyvä ratkaisu toimeentulon turvaamiseksi jatkossa.

Kätilökoulutuksen ja hierojan ammattikoulutuksen kehitys liittyy Suomen modernisaatioon ja ennen kaikkea naisen aseman kehitykseen, ovathan ammattialat perinteisesti naisvaltaisia ja sellaisia, jotka ovat voineet tarjota naiselle mahdollisuuden elättää itsensä ilman miehen taloudellista panostusta. Maaseudulla naisten työllistyminen on ollut heikompaa kuin miesten mutta esimerkiksi hieromatyötä on naisille ollut tarjolla. (Putkonen 1987, 30.)

Onkin aivan mahdollista, että myös käsikirjoituksen käyttäjä on lähtenyt hakemaan tällaista taloudellista itsenäisyyttä. Haastattelussa hänen tyttärensä kertoo äitinsä toimineen perheen elättäjänä, sillä hänen isänsä ei sellainen tyttären mukaan ollut. Tämä kertoo mielestäni tietynlaisesta modernimman naisen asemasta, sellaisesta, jossa nainenkin voi toimia perheen elättäjänä. Toisaalta kyse on varmasti ollut myös siitä, että muita vaihtoehtoja ei ole ollut.

5.3 Terveysthuollon kehitys ja kansanparannus Suomessa

1800-luvun puolivälissä Länsi-Euroopan teollisuuskeskuksissa alkoi syntyä ensimmäisiä kansanterveysliikkeitä, joiden tarkoitus oli terveydellisten olojen parantaminen. Nämä liikkeet näkivät sairauden yhteiskunnallisena ja sosiaalisena kysymyksenä, mutta myös ihmisen omaa vastuuta ja moraalia korostettiin. Pian nämä näkemykset rantautuivat myös Suomeen ja fennomaanisen liikkeen organisoima kansanvalistus pyrki vahvistamaan myös

kansalaisten omaa vastuuta terveydentilastaan. Myös terveydenhuollon kehittämistä ja lääkäreiden määrän lisäämistä maaseudulla vaadittiin. (Piela 2006, 285.)

Hygienialiike oli uudenlainen ajattelutapa, jossa kiinnitettiin huomiota sairastavuuden ja kuolleisuuden epätasaiseen jakautumiseen yhteiskunnassa. Monenlaisten tekijöiden, kuten ihmisen asuinpaikan, taloudellisen tilanteen sekä sosiaalisen aseman, havaittiin vaikuttavan sairastavuuteen ja kuolleisuuteen. Kurjuus, jolla tarkoitettiin köyhälistön likaisuutta, sivistymättömyyttä ja moraalittomuutta, nähtiin kansakunnan terveyttä uhkaavana tilanteena. Terveysvalistuksen ansiosta kansalaiset kiinnostuivat itsekin oman terveydentilansa ja elämäntapansa välisestä yhteydestä. (Piela 2006, 286.)

Vuonna 1865 maallinen hallinto erotettiin seurakunnasta ja terveydenhoitoasetus määräsi kunnallislautakunnat kehittämään paikallista sairaanhoitoa ja huolehtimaan kuntalaisten terveydenhuollon valvonnasta. Käytännössä tämä ei toiminut kovin hyvin. Suuret nälkävuodet 1866—1868 paljastivat paikallisen terveydenhuollon heikon tason. Kuntien vastuuta terveydenhuollosta laajennettiin asetuksella vuonna 1879, tässä asetuksessa annettiin entistä yksityiskohtaisempia määräyksiä terveydenhuollon järjestämisestä. Tämän jälkeen alkoikin tapahtua, 1880-1890-luku olivat merkittäviä vuosikymmeniä terveydenhuollon kehityksessä, tällöin perustettiin muun muassa lääkintöhallitus, kunnanlääkärilaitos, kehitettiin kättilötoimintaa ja lisättiin sairaaloiden ja sairastupien määrää. Myös sairaanhoitajien ammatillinen koulutus aloitettiin ja mielisairaaloita kehitettiin. (Piela 2006, 287.)

1900-luvulle tultaessa bakteerioppi valtasi alaa ja uskottiin, että tulevaisuudessa ihmistä voitaisiin jo edeltä käsin suojata kaikilta tartuntataudeilta. Henkilökohtaisesta terveydestä huolehtiminen nähtiin modernin ihmisen kansalaisvelvollisuutena. Kansalaismoraalia pyrittiin vahvistamaan ja ajateltiin, että hankitut ominaisuudet kuten moraaliton elämäntapa ja sen aiheuttamat häpeälliset sairaudet periytyisivät. Köyhän kansan oloja parantaneet liikkeet saatettiin nähdä myös kansanterveyttä parantavina liikkeinä. (Piela 2006, 288—289.)

Bakteerioppi muistuttaa antiikin ajan humoraalipatologian oppia, keski- tai uuden ajan miasmateoriaa tai kansanlääkinnän riittiperinnettä. Merkittävä ero on kuitenkin siinä, mikä tai kuka nähdään sairauden aiheuttajaksi. Bakteeriteoriassa ihminen itse elämäntavallaan aiheutti sairaudet kun taas muut sairauskäsitykset antoivat ymmärtää ihmisen olevan loppujen lopuksi luonnon tai jumalan armoilla. (Piela 2006, 289.)

Kansanlääkintäaineistoissa näkyy selkeä ristiriita lääketieteellisten ja kansanomaisten sairauksikäsitteiden välillä. Likaa ei koeta kansanlääkinnässä sairauden aiheuttajaksi. Tämän vuoksi monelle olikin vaikeaa käsittää, että ”lika eli paska” siis bakteeri, ”paljaalle silmälle näkymätön olio” aiheuttaisi taudin. Rinta rinnan elivät käsitykset yliluonnollisesta tautien aiheuttajana sekä hygieniä ja elämäntapojen muutos taistelukeinoina bakteereita vastaan.

Toimet kansan bakteeritietoisuuden ja terveydentilan edistämiseksi etenivät ripeästi 1900-luvun alussa, mutta kansalaissota vuonna 1918 aiheutti tähän kehitykseen katkoksen. Suomi itsenäistyi vuonna 1917, ja tämän jälkeen laadittiin lukuisia terveydenhuoltoa koskevia lakeja ja tehostettiin terveyspalveluja muun muassa lasten- ja äitiyshuoltoa. Vuonna 1927 säädettiin uusi terveydenhuoltolaki, jonka mukaan yleinen terveydenhuolto määritettiin valtioneuvoston valvonnan alaiseksi ja lääkintöhallituksen johdettavaksi, jokaisessa kunnassa kuului myös olla terveydenhuoltolautakunta. Kun poliittiset olot rauhoittuvat ja 1930-luvun lamakausi väistyi lääkintälaitoksen ja terveydenhuollon kehittämisestä tuli olennainen osa modernin Suomen rakentamista. (Piela 2006, 290.)

Jos käsikirjoitusta vertaa kansanterveys- ja hygieniä-ajatteluun, poikkeaa se siitä aika lailla, toisaalta se ei edusta myöskään kansanparannuksen perinteisiä näkemyksiä sairauksien aiheuttajista, synnystä ja parannusmenetelmistä loitsuineen. Käsikirjoituksen kieli on virallisen kuuloista ja sen termistö esimerkiksi tiettyine taudinimityksineen ja latinankielisine kasvinnimimineen on hyvinkin tieteellisen kuuloista. Käsikirjoituksen kappale, jossa puhutaan ”näkymättömistä basilleista”, todistaa, ettei bakteerioppi ollut kuitenkaan tuntematon käsite, bakteerioppia verrataan kuitenkin muihin näkymättömiin voimiin kuten demoneihin. Hirvijuuren kohdalla käsikirjoituksessa puhutaan sen sisältämän helemiinin tehoavan ”tuperkeli basilliin”. Mielestäni erittäin kuvaavaa käsikirjoituksen useasta eri lähteestä ammentavalle luonteelle on, että pian tämän jälkeen kerrotaan, kuinka hirvijuurta käytetään suojelevana amulettina ja taikayrttinä.

Periaatteessa kirjan teksti kuulostaa sellaiselta, jota voisi lukea virallisesta lääkärikirjasta, tämän vuoksi se on saattanut kuulostaa hyvinkin järkevältä tai uskottavalta. Hygienialiikkeen tarjoamat ajatusmallit bakteerioppeineen ovat voineet kilpailla uskottavuudessaan käsikirjoituksen kanssa, henkilö joka on saanut omien sairaus- tai terveyskäsitteensä vastapainoksi hygienialiikkeen tarjoaman bakteeriopin tai ”parannusmenetelmiä astrologiselta pohjalta” on saattanut pitää kumpaaakin yhtä uskottavana. Tekstissä mainitut käsitykset

basilleista astrologian rinnalla todistavat sen moniulotteisuuden, astrologinen lääkintämalli on voitu nähdä rinta rinnan modernimman bakteeriopin kanssa eräänlaisena yhdistelmänä.

Käsikirjoituksen käyttäjän, kättilöopiston käyneen naisen olisi voinut kuvitella perehtyneen moderniin hygienia-ajatteluun, mutta tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että hän ei olisi voinut uskoa myös astrologiseen lääketieteeseen. Sitä, kuinka paljon hän astrologiseen lääketieteeseen luotti ja mikä asema sillä todellisuudessa hänen elämässään oli, on mahdotonta saada selville, koska sitä ei voi häneltä itseltään kysyä, mutta tuskin käsikirjoituksen laajuista kirjaa on käsin kopioitu, jollei sillä jonkinlaista merkitystä hänelle olisi ollut. Käsikirjoituksen edustaman ikivanhan ajatusmallin ei ole tarkoituskaan olla osa hygienialiikettä tai ”modernin Suomen rakentamista” vaan ennemminkin tarjota rinnakkainen näkemys sille, ei kuitenkaan välttämättä täysin vastakkainen vaan jonkinlainen uutta ja vanhaa yhdistelevä, omanlaisensa kokonaisuus.

6. Pohdintaa

Olen tutkinut keskisuomalaisen kansanparantajanaisten käsikirjoitusta, joka on peräisin 1920-luvulta ja jota hän on hyödyntänyt parantamistoimissaan. Tämän lisäksi olen haastatellut kyseisen kansanparantajan tytärtä saadakseni selville käsikirjoitukseen liittyviä tietoja sekä käsityksen siitä, millainen sen käyttäjä on ollut sekä miten sitä on hyödynnetty. Tätä aineistoa olen lähestynyt sekä folkloristisesti tarkastelemalla sitä osana kansanparannusta ja mikrohistoriallisesti niin sanotulla johtolanka-ajatuksella. Osittain pohjatietojen vähäisyydestä johtuen olen etsinyt haastattelusta ja käsikirjoituksesta pieniä vinkkejä, johtolankoja ja niiden avulla muodostanut kokonaiskäsityksen aineistostani. Olen löytänyt aineistostani kaksi tasoa, ensimmäinen keskittyy käsikirjoituksen sisältöön ja sen tarjomiin ajatusmalleihin sekä sen asemaan kansanparannuksessa. Toinen taso on liitoksissa sen käyttöön ja kontekstiin modernisaation tuotteena.

Tutkimani käsikirjoitus on yhdistelmä herbalismia, kasveilla parantamista ja astrologiaa muodostaen näistä kahdesta omanlaisensa parantamisjärjestelmän, jonka edustamat ajatusmallit voidaan jäljittää jopa antiikin aikoihin, kyseessä ei siis ole kansanparantajan itsensä laatima apukirja vaan teksti on kopioitu yhdestä tai useammasta lähteestä. Sellaisenaan käsikirjoituksen edustama ajattelu istuu ehkä vielä paremmin renessanssiajan ajatteluun ja senaikaiseen lääketieteen kehitykseen, koska astrologia oli hyvin suosittua aikansa lääkäreiden keskuudessa. Renessanssin ja antiikin ajan kaikujen lisäksi käsikirjoitukseen on vaikuttanut myös uudempi ajattelu, siinä esiintyy termistöä kuten sairauksien ja kasvien latinankielisiä nimiä, jotka edustavat uudempaa ajattelua. Lisäksi siinä otetaan kantaa esimerkiksi bakteerioppiin puhuttaessa basilleista. Bakteerioppi on vasta kansanterveysajattelun myötä levinnyt laajemmin sairauksien syitä selittäväksi tekijäksi ja sijoittuu 1800-1900-luvuille.

Käsikirjoitus, sen käyttö, kopioimisajankohta ja käyttäjä sijoittuvat aikaan, jolloin Suomi eli suurta murrosta ja modernisaation aikakautta. Käsikirjoituksella oli tässä ajassa tehtävänsä, vaikkakin se on marginaalinen osa tätä kehitystä. Se on liitoksissa aikansa ihmisten juurettomuuden tunteeseen ja kirkon aseman heikkenemiseen, jolloin tilausta oli erilaisille vaihtoehtoisille uskonnollisille liikkeille. Todennäköisesti käsikirjoitus liittyi johonkin tällaiseen liikkeeseen. Käsikirjoituksen suhde modernisaation ajan lääketieteeseen ja kansanparannukseen on kiinnostava, yhtäältä se on hyvin kaukana ajan virallisesta ajattelusta,

mutta toisaalta siitä voidaan löytää piirteitä modernista koululääketieteestä kuten esimerkiksi edellä mainitusta bakteeriopista. Kansanparantaja, jolla käsikirjoitus oli käytössään oli modernisoituvan ajan ihminen, joka ehkä haki vastauksia kysymyksiinsä. Hän koulutti itsensä kahteen ammattiin, kätilöksi ja hierojaksi, joka tarjosi tuon ajan naiselle mahdollisuuden taloudelliseen itsenäisyyteen hän kuitenkin palasi kotiseudulleen harjoittamaan toimeaan sekä elättämään perhettään. Vaikka tutkimani kaltaisia käsikirjoituksia ei olekaan monia eivätkä sen ajatusmallit ole olleet kovinkaan yleisiä, kertoo se ja sen käyttö kuitenkin jotain olennaista modernisaatioprosessista, tässä prosessissa vanha ja uusi ajattelu elivät rinta rinnan mutta tilaa oli myös vaihtoehtoisille ajatusmalleille, jotka saattoivat poiketa paljonkin virallisen Suomen ajattelusta. Mielestäni se on myös erittäin hyvä osoitus siitä, kuinka lääketieteen kehitys ja sen suunnanmuutokset ovat vuorovaikutuksessa kansanparannuksen kanssa tai toisin päin, voidaan myös pohtia, mikä milloinkin on kansanparannusta, mikä taas viralliseksi katsottua lääketiedettä.

Pro gradu -tutkielman teko on ollut pitkälinen prosessi, jossa olen pala palalta yrittänyt selvittää, mistä salaperäisen tuntuksessa aineistossani on ylipäätään kyse. Minun on täytynyt selvittää kaikki itse, sillä lähtötiedot ovat olleet esimerkiksi arkistoihin tallennettuihin aineistoihin verrattuna mitättömät. Tämä onkin tehnyt työstä haastavaa, mutta samalla hyvin kiinnostavaa. Kerroin vertaavani tämän mystiseltä vaikuttavan aineiston tutkimista salapoliisin työhön, pieniä johtolankoja seuraamalla sain selvitettyä runsaasti tietoja, joiden avulla ymmärsin nyt paremmin, mistä käsikirjoituksessa oli kyse. Välillä lähdin seuraamaan johtolankoja, jotka eivät kertoneet minulle juuri mitään uutta, mutta niiden avulla sain suljettua pois tiettyjä epäilyksiä, joita minulla oli aineistoa kohtaan. Uskoin löytäväni Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoista jotain käsikirjoitustani vastaavaa. Näin ei kuitenkaan ollut, mutta tämän tiedon avulla saatoin tehdä päätelmän, että ainakaan arkistojen perusteella kansan keskuudessa ei esimerkiksi astrologinen ajattelu ole ollut kovin laajalle levinnyttä.

Käsikirjoitus on aikansa tuotos, modernisoituvan ja suurta muutosta läpi käyvän Suomen marginaalinen historian palanen. Mielestäni kiinnostava seikka on käsikirjoituksen nivoutuminen aikaan, ja käsikirjoituksessa voidaan nähdä monia ulottuvuuksia. Yhtäältä käsikirjoituksessa esitetyt parannusmenetelmät voi jäljittää antiikkiin tai vielä kauemmaksikin, viitteitä sen sisältämisestä menetelmästä voi löytää keskiajalta ja ennen kaikkea renessanssiajasta. Toisaalta käsikirjoituksen konteksti kertoo jotain sen kopioimisajankohdasta,

1920-luvusta. Tällaiselle valtavirrasta poikkeavalle tekstille oli aikansa ja paikkansa aikakautena, jolloin Suomi oli juuri käynyt läpi suuria mullistuksia. Mielestäni on äärimmäisen kiehtovaa, että pienellä keskisuomalaisella paikkakunnalla on 1920-luvulla elänyt henkilö, joka on ollut kiinnostunut tekstistä, jota aikoinaan olisivat voineet käyttää aikakautensa virallisena lääketieteen opuksena renessanssiajan ruhtinaiden henkilöäkirjat.

Astrologiaa harjoitetaan ja harrastetaan tänäkin päivänä, internet on täynnä erilaisia astrologiasivustoja ja kirjastosta voi löytää useita astrologiaa tavalla tai toisella käsitteleviä kirjoja. Yleisesti astrologiaa pidetään länsimaissa kuitenkin pseudotieteenä ja eräänlaisena humpuukina. Koululääketiedettä edustavaa lääkäriä, joka suosittelee astrologiaan perustuvaa hoitoa potilaalleen, tuskin otettaisiin vakavasti. Tutkiessani lääketieteen historiaa ja lääketieteen ja astrologian suhdetta, törmäsin kuitenkin mielenkiintoiseen havaintoon siitä, kuinka tiivis suhde astrologialla ja lääketieteellä on ollut ja kuinka astrologiaa on pidetty hyvin merkittävänä osana lääketiedettä. Toinen mielenkiintoinen havainto oli se, että tämä seikka sivuutettiin monessa eri lähteessä, liekö syynä häpeä vai se, että lääketieteen uskottavuus voisi kärsiä mikäli tällaisia historian vaiheita korostettaisiin.

Olen tutkielmassani todennut useaan otteeseen, että modernisaatioprosessi eteni siten, että perinteet elivät rinta rinnan uusien innovaatioiden, aatteiden ja ilmiöiden kanssa vieden prosessia eteenpäin tai hidastaen sitä. Vaikka kirjoitankin historiallisesta modernisaatioprosessista, ei tämän päivän tilanne ole muuttunut vuosisadan takaisesta. Kaikkia uusia ilmiöitä ei oteta annettuina, yhteiskunnassamme elää edelleen ihmisiä jotka vastustavat teknologian kehitystä tai ihmisiä jotka haluavat palata ”vanhaan, hyvään aikaan”, jolloin kuljettiin vielä höyryvetureilla ja lähetettiin oikeita paperikirjeitä eli niitä innovaatioita joita me pidämme modernisaation tuomina uutuuksina. Toisaalta on myös ihmisiä, jotka omaksuvat helposti uudet ilmiöt, aatteet ja innovaatiot. Kumpiakin tarvitaan, hyväksymistä ja kyseenalaistamista.

Jos salapoliisi selvittää rikoksen teon motiivit, mutta varsinainen syyllinen jää selvittämättä, jää rikoksen selvittäminen jollain tapaa auki. Minun täytyy myöntää, että mieltäni edelleen askarruttavat monet kysymykset. Perimmäiseksi kysymykseksi jää tietenkin, mikä on ollut käsikirjoituksen alkuperäinen lähde, mutta myös se, kuka on tämä henkilö, jolta käsikirjoitus on kopioitu ja mikä on ollut hänen todellinen suhtautumisensa aineistoon. Mietittävään jää myös se, onko käsikirjoitus ollut esimerkiksi osa jonkun esoteerisen liikkeen tai ryhmän kirjallisuutta, jota ei ole tarkoitettukaan laajempaan levitykseen vaan ainoastaan

asialle vihkiytyneiden sisäpiiriläisten tietoon. Ehkäpä nämä kysymykset jonain päivänä selviävät, tai sitten ne jäävät osaksi marginaalisen historian ratkaisemattomia arvoituksia.

Kuitenkaan en koe, että olisin salapoliisin työssäni epäonnistunut. Mielestäni selvittämäni johtolangat kertoivat käsikirjoituksesta hyvin paljon oleellista. Käsikirjoitus on vieraspe-
räistä lainaa, sen eri osiot poikkeavat toisistaan ja se onkin mahdollisesti jonkinlainen ko-
koelma, jonka lähteet voivat olla eri-ikäisiä. Viittauksia sen ajalliseen alkuperään esiintyy,
ja osa siitä onkin paikannettavissa 1800-luvun puolestavälistä vuoteen 1928, jolloin se on
syntynyt, tähän viittaavat erilaiset maininnat aikakauden henkilöistä ja yksi selkeä vuosilu-
ku 1885. Varmuudella ei voida kuitenkaan sanoa, onko alkuperäisaineisto kokonaisuudes-
saan tältä aikakaudelta.

Merkittävää on myös käsikirjoituksen käyttöyhteys, se on ollut käytössä keskisuomalaisel-
la kansanparantajaisella, joka on hyödyntänyt sen sisältämiä kasvilääkintäreseptejä. Il-
man tätä tietoa käsikirjoitus tuntuisi jollain tapaa irralliselta. Kansanparantajien ajatellaan
usein parantavan potilaitaan perinteisillä, sukupolvilta toisille siirtyneillä tavoilla, osa kan-
sanparantajista onkin näin tehnyt. Mutta kuten oman aineistoni kansanparantaja, ovat he
voineet käyttää myös tällaisia käsikirjoituksen kaltaisia apukirjoja. Tämä tuskin tekee heis-
tä yhtään vähempää oikeita tai aitoja kansanparantajia.

Carlo Ginzburg (1996, 63) kirjoittaa koululääketieteen ja kansanomaisen lääkitsemistaidon
välisten suhteiden olevan edelleen kirjoittamatta. Mielestäni käsikirjoitus edustaa yhtä esi-
merkkiä näiden kahden suhteista ja ennen kaikkea siitä, mitä lääketiede on eri aikoina tar-
koittanut. Käsikirjoituksessa on yhdistelty koululääketieteeseen kuuluvia piirteitä kuten
bakteerioppia ja piirteitä, jotka sen syntyhetkellä eivät enää ole kuuluneet virallisen lääke-
tieteen piiriin. Merkittävää on kuitenkin sana ”enää”, sillä käsikirjoituksen ei-
lääketieteelliset piirteet ovat joskus kuuluneet myös virallisen lääkärin käsityksiin sairauk-
sista ja niiden synnystä. Astrologia on ollut aikoinaan osa niin sanottua virallista lääketie-
dettä, ja vielä vuoden 1937 farmakopeassa on mainittu samoja lääkekasveja kuin käsikir-
joituksessa. Tänä päivänä, apteekin sijaan, niitä voisi saada ehkä vain luontaistuotekau-
poista. Moni virallisena lääketieteenä pidetty teoria on saanut väistyä mutta jatkanut ehkä
elämäänsä kuuluu sittemmin niin sanottuun kansanomaiseen lääkintätietouteen tai vaihto-
ehtolääkintään.

Käsikirjoitus kertoo jotain ajastaan, se on modernisaation tuote jonka paikka on yhtä aikaa menneessä ja tulevassa. Menneessä siinä mielessä, että sen sisältämät ajatukset johtavat kauas historiaan, tulevassa siinä mielessä, että sen sisältämät ajatusmallit ovat edelleen olemassa ja niihin uskotaan vieläkin tietyissä piireissä. Käsikirjoitus on mielestäni osa marginaalista historiaa, jonka sisältämä astrologinen ajatusmalli on elänyt vuosisatojen ajan perinteenä virallisen historiankirjoituksen rinnalla saavuttaen tiettyinä aikoina merkittävemmän aseman ja painuen taas ajoittain piiloon kuin odottaakseen aikaa, milloin ihmiset olisivat taas valmiita tarttumaan tähän vaihtoehtoiseen perinteeseen.

Aloitin tutkielmani sitaattilla Eddan jumalrunoista, jotka ovat skandinaavisessa kansanperinteessä eläneitä muinaisrunoja, joiden iästä ja alkuperästä ei ole varmuutta. (Tynni 1983, 8). Korkean runon säkeet neuvovat, kuinka eri tauteja tulisi lääkittää hyödyntäen kasveja ja taivaankappaleita sekä riimuja, maata ja tulta. Tästä muinaisesta runosta ihmiskunta on kulkenut pitkän matkan tähän päivään, mutta samalla tavoin ihminen hakee lääkkeensä ympäröivästä luonnosta, ei ehkä samanlaisena kuin muinaisrunoudessa, mutta muokkautuneena nykypäivän ihmisen tarpeita vastaavaksi.

Helsingin sanomien Berliinin kirjeenvaihtaja, Katariina Baer, kirjoittaa kolumnissaan Yrttiviinaa korvakipuun (HS 13.9.2010, A2), kuinka homeopatia on Saksassa saamassa entistä vankempaa asemaa niin sanotun virallisen lääketieteen rinnalla, tilanne on samankaltainen myös Britanniassa. Valtio korvaa kummassakin maassa näitä hoitoja, joiden tuloksista ei ole varsinaista lääketieteellistä näyttöä ja ne kasvattavat suosiotaan ihmisten parissa.

Tämän päivän koululääketiede perustuu siihen, että lääkkeiden ja hoitojen tehosta on oltava tutkimuksia ja todisteita. Koululääketieteen ulkopuolella olevat hoitomuodot ovat usein vailla pitäviä todisteita tehostaan. Lisäksi niitä syytetään usein rahastuksesta ja ihmisten huijaamisesta. Mikä selittää sen, että ne elävät edelleen ja lisäävät suosiotaan? Ehkä juuri se, että vaihtoehtoiselle ja virallisesta kannasta poikkeavalle perinteelle on olemassa paikkansa. Ihmiset kaipaavat jotain sellaista, jota länsimainen kliininen lääketiede ei tarjoa. Jos homeopatia on Saksassa saamassa entistä vankempaa jalansijaa ja virallisen lääketieteen edustajat määräävät entistä enemmän homeopaattisia lääkkeitä, voidaankin pohtia, päättävätkö lääketieteen suunnanmuutoksista loppujen lopuksi potilaat vai lääkärit, onko parantamisessa ja paranemisessa kyse tiedosta vai uskosta ja mitä parantajilta ja lääkäreiltä haluanne.

LÄHTEET

Aineistot

Kansanparantajan käsikirjoitus vuodelta 1928. Alkuperäinen käsikirjoitus on sen laatijan tyttären hallussa.

Käsikirjoituksen laatijan tyttären haastattelu.

Suomen Farmakopea. Kuudes painos. Pharmacopoea Fennica. Editio sexta. 1937. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Kirjallisuus

Abrahams, Roger 1993. Phantoms of Romantic Nationalism in Folkloristics- Journal of American folklore vol. 106(419).

Apo, Satu & Kinnunen, Eeva-Liisa 2001. Perinteentutkimuksen terminologia. Helsinki: Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos. Folkloristiikka.

Baer, Katariina 2010. Yrttiviinaa korvakipuun. Helsingin sanomat. 13.9.2010. A2.

Bayly, Chistopher 2004. The Birth of the Modern World, 1780-1914: Global connections and comparisons. Malden: Blackwell.

Burkitt, Ian 1999. Bodies of Thought. Embodiment, Identity & Modernity London: Sage.

Darnton, Robert. 1984 The great cat massacre and other episodes in French cultural history. New York: Basic Books.

Eddan jumalrunot / suomentanut sekä johdannolla ja selityksillä varustanut Aale Tynni 1982. Porvoo: WSOY.

Eriksson, Reino & Nivalainen, Jouko 1994. Haapakummun Anna-Mari. Kansanparantaja ja selvännäkijä. Kuopio: Tmi Joksa.

Gilbert, Robert A. 2006. Länsimainen esoteria. Teoksessa Partridge, Christopher (toim.) Uusien uskontojen käsikirja. Uudet uskonnolliset liikkeet, lahkot ja vaihtoehdoisen henkisyysmuodot. Helsinki: Kirjapaja, 304–308.

Ginzburg, Carlo 1996. Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Tampere: Gaudeamus.

Götlind, Anna & Kåks, Helena 2004. Handbok i konsten att skriva mikrohistoria. Stockholm: Natur och Kultur.

Heino, Harri 1997. Mihin Suomi tänään uskoo. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

Heiskanen, Marianna 1985. Kansanparantaja Taavetti Hanhineva. Teoksessa Pekka Niemelä & Jarmo Kuronen (toim.) Suomalainen kansanlääkintä kautta aikojen. Näyttelykirja. Kuopio: Kuopion yliopisto, 36–41.

Helman, Cecil G 1990. Culture, Health and Illness. Essex: Butterworth-Heinemann.

Helsti, Hilikka 2006. Rakkaat omaiset. Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901–1919. Teoksessa Helsti Hilikka, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 110–168.

Honko, Lauri 1960. Taudinselitykset ja parantamisnäytelmä. Teoksessa Hautala, Jouko (toim.) Jumin keko. Tutkielmia kansanrunoustieteen alalta. Tietolipas 17. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 43–111.

Häyry, Heta 1989. Vaihtoehtolääkintä: huomioita ja arviointia. Teoksessa Heta Häyry, Hannu Karttunen & Matti Virtanen Matti (toim.) Paholaisen asianajaja opaskirja skeptikolle. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys Ursa, 188–211.

Johansson, Lars 1983. Astrologian maailma. Porvoo: WSOY.

Joutsivuo, Timo & Mikkeli, Heikki (toim.) 2000. Renessanssin tiede. Tietolipas 167. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Junnonaho, Martti 1992. Uudet uskonnot läntisen maailman ravistelijoina. Teoksessa Juha Pentikäinen, & Katja Pentikäinen (toim.) Uskonnot maailmassa. Porvoo: WSOY, 382–392.

Ketola, Kimmo & Sohlberg, Jussi 2008. Länsimainen esoteerinen perinne ja New Age. Teoksessa Ketola, Kimmo. Uskonnot Suomessa 2008. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisu- ja 102. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 190-229

Kilpinen, Pekka 1998. Vakavasti otettavaa huuhaata. Kurkistuksia historiankirjoituksen marginaaleihin ja rivinväleihin. Helsinki: Yliopistopaino.

Laaksonen Pekka. 1998. Kansanlääkinnän tutkimuksen vaihteita. Teoksessa Pekka Laaksonena & Ulla Piela, Ulla (toim.) Kansa Parantaa. Kalevalaseuran vuosikirja 69. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–24.

Laiho, Arja 1991. Viisaista vaimoista nykyajan kättilöiksi. Kättilökoulutus Suomessa 175 vuotta. Helsinki: Kättilöopisto, Valtion painatuskeskus.

Lewis, James R. 2006. Astrologia. Teoksessa Christopher Partridge (toim.) Uusien uskontojen käsikirja. Uudet uskonnolliset liikkeet, lahkot ja vaihtoehtoisen henkisyysmuodot. Helsinki: Kirjapaja, 337–339.

Lindström, Heimer 1973. Religion och politik. Studier i finländsk politisk idévärld och politisk miljö vid 1900-talets början. Acta Academiae Aboensis Ser A. Humaniora. Vol 45, nr 2. Åbo: Åbo Akademi.

Lukkarinen, Ville (toim.) 1998. Taide ja okkultismi: kirjoituksia taidehistorian rajamailta. Taidehistoriallisia tutkimuksia 18. Helsinki: Taidehistorian seura.

Mahlamäki, Tiina 2004. Piika, taivaanlintu ja agitaattoriakka. Kolme esitystä naisesta ja uskonnosta Eeva Joenpellon Lohja-sarjassa. *Elore* 11(2). Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_04/mah204.html

Melton, Gordon J. 2006. Esipuhe. Teoksessa Christopher Partridge (toim.) Uusien uskontojen käsikirja. Uudet uskonnolliset liikkeet, lahkot ja vaihtoehtoisen henkisyiden muodot. Helsinki: Kirjapaja.

Mikkola, Kati 2009. Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251*, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Morton, A.G. 1981. *History of Botanical Science, an account of the development of botany from ancient times to the present day*. London: Academic Press.

Nikula, Raimo A. 1993. *Astrologian historia*. Helsinki: Ran (Like).

Nummi, Antti 1989. *Tyrvään Manta eli vaimo kun sairaita parantaa. Amanda Jokisen ja Hulda Jokisen elämäntyön kuvailua*. Vammala: Tyrvään sanomat.

Partridge, Christopher 2006. *Uusien uskontojen käsikirja. Uudet uskonnolliset liikkeet, lahkot ja vaihtoehtoisen henkisyiden muodot*. Helsinki: Kirjapaja.

Peltonen, Matti 2006. *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Peltonen, Matti 1999. *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.

Peltonen Matti Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus 1996. Teoksessa Carlo Ginzburg. Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Helsinki: Gaudeamus, 7-34

Pessa, Tuula 1983. Herbalismi nykyaikana. Teoksessa Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.) Kansa Parantaa. Kalevalaseuran vuosikirja 63. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 106–113.

Piela, Ulla 2006. Luonto ja muuttuvat maailmat kansanlääkinnässä. Teoksessa Hilka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 277–331.

Putkonen, Päivi 1987. Hierojan ammattikuvan ja aseman muuttuminen vuodesta 1893 1980-luvulle. Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos.

Raatikainen, Panu 2004. Ihmistieteet ja filosofia. Helsinki: Gaudeamus.

Rautavaara, Toivo 1980. Miten luonto parantaa. Kansanparannuskeinoja ja luontaislääketiedettä. Porvoo: WSOY.

Rinne, Katri 1988. Amanda Jokinen, tyrväälinen kansanparantaja. Tyrvään seudun kotiseutuyhdistyksen julkaisuja LXVII. Vammala: Tyrvään seudun kotiseutuyhdistys.

Räsänen, Olavi 1983. Muuttuva verenseisautusperinne. Teoksessa Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.) Kansa Parantaa. Kalevalaseuran vuosikirja 63. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 153–162.

Salmi-Niklander, Kirsti 2004. Itsekasvastusta ja kapinaa: Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 967. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Stark, Laura. 2009 Empowering practises: Perspectives on Modernization in Finland 1860–1960. *Ethnologia Fennica. Finnish Studies in Ethnology*. Vol 36, 4–18.

Stark, Laura 2006a. *The Magical Self. Body, Society and the Supernatural in Early Modern Rural Finland*. FF Communications 290. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

Stark, Laura 2006b. Johdanto. Pitkospuita modernisaation suolle. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9-46.

Suolinna, Kirsti 1975. Herätysliikkeet sosiaalisina liikkeinä. Teoksessa Juha Pentikäinen (toim.) *Uskonnollinen liike*. Tietolipas 74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 28–56.

Suomen Akatemia. Valtion lääketieteellinen toimikunta 1981. *Fysiologiset hoitomuodot ja niiden tutkimus. Fysiologisten hoitomuotojen selvityksen työryhmän raportti*. Suomen Akatemian julkaisuja 1. Helsinki: Suomen Akatemia.

Tiilikainen, Marja 1994. Akupunkturi ja suomalainen lääkäri. Teoksessa Katja Hyry (toim.) *Sairaus ja ihminen. Kirjoituksia parantamisen perusteista*. Tietolipas 132. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 198–219.

Tynni, Aale 1982. Johdanto. Teoksessa Eddan jumalrunot / suomennatut sekä johdannolla ja selityksillä varustanut Aale Tynni 1982. Porvoo: WSOY. 7-18.

Vaskilampi, Tuula 1994. Vaihtoehtolääkintä kuluttajien terveystietomarkkinoilla Teoksessa Katja Hyry (toim.) *Sairaus ja ihminen. Kirjoituksia parantamisen perusteista*. Tietolipas 132. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 220–235.

Virtanen, Leea 1988. *Suomalainen kansanperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 471. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Vuorela, Toivo 1998. *Suomalainen kansankulttuuri*. Neljäs painos. Porvoo: WSOY.

Vuori, Hannu 1979. Lääketieteen historia. Sosiaalishistoriallinen näkökulma. Jyväskylä: Gummerus.

Ylinen, Hannu 1990. Miten kansa paransi. Joensuu: Pohjois-Karjalan museo.

WWW-lähteet

Astronetti & Tähdet ja Avaruus [online] Viimeksi luettu 29.11.2010

<http://www.astronetti.com/tahtitieto/neptunus.htm>

Nasa. Solarsystem. Planet Symbols [online] Viimeksi luettu 29.11.2010

http://solarsystem.nasa.gov/multimedia/display.cfm?IM_ID=167

Jaques Maritain center. Readings. Albertus Magnus. [online] Viimeksi luettu 29.11.2010

www2.nd.edu/Departments/Maritain/etext/albert.htm.

Forsius, Arno 1995. Farmakopea [online] Viimeksi luettu 29.11.2010

<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/farmakop.html>

LIITE 1

Käsikirjoituksessa esiintyvä planeettatuntitaulukko.

		Käsiplaneetit						
		Maanantai	Tiistai	Keuhkot	Perjantai	Lauantai	Sunnuntai	
Tunnit	Planeetat	Maanantai	Tiistai	Keuhkot	Perjantai	Lauantai	Sunnuntai	
1	♀	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
2	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
3	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
4	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
5	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
6	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
7	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
8	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
9	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
10	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
11	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
12	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
13	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
14	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
15	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
16	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
17	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
18	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
19	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
20	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
21	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
22	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
23	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	
24	♂	♂	♂	♂	♂	♂	♂	

LIITE 2

Tekstinäyte käsikirjoituksesta osiosta "reseptit ilman astrologiaa ja mystiikkaa."

Watsan lääke 125 gr. Hiikunoiita 125 gr.
Luumuja 25 gr. Seunaa $\frac{1}{8}$ lt siirappia,
a, noin puoli kp, vähän vettä-keitä-
miseen, marmeladia tapaisena 1 tl
illalla.

Pärkyyn lääke Kamferiä spritiä 10 gr.
spritiä 20 gr. jotta 10 gr. Alti sakkaa
 $\frac{1}{4}$ gr. puiotijia 15 gr.

Toinen lääke Spritiä 30 gr. Palisyyliä
pulveria 4 gr.

Käärä tulehtuneeseen $\frac{2}{3}$ sinistä savea.
 $\frac{1}{3}$ keltasta vaseliinia boori vettä.

Lääke vatsakatarriin Kathera juuria 100 gr.
1 ltr vettä. (Keitetään puoleen ltr.)
vaataan jäähtytään. 50 gr. soodaa se-
kaan. Mautiltaan rkl. Oentti ennen suo-
haa.

Toinen Kivennäis mehua 1 tl keitetyn veden
kanssa.

LIITE 3

Käsikirjoituksen viimeisessä osassa mainitut kasvit.

1. Akleija (*Aquilegia vulgaris*)
  2. Hirvijuuri (*Inula helenium*)
  3. Hurtan minttu
  4. Väinön putki (*Angelica archangelica*)
  5. Arnika (*Arnica montana*)
  6. Silmäruoho (*euphrasia officinalis*)
  7. Wirmajuuri (*Valeriana officinalis*)
  8. Sianpuolukka (*arctostaphylos uva ursi*)
  9. Kärpäsruuti eli katinkello (katinlieko) (*Lycopodium clavatum*)
  10. Karhunvatukka (*Rubus fruticosus*)
  11. Maruna (pujo (*artemisia vulgaris*))
  12. Rohtoraunioyrtti ("mustajuuri") (*Symphytum officinale*)
  13. Kyläkellukka (*Geum urbanum*)
  14. Koivu (*Betula verrucosa*)
  15. Nokkonen (*Urtica dioica*)
  19. Kamomilla (*Matricaria chamomilla*)
  20. Takkiainen (isotakiainen (*Arctium lappa*. L))
  21. Kynsilaukka (valkosipuli (*Allium sativum*))
  22. Ristikukka
  23. Lehmus (*Tilia cordata*)
  24. Linssi (*Lens*)
  25. Woikukka (*Taraxacum officinale*)
  26. Piparuutti (tod. näk. piparjuuri (*Armoracia rusticana*))
  27. Merisipuli
  28. Mestarijuuri (*Imperatoria (Imperatoria ostruthium)*)
  29. Melissa (*Melissa officinalis*)
  30. Misteli (*Viscum album*)
  31. Pioni
  32. Riita (?)
  33. Kehäkukka (*Calendula officinalis*)
  34. Hietasara
  35. Siankärsäheinä (*Achillea millefolium*)
  36. Salvia
  37. Keltamo (*Chelidonium maius*)
  38. Keto-orvokki (*Viola tricolor*)
- Välissä osa, jossa on lueteltuna erilaisia lääkkeitä ja rohtoja
1. Wiljelty vatukka (*Rubus frukteosus*)
  2. Tyräruoho (*Herniaria giabra*)
  3. Tammi (*Quercus robur*)
  4. Rautayrtti (*verbena officinalis*)
  5. Kivikon alvajuuri (*Aspidium filix mas*)
  6. Katkera maksaruoho (*Sedum acre*)
  7. Maarian ohdake (*Silybum marianum*)
  8. Poimulehti (*Alchmilla vulgaris*)
  9. Kultapiisku (*Solidago virgaurea*)
  10. Orakko
  11. Tähtisipuli
  12. Heinäkukat
  13. Lutukka (*Capsella bursa-pastoris*)
  14. Pillike (keltavalkopillike (*Galeopsis ochroleuca*))
  15. Musta heisi (musta selja (*sambucus nigra*))
  16. Leskenlehti (*Tussilago farfara*)
  17. Kuisma (*Hypericum perforatum*)
  18. Kalmajuuri (*Acorus calamus*)